

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

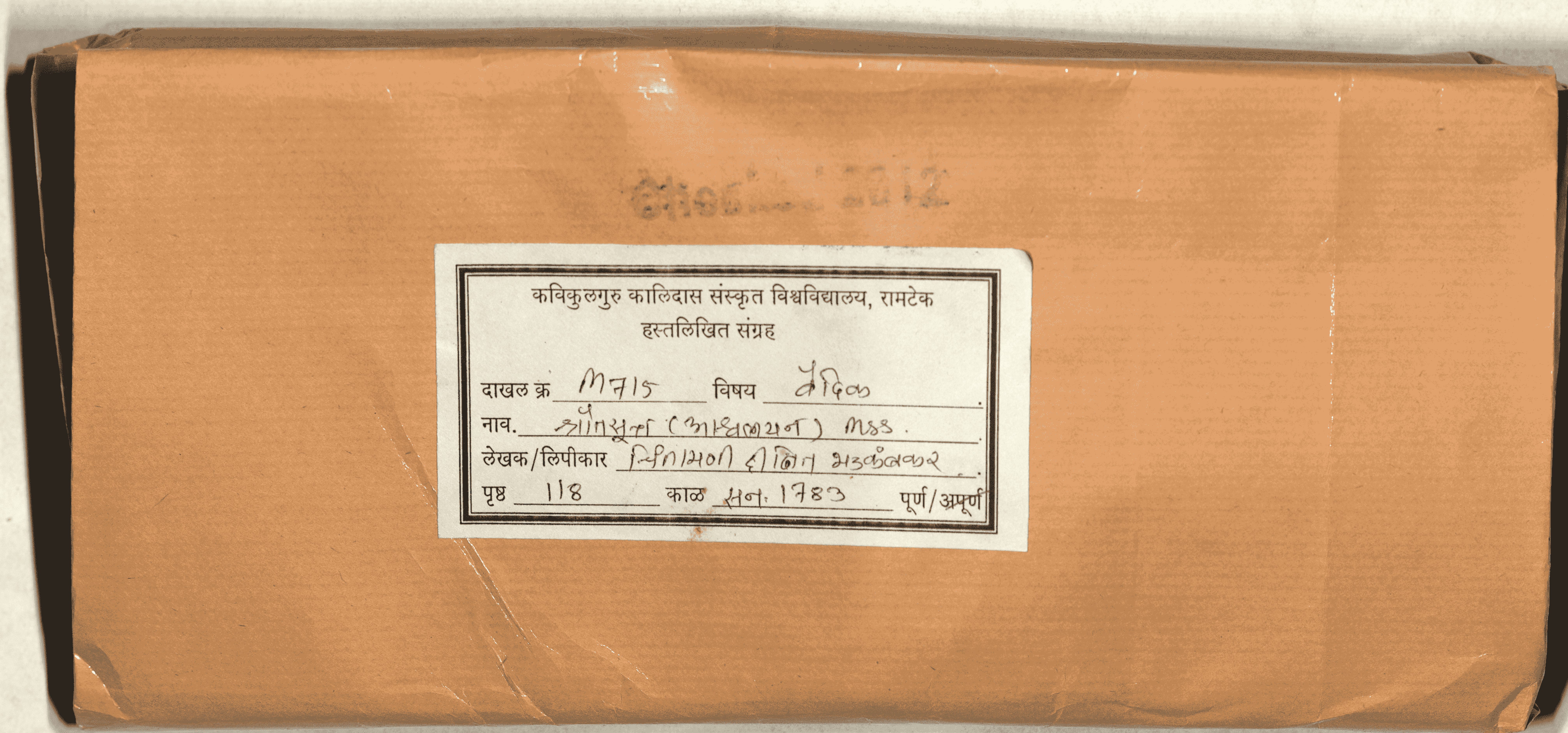
Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र M715 विषय वैदिक

नाव. श्रौतसूत्र (आश्वलायन) MSS.

लेखक/लिपीकार चिंतामणी दीक्षित भडकंबकर

पृष्ठ 118 काळ सन. 1783 पूर्ण/अपूर्ण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰पू॰

१

॥ ॐ अथ श्रौतसूत्रे पूर्वषट्कप्रारंभः ॥

१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰१

॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥हरिः ॐ॥ ॥अथैतस्यसमाम्नायस्यविताने योगापत्तिंवक्ष्यामोऽग्न्या
धेयप्रभृतीन्याहवैतानिकानि दर्शपूर्णमासौतु पूर्वंव्याख्यास्यामस्तंत्रस्यतत्राम्नातत्वाद्दर्शपूर्णमासयोर्
विद्यासन्नेषुहोता मंत्रितः प्रागुदगाहवनीयादवस्थायप्राङ्मुखोयज्ञोपवीत्याचम्यदक्षिणंवृहद्दारं
प्रपद्यते पूर्वेणोत्करमपरेणप्रणीताइध्मम परेणप्रणीतैर्वा चात्वालंवा चात्वालवत्त्वेतत्तीर्थमित्याचक्ष
तेतस्यनिस्याः प्रांचश्चैवस्यात्रकधारणाचंयज्ञोपवीतशौचेचंविहारादव्यावृत्तिश्चतत्रचेत्कर्मेका
गवचनेदक्षिणंप्रतीयादनादेशेकर्मचोदनायांहोतारंहदातीतियजमानंजुहोतिजपतीतिप्रायश्चित्ते
ब्रह्माणमचंपादग्रहणेस्रुक्स्रुक्त्वाद्दोहीनेपादधिकेत्वचंसर्वत्रजपानुमंत्रणाप्यायनोपस्थाना
स्युपांशुमंत्राश्चकर्मकरणाःप्रसंगादपवादोबलीयान्सपद्याभिहृततरेणपादेनवेदिश्रोण्योत्तर
यापार्श्वेःसमांनिधायप्रपदेनबहिराक्रम्यसंहितौपाणीधारयन्नाकाशवत्यंगुलीहृदयसंमि

९

ताववंकसंमितोवाद्यावापृथिव्योःसंधिमीक्षमाणएतन्होतुस्थानमासनंवासर्वत्रैवंभूतोवचना
दन्यत्रेषितोजपति॥१॥नमःप्रवक्त्रेनमउपद्रष्ट्रेनमोनुख्यात्रेकइदमनुवक्ष्यतिसइदमनुव
क्ष्यतिषण्मोर्वीरंहसस्पांतुद्यौश्चपृथिवीचाहश्चरात्रिश्चापश्चौषधयश्चवाकूसमस्थितयज्ञःसाधु
छंदांसिप्रपद्येहमेवमामनुमितिस्वनामादिश्योतभूतेभविष्यतिजातेजनिष्यमाणेअभजाम्यपाव्यंवा
चोऽहंवाचंतिवेहत्संमुल्यग्राण्यवहृष्यजातवेदोस्मयापभून्मयातिप्रतिसंदध्याहूर्ममेद्यावापृथिवीव
र्माग्निर्वर्मसूर्योवर्ममेसंतुतिरश्विकाः॥तदद्यवाचःप्रथमंमसीयेतिसमाप्यसामिधेनीरन्वाहहिं
इतिहिंकृत्यभूर्भुवःस्वरोमितिजपत्येषोभिहिंकारोभूर्भुवस्स्वरित्येवजपित्वाकोत्सोहिंकरोतिनच
हर्वंजपंजपत्यथसामिधेन्यःप्रवोवाजाअभिद्यवोग्नआयाहिवीतयेग्न्णानईळेन्योनमस्यस्तिरो
ग्निंदूतंवृणीमहेसमिध्यमानोअध्वरेसमिद्धोअग्नआहुतेतिहोताएकश्रुतिसंततमनुब्रूयादुदात्ता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री॰ऋ॰१

२

नुदात्तः स्वरितान्नौ परः सन्निकर्ष ऐकश्रुत्यं स्वरादिमग्नं तमोकारं त्रिमात्रं मकारांतं कृत्वौत्तरस्यात्र
ऊर्ध्वं चेत्स्येत्तत्संततमेतदवसानमुत्तरादानमविप्रमोहे समाप्तौ प्रणवेनावसानं चतुर्मात्रोवसाने तस्यांता
पत्तिः स्पर्शेषु स्ववर्ग्यमुत्तमम्ं तस्थास्कृतां तामनुनासिक्यं रेफोष्मसु अनुस्वारं त्रिः प्रथमोत्तमेत्यन्वाहु
ध्यर्द्धकारं मध्यर्द्धमुक्त्वा वृस्येदर्थर्द्धं प्रथममुत्तमस्यामथाध्यर्द्धां ताः पंचदशान्यस्ताभिरितेनत्रा
स्त्रयाज्या निगदानुवचनाशिष्टवनसंस्तवनानि नत्वंन्यत्राध्यर्द्धकारं न जपः प्रागभिहिंकारान्ना
भिहिंकाराभ्यासाववनकृषु प्रकृत्यानावर्छेदाद्दौत्राः स्त्रेषेव होत्रकाणामभिहिंकारः सामिधेनीनामु
त्तमेन प्रणवेनाग्नेमहाँ असि ब्राह्मणभारतेति निगदेवसाय्य॥२॥ यजमानस्यार्षेयान्प्रवृणीते
मावंतः स्युः परं परं प्रथमं पौरोहित्यान्राजविशां राजर्षिन्वा राज्ञां सर्वेषां मानवेतिसंशये देवे
द्धोमन्विद्ध ऋषिष्टुतो विप्रानुमदितः कविशस्तो ब्रह्मसंशितो घृताहवनः प्रणीर्यज्ञानां रथी

२

रध्वराणामतूर्तो होता तूर्णिर्हव्यवाळिसवसार्यास्यात्रंजुहूर्देवानां चमसो देवपानोराँ इवा
ग्ने नेमिर्देवांस्त्वंपरिभूरस्यावह देवान्यजमानायेतिप्रतिपद्य देवताद्वितीयया विभक्त्यादे
शमादेशमावहेत्यावाहयत्यादिं ह्यावयन्नग्न आवहेति तु प्रथमं देवतामग्निं सोममित्या
ज्यभागावग्निमग्नीषोमाविति पौर्णमास्यामग्नीषोमयोः स्थानेंद्राग्नी अमावास्या
याम सन्नयत इंद्रं महेंद्रं वा सन्नयतो तरेण हविर्भाविष्णुमुपांश्वेतरे यिणो ग्नीषोमीयं पौ
र्णमास्यां वैष्णवममावास्यायामेकेनैके कं चनान्येषामप्युपांशु नामावह स्वाहाय्याद्प्रिया
धामानीदं हविर्महोज्याय इत्युच्चैर्यन्येत द्वचनाः परोक्षास्तान्नुपांशु द्वे वा प्रत्यक्षमुपांशु प्र
तिचोदनमावाहनं सर्वत्राऽदितूमसकृदेकप्रदानात्तथोत्तरे पुनिगमेष्वेकाग्निवसंस्तस्मात्समा
नां देवतां समानार्थामव्यवहितां संहृन्निगमेषोऽक्तास्वावापिकासु देवाँ आज्यपाँ आवह

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·१

ग्निं होत्रायावह स्वं महिमानमावह जातवेदः सुयजा [illegible] यजेत्यावाह्य यथास्थितं सर्व्वं जा
नुरूपविहृत्योदग्वेदेर्धुर्यस्तृणानिभूमौ प्रादेशं कुर्यादिति मर्मार्तास्मां तरिक्षान्माछेत्सीरिदमहम
ग्निना देवेन देवतया त्रिवृता स्तोमेन रथंतरेण साम्ना गायत्रेण छंदसाग्निष्टोमेन यज्ञेन वषट्

२

कारेण वज्रेण यास्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तं हन्मीत्याश्रावयिष्यंतमनुमंत्रयेतो श्रावय यद्दे
देवेभ्यः श्रावय मां मनुष्येषु कीर्त्यै यशसे ब्रह्मवर्चसायेति प्रवृणाने देव सवितरेतं त्वा वृणते
ग्निं होत्राय सह पित्रा वैश्वानरेण द्यावापृथिवी मां पातमग्निर्होताहं मानुष इति मानुष इत्य
ध्वर्योः श्रुत्यो दायुषास्त्वा पुषो दोषधीनौ दर्सेनौ स्वर्जन्यस्य धामभि रुदस्थाममृतौ अन्वितिस्के

२

नि षे सषि श्राध्वर्यो न वति श्रव पाशं अग्निं होतारमंतरा विचक्षताः ॥ स्विनं निपाक मति धीरए
तीस्सुत्वायं अततस्य पंथामन्वेमि होतेत्यभिक्रम्यांसे ध्वर्युमन्वारभेतं पार्श्वस्थेन पाणिनाग्नी

ध्रं मंके देशेन सव्येन वेंद्रमन्वारभामहे होतृवूर्यपुरोहितं ॥ येनायं नु तमं त्वं देवा अंगिरसो दिवमितिसं
मार्गं तृणे क्त्रिरभ्यात्सं मुखं संमृजीत संमार्गो सि सं मां प्रजया पशुभिर्मद्धीति संक्रन्मंत्रेण द्विस्तूष्णीं स
र्वत्रैवं कर्मावृत्तोस्स्ट्वोदकं होतृषदनमभिमंत्रयेत हिदे धिषव्योदतक्षिष्यान्यस्य सदने सीद योस्मत्पाक
तर इदं सुषोपकनिष्ठिकाभ्यां होतृषदनात्तृणं प्रत्यग्दक्षिणा निरस्येन्निरस्तः परावसुरितीदमहमर्वा
वस्योः सदने सीदामीत्युपविश्य दक्षिणोत्तरेणोपस्थे नैनोनिरसनोपवेशनानें सर्वासनेषु सर्वेषामहर
हः प्रथमोपवेशनानैर्विसमाने द्विरिति गौतमः ॥ ३ ॥ ब्रह्मौदने प्राशिष्यमाणेग्न्याधेयेब्र [illegible] बर्हिष्प
वमानास्त्वेत्यं सोमे प्रसर्प्य होतास्त्रुगादापने पत्नीन पत्नीसांयाजिकेनान्यत्र होतुरितिकेचित्स उप
विश्य यदेव बर्हिः स्वासस्थं त्वाध्यासदेयमित्यभि [illegible] होतः प्रतरां बर्हिषद्रूवेति जानु त्रिरसावर्हिरुप
स्पृश्यां न ऊर्ध्वं जपेद्भूपतये नमो भुवनपतये नमो भूतानां पतये नमो भूतये नमः प्राणं प्रपद्येपानं प्रप

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गो॰पू॰१

४

द्येव्यानंप्रपद्येवाचंप्रपद्येचक्षुःप्रपद्येश्रोत्रंप्रपद्येमनःप्रपद्यआत्मानंप्रपद्येगायत्रींप्रप
द्येत्रिष्टुभंप्रपद्येजगतींप्रपद्येनुष्टुभंप्रपद्येछंदांसिप्रपद्येसूर्योनोदिवस्पातुनमोमहद्भ्यो
नमोअर्भकेभ्योविश्वेदेवाःशास्तनमायथेहहोताधिहोतानिषद्यामजीयांस्तदद्यवाचःप्रथमं
मसीयेतिसमाप्यप्रदीप्तइध्मेस्रुचावादायमंत्रिगदेनाग्निर्होतावेत्वग्नेर्होत्रंवेतुप्रावित्रंसा
धुतेयजमानदेवतायोअग्निमित्यवसायहोतारमरत्याइतिजपेदथसमाप्यमहत्तवती
मध्वर्योःस्रुचमास्यस्वदेवयुवंविश्ववारेईळामहेदेवाँईळेन्यान्नमस्यामनमस्यान्यजा
मयज्ञियानितिसमाप्तेस्मिन्निगदेध्वर्युराश्रावयतिप्रत्याश्रावयेदाग्नीध्रउत्करदेशेतिष्ठ
न्स्फ्यमिध्मसन्नहनानीत्यादायदक्षिणामुखइतिशाख्यायनकमस्तकओ३षळिस्योकारंप्ला
नयन्॥४॥प्रयाजैश्चरंतिपंचैतेभवंत्येकैकंप्रेषितोयजत्यागूर्याज्यादिरनुयाजवर्जंये३

४

प्रै स्व हौ

यजामहइत्यागूर्ववषट्कारोंस्यःसर्वत्रोच्चैस्तरांवलीयान्याज्यायास्तयोरादौलावयेद्याज्यांतंचवि
विच्यसंध्यक्षराणामकारेनचेद्द्वैवचनोव्यंजनांतोवाविसर्जनीयोनत्यक्षरोपधेरिफ्यतइतरस्य
रेफोलुप्यतेरेफीप्रथमःस्वंतीयंनिसंमकारेयेयजामहेसमिधःसमिधोअग्नआज्यस्य
व्यंत्विवौ३षळितिवषट्कारइतिप्रथमोवागोजःसहओजोमयिप्राणापानावितिवषट्कार
मुक्तोत्कानुमंत्रयतेद्विवाकोत्येविषट्कारस्तथानुमंत्रणमितद्याज्यानिदर्शनेतनूनपादग्न
आज्यस्यवेत्विवितिद्वितीयोन्यत्रवसिष्ठशुनकात्रिव ध्र्यश्वराजन्येभ्योनराशंसोअग्नआ
ज्यस्यवेत्विवितितेषामिळोअग्नआज्यस्यव्यंत्विवितितृतीयोबर्हिरग्नआज्यस्यवेत्विवितिचतु
र्थआगूर्यपंचमेस्वाहाग्निंस्वाहाग्निमितियथावाहितमनुद्रुत्यदेवतांयथाचोदितमनावाहिताः
स्वाहादेवाआज्यपाजुषाणाअग्नआज्यस्यव्यंत्विवित्यातोमंद्रेणोर्ध्वंचरांशुवाकोन्मध्यमेनह

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·१

५

वीप्यास्विष्टकृतउत्तमेनत्रोपोऽग्निर्वृत्राणिजंघनदितिहर्वस्याज्यभागस्यानुवाक्यात्वसो
मासिसपतिरित्येकत्तस्यैवेरनुवाणोअग्निराज्यस्यवेत्वितिहर्वस्यमाज्याजुषाणःसोमआज्यस्य
हविषोवेत्वित्येकत्तरस्मंतावाग्रूर्यादिन्द्रंमजतिसर्वाश्चानुवाक्यावत्सोत्रेषांअन्याअन्वायात्सा
भ्यःसोमिकीभ्यश्चयाअंतरेणवैश्वानरीयंपत्नीसंयाजांश्चेतोवार्त्रघ्नौपौर्णमास्यामनु
वाक्यात्लिंगविशेषान्नामधेयान्यत्वंततोविचारोनित्येयाज्येवृधन्वंतावमावास्यायामग्निःप्र
मत्नेनमन्मनासोमगीर्भिष्ट्वावयमित्यातोवाग्यमनंमंतराचयाज्यानुवाक्येनिगदानुवच
नौभिष्टवनरास्त्रजपातौवौरभ्यासमानैरन्यद्यजस्यसाधनादापृष्ठ्यातोदेवाअवंतुनइ
तिजपेद्धविष्यांतेष्टौ॥५॥उक्तादेवतास्तासांयाज्यानुवाक्याअग्निर्मूर्द्धाभुवोयज्ञस्यायम
ग्निःसहस्रिणइतिवैदंविष्णुर्विचक्रमेत्रिर्देवःपृथिवीमेषएतांमग्नीषोमासवेदसासुभुवमेतानि

५

दिविरोचनानीन्द्राग्नीअवसागतंगीर्भिर्विप्रःप्रमतिमिच्छमानइंद्रसानसिंरयिंप्रससा
हिषेपुरुहूतशत्रून्महाँइंद्रोयओजसाभुवस्त्वमिंद्रब्रह्मणामहानितियद्यग्नीषोमीयउ
पांशुयाजोऽग्नीषोमायोअद्यवामान्यंदिवोमातरिश्वाजभारेत्यथस्विष्टकृतःपिप्राहिदेवाँ
उशतोयविष्ठेत्यनुवाक्याये३यजामहेग्निंस्विष्टकृतमयाळग्निरित्येकत्वाषष्ठ्याविभक्त्या
देवतामाहित्वमप्रियाधामान्ययाळित्येकपसंतनुयादेवमुत्तराअयाळयाळितित्वेवतासं
पुरस्तादाज्यपातमनुक्रम्यदेवानामाज्यपानांप्रियाधामानियक्षदग्नेर्होतुःप्रियाधामा
नियक्षत्स्वंमहिमानमायजतामेज्याइषःकृणोतुसोअध्वराजातवेदाजुषतांहविरग्नेयद
द्यविप्राअध्वरस्यहोतरित्यनवानंयजतिप्रकृत्यावा॥६॥प्रदेशिन्याःपर्वणीउत्तमेअं
जमित्वौष्ठयोरभ्यात्मंनिमार्ष्टिवाचस्पतिनातेहुतस्येषेप्राणायप्राश्नामीत्येकत्तरमुत्तरेणन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰१ सस्पतिनानेऽकृतस्मोर्जैर्पानामग्राश्चामीत्यधरमधरेसप्तहोतृकं मंजलिनेळांप्रतिगृह्यस
व्येपाणौकृत्वोपभ्यादस्याउदगंगुलिंपाणिमुपधार्यांतरेळामवदापयीतांतरेणांगु
ष्ठमंगुलीश्चस्वयंहूतामगादृत्तात्अत्याल ञामंगुष्ठेनाभिसंगृह्यअत्याहस्तांगुलीरमु
ष्टिंकृत्वादक्षिणातइळांपरिगृह्यास्यसंमितामुपह्वयतेप्राणसंमितांवा॥इळोपहूतासहदि
६ वाबृहतादित्येनोपास्मांइळाह्वयतांसहदिवाबृहतादित्येनेळोपहूतासहांतरिक्षेणवा
मदेव्येनवायुनोपास्मांइळाह्वयतांसहांतरिक्षेणवामदेव्येनवायुनेळोपहूतासहपृथिव्या
रथंतरेणाग्निना॥उपहूतागावःसहाशिरउपमांगावःसहाशिराह्वयंतामुपहूताधे ६
नुःसहऋषभोपमांधेनुःसहऋषभाह्वयतामुपहूतागौर्घृतपद्युपमांगौर्घृतपदीह्व
यतामुपहूतादिव्याःसप्तहोतारउपमांदिव्याःसप्तहोताराह्वयंतामुपहूतःसखाभक्षउप

सहपृथिव्यारथंतरेणाग्निनोपास्मांइळाह्वयतां४

मांसखाभक्षोह्वयतामुपहूतेळावृष्टिरुपमामिळावृष्टिर्ह्वयतामित्यपांभक्षयेयुः॥इळो
पहूतोपहूतेळोपास्मांइळाह्वयतामिळोपहूता॥मानवीघृतपदीमैत्रावरुणीब्रह्मदेवकृ
तमुपहूतंदैव्याअध्वर्यवउपहूताउपहूतामनुष्याः॥यइमंयज्ञमवान्येचयज्ञपतिंवर्द्धा
नुपहूतेद्यावापृथिवीपूर्वजेऋतावरीदेवीदेवपुत्रे॥उपहूतोयंयजमानउत्तरस्यांदेवयज्या
यामुपहूतोभूयसिहविष्करणइदंमेदेवाहविर्जुषंतामितितस्मिन्नुपहूतइत्युपहूयावां
तरेळांप्राश्नीयादिळेभागंजुषस्वनःपिन्वगाजिन्वार्वतोरायस्पोषस्यऽशिषेतस्यनोरास्वतस्य
नोदास्तस्यास्तेभागमशीमहि॥सर्वात्मानःसर्वतनवःसर्ववीराःसर्वस्वरूपाःसर्वपुरुषा
इतिवा॥७॥मार्जयित्वानुयाजेभ्यःस्तरंतिपरिस्तरणेष्वंजलिमंतर्धूर्यांपश्चासेचयन्नेतन्मार्ज
नंदेवाद्योनुयाजांवीतवसदांताक्रायएकैकंप्रेषितोयजतिदेवंबर्हिर्वसुवनेवसुधेयस्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·पू·१

८

वेतु ॥ देवो नराशंसो वसुवने वसुधेयस्य वेतु ॥ देवो अग्निः स्विष्टकृत् सुद्रविणा मंद्रः कविः सत्य
मन्मायजी होता होतुर्होतुरायजीयानग्ने यां देवानयाड्यां अपिप्रे ये ते होत्रे अमत्सत तां ससनु
षीं होत्रां देवंगमां दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमं स्विष्टकृच्चाग्ने होता भूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके
वीहीत्यनवानं वा ॥ ८ ॥ सूक्तवाकाय संप्रेषित इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदार्ध्म सूक्तवाकमुत न
मोवाकमृध्यास्म सूक्तोच्यमग्ने त्वं सूक्तवागसि ॥ उपश्रुती दिवस्पृथिव्योरोमन्वती तेऽस्मिन्यज्ञे
यजमान द्यावापृथिवी स्तां ॥ शंगयी जीरदानू अत्रस्नू अपवेदे उरुगव्यूती अभयंकृतौ ॥ वृष्टि
द्यावा रीत्यापा शंभुवौ मयोभुवा ऊर्जस्वती पयस्वती सूपचरणा च स्वधिचरणा च तयोराविदि
त्यवसाय प्रथममाविभक्त्यादित्यदेवतामिदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृत तेरूपसं
तनुयादिवमुत्तरा आज्ञातामकृतेति मथार्थमुक्तमुपांशु रावापिकांतमनुकुर्याद्देवा आज्यपा

८

आज्यमजुषंतावीवृधंत महो ज्यायोऽक्रतानिर्होत्रेणेदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृत ॥ अ
स्यामृध्येद्धोत्रायां देवंगमायामाशास्ते यं यजमानोऽसावसाविति यस्यादित्यनाम नीडुपांशु संनिधौ
गुरोः ॥ आयुराशास्ते सुप्रजास्त्वमाशास्ते रायस्पोषमाशास्ते सजातवनस्यामाशास्त उत्तरां
देवयज्यामाशास्ते भूयो हविष्करणमाशास्ते दिव्यं धामाशास्ते विश्वं प्रियमाशास्ते यदनेन हवि
षाशास्ते तदश्यात्तदृध्यात्तदस्मै देवा रासंतां तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते वयमग्नेर्मानुषाः ॥ इष्टं
च वीतं चाभूच्च नो द्यावापृथिवी अंहसस्पातामिहगतिर्वामस्येदं नमो देवेभ्य इति ॥ ९ ॥ शंयुवा
काय संप्रेषितस्तच्छंयोरावृणीमह इत्याहानुवाक्यावदप्रणवां वेदमस्मै प्रयच्छत्यध्वर्युस्तं ग
ह्णीयाद्वेदोसि वेदो विदेयेत्युपांशु जपेत्तेनोपोत्थाय पश्चाद्गार्हपत्यस्योपविश्य सोमं त्वष्टारं देवा
नां पत्नीरग्निं गृहपतिमित्याज्येन यजं स्वाप्यायस्व समेतु ते संते पयांसि समुयंतु वाजा इत्येतस्यारम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·पू·१

८

त्रियं तन्वस्तूरोपमध्योपयित्वं देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु न इति हैं अग्निर्होता गृहपतिः स रा
जा हव्यवाळग्निरजरः पिता न इति पत्नीसंयाजा अथ प्रजाकामो राकां सिनीवालीं कुहूमि
ति प्राग्गृहपतेर्यजेत राकामहं सिनीवालि कुहूमहमिति द्वे द्वे याज्यानुवाक्ये कुहूमहं सुवृ
तं विद्मनापसमस्मिन्यज्ञे सुहवां जोहवीमि ॥ सा नो ददातु श्रवणं पितॄणां तस्यै ते देवि ह
विषा विधेम ॥ कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषः शृणोतु ॥ संदाशुषे किरतु
भूरि वामं रायस्पोषं यजमाने दधातु ॥ साज्यं पाणितळे वदाय पत्नी तेळामुपहूय सर्वा प्रा
श्नीयाच्छंयुवाको भवेन्न वा ॥ १० ॥ वेदं पत्न्यै प्रदाय वाचयेद्धोताध्वर्युर्वा वेदोसि वित्तिरसि वि
देय कर्मासि करणमसि क्रियासं सनिरसि सनितासि सनेयं घृतवंतं कुलायिनं रायस्पो
षं सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिने ॥ यं बहव उपजीवंति योजनानाम सद्दृशी ॥ तं विदेय प्रजां

८

विदेमकामाय त्वेति वेदं स्त्री रस्तानाभि देन्द्र मालभेत प्रजाकामा चेद्यथास्यामो क्तं वि चृतेत्सत्वा
मुंचामि वरुणस्य पाशादिति तत्तास्य गार्हपत्ये हि गुणं प्रास्या द्वं निधायोपरिष्टा दस्या दग्रा
णि वेदतृणानि करोति पुरस्तात्पूर्णपात्रं संभिष्णं एवं दत्तृणोरभिमंत्रय वाचयेत्पूर्णमसि पूर्णं मे भूयाः
सुपूर्णमसि सुपूर्णं मे भूयाः सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः अक्षितिरसि मा मे क्षेष्ठाइ
त्यथैनां पूर्णपात्रात्प्रति दिशमुदकमुदुक्षन्तुदुक्षंती वाचयति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयंतां
दक्षिणस्यां दिशि मासाः पितरो मार्जयंतां प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो मार्जयंतामुदीच्यां दिश्या
प आपोषधयो वनस्पतयो मार्जयंतामूर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरः प्रजापतिर्मार्जयतां मार्जयंतामि
ति वा थास्या उत्तानमंजलिमधस्ताद्योक्त्रस्य निधायात्मन आसव्यं पूर्णपात्रं निनयन्वाचयेन्माहं प्र
जां परासिचं या नः सयावरी स्थन ॥ समुद्रे वो निनयानि स्वं पाथो अपीथेति वेदतृणान्यग्रे गृहीत्वा विधू

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१०.पू.१

न्वन्वसंनतं स्तरणं त्सत्येन गार्हपत्यादाहवनीयमेति तं तं तन्वन्त्रजसो भानुमन्विहीति त्रीणि धायप्रत्य
गुदगाहवनीयादवस्थाय स्थाल्याः स्रुवेणादाय सर्वप्रायश्चित्तानि जुहुयात् स्वाहाकारांतैर्मंत्रैर्न चेन्मंत्रे
पठितो यत्किंचात्रैषितो यजेदन्यत्राप्येवं भूतोऽप्यकृते होमाभ्याधानोपस्थानानि च ॥ अयाश्चाग्नेऽस्यनभि
९
शस्तीश्च सत्यमित्वमया असि ॥ अयासा वयसा हुतो यासन्हव्यमूहिषे यानो धेहि भेषजं स्वाहा ॥ अ
तो देवा अवंतु न इति द्वाभ्यां व्याहृतिभिश्च भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहा भूर्भुवः स्वः स्वाहेति हुत्वा संस्था
जपेनोपस्थाय तीर्थेन निष्क्रम्यानि मम श्रोत्रं च मे स्वरश्च मे यज्ञोपच तेन मश्व ॥ यत्ते न्यूनं तस्मै त उपय
त्यतिरिक्तं तस्मै ते नम इति संस्थाजप इति होतुः ॥ ११ ॥ अथ ब्रह्मणो होत्राचमनं यज्ञोपवीत त्रोचानि
९
नित्यः सर्वकर्मणां दक्षिणतो ध्रुवाणां व्रजतां वा बहिर्वेदिर्यो दिष्ट्वां व्रजेयुः सेवनप्राचीविष्टास्व मं
त्रा स्रुस्थानौ स्तन यो विकल्पस्तिष्ठन्होमाश्च येव षट्कारा आसीतान्यत्र समस्तपाण्यंगुष्ठोऽग्रेणाहवनी

यं परीत्य दक्षिणतः कृत्वोपविशेद् बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आशिष्यते बृहस्पते यज्ञं गोपायेत्य
पवित्रमपजपेदेष ब्रह्मजपः सर्वयज्ञतंत्रेषु साग्नेयत्रोपवेशनमुपविष्टमति सर्जयते ब्रह्म
न्नपः प्रणेष्यामीति प्रसूतो भूर्भुवः स्वर्बृहस्पतिप्रसूत इति जपित्वौं प्रणयेत्यति सृजेत् सर्वत्र
यथाकर्मत्वादेशाः प्रणवाद्यूर्ध्वं सूर्ध्ववाप्रणवादत ऊर्ध्वं वाग्यत आस्तआहविष्कृत उद्वा
दना द्वामार्जनात् सर्वो सोमे घर्मादिर्वा तिप्रैषादिर्वा स्त्र ब्रह्मण्यायाः प्रातरनुवाकाद्यां त
र्यामाद्भरिवतो वसवनमिळायास्तोत्रेष्वति सर्जनाद्यावषट्कारादो हृचः पवमानेषु यच्च
किंचमंत्रवद्धोत्राद्देष आपत्तिश्च यत्र त्वग्निः प्रणीयते पित्सौमैतदादितत्र वाग्यमनं द
क्षिणतश्च ब्रजं जपत्यांभुः शिरस्नान इति सूक्तं समाप्योपवेशनाद्यूर्ध्वं नतु सोऽभिक्रम
णायनेब्रह्मजपोन्यत्र विसृष्टवागनकुभाषीयज्ञमनाविपर्यासितारितेमंत्रेकर्मणि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·१

१०

वाख्यातेवोपलक्ष्यवाजान्वाच्याकूतिंजुहुयादकृत्स्नश्चेद्भूरितिगार्हपत्येयजुश्शेभुवइतिदक्षिण
आग्नीध्रीयेसोमेषुसामतःस्वरित्याहवनीयेसर्वतोविज्ञातेवाभूर्भुवःस्वरित्याहवनीयएव
प्राक्प्रयाजेभ्योगारंबर्हिष्परिधिनिर्हृतंस्कन्दंउनाभिनिदध्यान्मातपोमायज्ञस्तपन्मायज्ञ
पतिस्तपत्॥नमस्ते आयतायतेनमोरुद्रपरायतेनमोयत्रनिषीदसीत्यमुंमाहिंसीरमुंमाहिं
सीरितिचप्रतिदिशमध्वर्युर्यजमानौपुरस्ताद्ब्रह्मयजमानोदक्षिणतोहोतापत्नीयजमाना
न्यश्चावाग्नीध्रयजमानाउत्तरतोर्थेनमनुप्रहरेद्दाहयज्ञंददेनिर्ऋतेरुपस्थात्तंदेवेषुपरिदद्म
मिविद्वान्॥स्कन्प्रजाकृत्वंनहिमामदंतंरुद्रोदेवामभित्रार्मयच्छतेतितमभिजुहुयात्सहस्र
शृंगोवृषभोजातवेदाःस्तोमपृष्ठोघृतवान्त्सुप्रतीकः॥मानोहिंसीद्धिंसितोनेत्वाजहामिगोपोषं
चनोवीरपोषंचयच्छस्वाहेति॥१२॥प्राशित्रमाह्रियमाणमीक्षेतमित्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतीक्ष

वा

१०

इतिदेवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यांप्रतिगृह्णामीतितदंजलिनाप्रतिगृह्यपृथि
व्यास्त्वानाभौसादयाम्यदित्याउपस्थइतिकृत्वोषुप्रागंगुष्ठंनिधायांगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यामसंखादन्प्रा
श्नीयादग्नेष्ट्वास्येनप्राश्नामिबृहस्पतेर्मुखेनेत्याचम्यान्वाचामेत्तस्येनत्वाभिजिघर्म्मियाऽप्रपूर्वंतदेवता
स्ताइदंत्राममयंतुचक्षुःश्रोत्रंप्राणान्मेमाहिंसीरितीदस्यत्वाजठरेदधामीतिनाभिमालभेतप्रक्षाल्यप्रा
शित्रहरणंत्रिरनेनाभ्यात्ममपोनिनयतेमार्जयित्वासिन्क्षत्वभागंनिदध्यात्सश्चात्कृत्वोषुयजमानभा
गमन्वाहार्यमवेक्षेतप्रजापतेर्भागोस्यूर्जस्वान्पयस्वानक्षितिरसिमामेक्षेष्ठाअस्मिंश्चलोकेमुष्मिंश्च
प्राणापानौमेपाहिकामायत्वेत्यस्यस्थान्वभायांगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यांद्विष्टंगृहीत्वाब्रह्मभागेनिदध्या
द्भूतमत्रस्थास्यामइतिश्रुत्वाबृहस्पतिर्ब्रह्माब्रह्मसदनआशिष्टबृहस्पतेयज्ञमगोपायःसयज्ञंपाहिस
यज्ञपतिंपाहिसमांपाहिभूर्भुवःस्वर्बृहस्पतिप्रसूतइतिजपित्वोत्प्रातिष्ठेतिसमिधमनुजानीयात्संस्थि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेज यन्त्यास्त्विजां सर्वप्रायश्चित्तानि जुहुयात्तमितरेन्वारभेरन्होतारं वैतयोर्नित्यहोमः सर्वे
संस्थाजपेनोपतिष्ठंत उपतिष्ठंते ॥१३॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे पूर्वषट्के प्रथमोध्यायः॥ ॥
॥ ॥ॐ॥ ॥पौर्णमासेनेष्टिपशुसोमानुपदिशेत्तोरमावास्यायां पौर्णमास्यां वा यजेत राजन्यश्वा
ग्निहोत्रं जुहुयात्तपस्विने ब्राह्मणायेतरं कालं भक्ष्यमुपहरेद्धुतस्य शीलः सोमस्य संस्थां जुहुयाद्दु
ग्धं ध्रुव दूनामनुदेशआनंतर्यमोगेहि हितुयाज्यानुवाक्ये अरण्ये नित्ये अग्न्याधेयं कृत्तिका
सु रोहिण्यां मृगशिरसि फल्गुनीषु विशाखयोरुत्तरयोः प्रोष्ठपदयोरेतेषां कस्मिंश्चिद्दूसंते पर्वणि
ब्राह्मण आदधीत ग्रीष्मवर्षाशरत्सु क्षत्रियवैश्योप कुष्टात्यस्मिन्कस्मिंश्चिदृता वादधीत सोमेन
यक्ष्यमाणो नर्तुं न पृच्छेन्न नक्षत्रमश्वत्थाच्छमीगर्भादरणी आहरेदनपेक्षमाणो यो अश्वत्थः श
मीगर्भ आरुरोह त्वे सचा॥ तं त्वा हरामि ब्रह्मणा यज्ञियैः केतुभिः सहेति पूर्णाहुतं तमग्न्याधेयं

यदि त्विष्टयस्तनुयुः प्रथमाया मग्निरग्निः पवमानोग्न आयूंषि पवस अग्ने पवस्व स्वपाः अस्मे
व्यवालमर्त्योग्निर्होता पुरोहित इति स्विष्टकृतः संयाज्ये इत्यस्तेत्सोविष्टकृतीमतीयात्सर्वत्र दे
वता [illegible]निगमैर्निस्थानाम पायोमाः स्विष्टकृतमंतराज्यभागौ चैतास्तत्स्थाने एष समान जाति
धर्मौ द्वितीयस्यां वृधन्वंतावग्निः पावकोग्निः शुचिः सनः पावक दीदिवोग्ने पावक रोचिषा॥
अग्निः शुचिव्रततम उदग्ने शुचयस्तव साहस्रान्विश्वा अभियुजोग्निमीळे पुरोहितमिति संया
ज्यैततीयस्यां सामिधेन्या वावपतेर्गागुपोत्तमामाः पृथुपाजा अमर्त्य इति द्वे धाय्ये इत्येके ए
ते प्रतीयात्तुष्टिमंतावग्निना रयिमश्नवद्गयस्फानो अमीवहेत्यग्नीषोमाविन्द्राग्नी विष्णुरिति
वैकल्पिकान्यदितिरुत त्वामदिते महिमहीमू षु मातरं सुव्रतानाम् तस्य पत्नीमवसे हुवेम॥ तुवि
क्षत्रामजरंतीमुरूचीं सुशर्माणमदितिं सुप्रणीतिमिति॥ [illegible] अग्न इळा अग्न इति संयाज्ये विरा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री·सू·२

जादिस्कन्दे एते प्रतीयादिति तिस्त्र आद्योन्तमेवैव स्यातां माधाया तथा सति तस्यामेव धा
य्ये विराजौ विति मात्रे विकारे वैराजं तं त्रेति प्रतीयादाधानाद्यहन्नारात्रमजस्त्रा अत्र्यंतं तु
गत श्रियः॥१॥ उत्सर्गे परा हो गार्हपत्यं प्रज्वल्य दक्षिणाग्निमानीय विहृकुलाद्धिनवतो वैक
यो न यद्दत्येकं ध्रियमाणं वा प्रज्वल्यारणिमंतं वामथित्वा गार्हपत्यादाहवनीयं ज्वलंतमुद्धरे

१२

द्देवं त्वा देवेभ्यः श्रिया उद्धरामीत्युद्धरेद्ध्रियमाण उद्धर पाप्मनो मा यदविद्वान्यच्च विद्वांश्चका
र॥ अह्नायदेनः कृतमस्ति किंचित्सर्वस्मान्मो उद्धृतः पाहि तस्मादिति प्रणयेदमृता उद्धृतिम
मृतायां जुहोम्यग्निं पृथिव्याममृतस्य योनौ॥ तयानेतं काममहं जयानि प्रजापतिः प्रथमो

१२

यंजिगायाग्नावग्निः स्वाहेति निदध्यादादित्समभिमुखएवं प्रातर्व्युष्टायां नमेवाभिमुखो
रात्र्यायदेनइतितु प्रणयेदतउर्ध्वमाहिताग्निर्व्रतचार्यहोमादनुदितहोमी चोदयादस्तमि

तेहोमो नित्य माचमनं मतस्तत्याभ्यां त्वा पर्युक्षामीति अपि त्वा पर्युक्षौ त्रिस्त्रिरेके कं पुनः पुनरुदक
मादार्यानेन तयैर्विकल्पो दक्षिणं त्वेव प्रथमं विज्ञायते पिता वा एषोग्नीनां यद्दक्षिणः पुत्रो गार्हपत्यः
पौत्र आहवनीयस्तस्मादेवं पर्युक्षेद्गार्हपत्याददिविच्छिन्नामुदकधारां हरेत्तं तु तन्वन्त्रजसो भानुमन्वि
हि त्याहवनीयात्सभ्यात् गार्हपत्यस्योपविन्त्र्यो दर्गं गारान पोहेत्सत्कृत हृतस्य स्कृतं करिष्यथेति
तेष्वग्निहोत्रमधिश्रयेद्दध्यधिश्रितमध्यधिश्रितमधिश्रितं हिं कुरु इति॥ इडायास्पदं घृतवच्चराचरं जा
तवेदो हविरिदं जुषस्व॥ ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपास्तेषां सप्तानां मयि पुष्टिरस्त्विवति वा न दध्यधि
श्रयेद्दध्यधिश्रयेदित्येके॥२॥ पयसा नित्यहोमो यवागूरोदनो दधि सर्पिर्ग्रामकामान्नाद्यकामे
न्द्रियकाम तेजस्कामानामधिश्रितमवज्वलयेदनधिश्रयं दध्यग्निष्टेते जो मा हाषीरिति स्रुवे
ण प्रतिबिंब्यान्तर्वा नांतिरस्यमृतमसीति तयोरत्यतिचारः पुनर्ज्वलता परिहरेत्रिरंतरितं रक्षो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तरिता अरातय इति समुद्दंतं कर्षन्निवोदगुद्धासयेद्दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति नि
दध्यात्स्रुक्कृतं कृतस्य स्रुक्कृतमकार्षं स्वं गारान्तिस्त्र्यम्बकां कृत्वं प्रतितपेत्सर्वं स्नुकं रक्षः प्रत्यु
ष्टा अरातयो निष्टप्तं रक्षो निष्टप्ता अरातय इत्युत्तरतः स्थाल्याः स्रुचमासाद्य होममुन्नयानी
त्यतिसर्ज्य यो ताहिताग्निराचम्यापरेण वेदिमतिक्रम्य दक्षिणतउपविश्यैतच्चतुर्होममुन्नयेत्स्
तिसञ्जैदृतिस्रोभूरिळाभुवइळास्वरिळाइधइळेतिस्रुव पूरमुन्नयेद्दग्रियमग्रियं पूर्ण
तमयोनुज्येष्ठमद्भिर्मिष्ठे सुत्राणां योस्यपुत्रः प्रियतस्यार्थं प्रति पूर्णमुन्नयेत्स्थालीमभिम
र्श्य समिधं स्रुचं चाध्यधि गार्हपत्यं हृत्वाग्राण संमिताम आहवनीयसमीपे कुत्रोपभूप
साद्याजान्वाच्य समिधमादध्यादजतं त्वाग्निज्योतिषं रात्रिमिष्टकामुपदधे स्वाहेति समिध
माधाय विस्रुदसि विध मे पाप्मानमग्नोऽभ्युत्पत्पस्त्यं परां तां द्व्यंगुलमात्रेभिजुहुया

द्भूर्भुवः स्वरो३मग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति पूर्वामाहुतिं हुत्वा कुशेषु सादयित्वा गार्हपत्य
मवेक्षेत पशून्मे यच्छेत्यथोत्तरां हुत्वा भक्षयसीमसंसृष्टां प्रागुदगुत्तरतो वा प्रजापतिं मनसाध्या
यन्त हुत्वा होमे पुसर्वत्र भक्षयित्वं स्नुचं विलिप्य द्वात्रिरनुप्रकंप्याप्रमज्य कुत्रा मूले पुनिमार्ष्टि
पशुभ्यस्त्वेति तेषां दक्षिणतउत्तानाअंगुलीः करोति प्राचीनावीती नूर्णां स्वधापितृभ्य इति
वा पो वनिनीय वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमप्नृतश्रद्धेत्य पउपस्पृश्यमाहिताग्निरनुमंत्रयेताधा
नमुक्तानि नऋषिणा तेन ब्रह्मणा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति समिधं तां अस्य स्रुद्दो
हृ सरति पूर्वामाहुतिमुपोस्थायोत्तरां कोश्नेत समाणो भूर्भुवः स्वः स्रुप्रजाः प्रजाभिः स्यां
सुवीरो वीरैः सुपोषः पोषैरग्ने याभिश्च्वाग्न आयूंषि पवस इति तिसृभिः ॥३॥ संवत्सरे संवत्
सरे मवाग्वा पयसा वास्वयं पर्वणि जुहुयाद्दत्विजा मे कदृतरं कालमंते वा सावास्य हुत्वोदकं सुदद्भुः।

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·२

१४

दृ

दृस्तभक्षयेदर्पयोर्वा कुर्वा मुखेत्वा प्राश्नामीति प्रथममन्नाद्याय त्वेत्युत्तरं तद्यन्तौ समिधमाधाया
ग्नये गृहपतये स्वाहेति गार्हपत्ये नित्योत्तरां तद्यन्तौ समिधमाधायाग्नये संवेशपतये स्वाहेति दक्षिणे
ग्नयेन्नादायान्नपतये स्वाहेति वा नित्यो तराभक्षायि त्वा स्यात्ममपः स्कन्चानि नयेतेत्रिः सर्पदेवज
नेभ्यः स्वाहेत्यथैनां कुशैः प्रक्षाल्य चतस्रः पूर्णाः प्रागुदीच्योर्निनयेदृतुभ्यः स्वाहा दिग्भ्यः स्वा
हा सप्तऋषिभ्यः स्वाहेतरजनेभ्यः स्वाहेति पंचमीं कृत्वा देवेभ्यः पृथिव्यामम तं जुहोम्यग्नये वैश्वान
राय स्वाहेति षष्ठीं पश्चाद्गार्हपत्यस्य प्राण मम ते जुहोम्यमृतं प्राणे जुहोमि स्वाहेति प्रताप्यांतर्वे
दि निदध्यात् सरिकर्मिणे वा प्रयच्छेद्दर्भेण हवनीयं परीत्य समिधश्चादध्यात्तिस्रस्तिस्र उदङ्मु
रवस्तिष्ठन्नथमांसमंत्रामाहवनीये दादिहाति गार्हपत्ये दादायेति दक्षिणे दादिदायेत्यस्त क्षेप
र्युक्षणौ ताभ्यां परिसमूहनेपूर्वं तु पर्युक्षणादेवं प्रातरुपोदयं व्युषित उदिते वा सत्यऋतताभ्यां

१४

स

त्वेति पर्युक्ष्णमो मुन्नेष्यामीत्याति सर्जनैं हरिणी त्वा सूर्यज्योतिषमहरिष्टका मुपदधे स्वाहे
तैसमिदाधानं भूर्भुवः स्वरोम् सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति होमम् उन्मार्जनं च ॥४॥ प्रवत्
स्यन्नग्नीन्प्रज्वल्याचम्यातिक्रम्योपतिष्ठते आहवनीयं शंस्या पशून्मे पाहीति गार्हपत्यं नर्य
प्रजां मे पाहीति दक्षिणमथर्व पितुं मे पाहीति गार्हपत्याहवनीयावीक्षेते मा न्मे मित्रावरु
णौ गृहा न्गोपायतं युवं ॥ अविनष्टान् विहृतान्पूषेनाभिरक्षत्वस्माकं पुनरागमनादि
ति यथेतं प्रत्येत्य प्रदक्षिणं परियन्नाहवनीयमुपतिष्ठते ॥ मम नाम प्रथमं जातवेदः पि
ता माता च दधतुर्यदग्रे ॥ तत्त्वं बिभृहि पुनरा ममैतोस्तवाहं नाम बिभराण्यग्न इति प्रव्र
जेदनपेक्षमाणो मा प्रगामेति सूक्तं जपन्वा राद् अग्निभ्यो वा चं विसृजेत सदा स्तृगः पितुमां
अस्तु पंथा इति पंथानम वस्त्यातु पस्थिता ग्निभ्यो लवासमापद्येते हे वसंतत्रसंत त्वा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰प्र॰२ ग्नेर्हृदा वाचा मनसा बाबिभर्मि ॥ तिरो मा संतं मा प्रहासीर्ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठ
त इति प्रतिदिशमग्नीनुपस्थायापि पंथामगन्महीति प्रत्येत्य समित्पाणिर्वाग्यतोग्नीन्ज्वल
१५ तः श्रुत्वाभिक्रम्याहवनीयमीक्षेत विश्वदानीमाभरंतो नातुरेण मनसा ॥ अग्ने मा ते प्रति
वेशा रिषाम ॥ नमस्ते अस्तु मीढुषे नमस्त उपसद्वने ॥ अग्ने शं भवस्व तन्वः संमार्ज्यास्य
जेस्वग्निषु समिध उपनिधायाहवनीयमुपतिष्ठते ॥ मम नाम तव च जातवेदो वाससी इव वि
वसानौ चरावः ॥ ते विश्वं वोदसे जीवसे च यथायथान्यौ तन्वो जातवेद इति ततः समिधोभ्या
दध्याद्दाहवनीये ॥ अगन्म विश्ववेदसमस्मभ्यं वसुवित्तमं ॥ अग्ने सम्राळभिद्युम्नमभिसह १५
आयच्छस्व स्वाहेति गार्हपत्येयमग्निर्गृहपतिर्गार्हपत्यः प्रजाया वसुवित्तमः ॥ अग्ने गृहपते
भिद्युम्नमभिसह आयच्छस्व स्वाहेति दक्षिणेयमग्निः पुरीष्यो रयिमान्पुष्टिवर्द्धनः ॥ अग्ने पुरी

ष्याभिद्युम्नमभिसह आयच्छस्व स्वाहेति गार्हपत्याहवनीयावीक्षेतेमान्मे मित्रावरुणौ गृहानजू
गुपतं युवं ॥ अविनष्टान्विहृतान्पूषेनानभ्यरक्षीदस्माकं पुनरायनादिति पथेत्प्रत्येत्य प्रो
ष्यागत्यो दृष्टा गार्हपत्यं गृहीनमज्यं जुहुयान्मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं मे विछिन्नं यज्ञं समिमं
दधातु ॥ या इष्टा उषसो या अनिष्टास्ताः संतनोमि हविषा घृतेन स्वाहेत्यग्निहोत्रहोमे च प्रति
होममेके परिसमुह्योदग्विहारादुपविश्य भूर्भुवः स्वरिति वाचं विसृजेत गृहानीक्षेताप्यनाहिता
ग्निर्गृहा मा बिभीतोप वः स्वस्त्येदोस्मास्कच प्रजायध्वं मा च वो गोपतीरिषदिति प्रपद्येत गृहानहस्म
मनसः प्रपद्ये वीरघ्नो वीरवतः सुवीरान् ॥ इदं वहंतो घृतमुक्षमाणास्तेष्वहं सुमनाः संविशामीति
त्रिवंशा गर्भं श्रायोः श्रायो रिति तिस्र अनुवीक्षमाणो विदितमप्यलीकं न तदहः शंसयेत्पुर्विज्ञाय तेभ
यं वो भयं मे स्त्विच्छेवोपतिष्ठेत प्रवसन्प्रत्येत्याहरहर्वेति ॥५॥ अमावास्यायामपराह्णे पिंडपितृ

णा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यत्तौ दक्षिणाग्नेरेकोल्मुकं प्राग्दक्षिणाप्रणयेद्ये रूपाणि प्रतिमुंचमाना असुराः संतः स्वध
याचरंति। परापुरो निपुरो ये भरंत्यग्निष्टांल्लोकात्प्रणुदात्वस्मादिति सर्वकर्माणि तांदिशामुपसमा
धायोभौ परिस्तीर्य दक्षिणाग्नेः प्रागुदक् प्रत्यगुदग्वैकैकशः पात्राणि सादयेच्चरुस्थालि शूर्प
स्फ्योलूखलमुसलस्रुवध्रुवकृष्णाजिनसकृदाच्छिन्नेध्ममेक्षणकमंडलून्दक्षिणतोग्निष्ठमा
हृत्य चरुस्थाली व्रीहीणां पूर्णा निर्मृजे सकृदिसंनानि दध्यात्कृष्णाजिन उलूखलं कृत्वेतरान्यत्प्र
वहन्यादविवेचमवहतान्सकृत्फलीकृत्य दक्षिणाग्नेः अपयेदर्वागतिप्रणीतात्स्फ्येन लेखामु
ल्लिखेदपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति तामभ्युक्ष्य सकृदाच्छिन्नैरवस्तीर्य सादयेदभि
घार्य स्थालीपाकमाज्यं सर्पिरनुत्पूतं नवनीतं वोत्पूतं कृत्वा यामाज्यं कृत्वा दक्षिणत आंज
नाभ्यंजनकशिपूपबर्हणानि प्राचीनावीती अमुपसमाधाय मेक्षणेनादायावदानसंपदा

जुहुयात्सोमाय पितृमते स्वधा नमोऽग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इति स्वाहाकारेण वाग्निं पूर्वं य
ज्ञोपवीती मेक्षणमनुप्रहृत्य प्राचीनावीती लेखां त्रिरुदकेनोपनयेच्छुंधंतां पितरः शुंधंतां पि
तामहाः शुंधंतां प्रपितामहा इति तस्यां पिंडान्निपृणीयात्सराचीनपाणिः पित्रे पितामहाय प्रपि
तामहायैतत्ते असौ ये च त्वामत्रान्वितित तस्मै तस्मै च एषां प्रेतास्युरिति गाणगारिः प्रत्यक्षमितरान
वर्जयेत्तदर्थत्वात्सर्वेभ्य एव निपृणीयादिति तौल्वलिः क्रियागुणत्वादपि जीवांत आत्रिभ्यः प्रेतेभ्य
एव निपृणीयादिति गौतमः क्रियायास्तदर्थकारितोपायविशेषो जीवमृतानां न परेभ्यो नाधि
कारान्न प्रत्यक्षं न जीवेभ्यो निपृणीयान्न जीवांतर्हितेभ्यो जुहुयाज्जीवेभ्यः सर्वं कृतं सर्व
जीविनो नामान्यविहृष्टांस्ततपितामहप्रपितामहेति॥६॥ निपृतानन्तु मंत्रयेतात्र पितरो माद
यध्वं यथाभागमावृषायध्वमिति सव्यावृदुदङ्ङासयथाच्छ्रात्य प्राणं नासित्वाभिपर्यावृत्त्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰२

१७

मीमदंतपितरोयथाभागमावृषायीषतेतिचरोःप्राणभक्षंभक्षयेन्निर्यंनिनयन्नमसावर्ष्यं
स्यासावंक्ष्वेतिपिंडेष्वभ्यंजनांजनेवासोदद्यादूर्णास्तूकांवापंचाशद्वर्षतायाउर्ध्वंस्व
लोमैतद्वःपितरोवासोमानोतोन्यत्पितरोयुङ्ध्वमितियथेनानुपतिष्ठेतनमोवःपितरइषनमो
वःपितरऊर्जेनमोवःपितरःशुष्मायनमोवःपितरोघोरायनमोवःपितरोजीवायनमोवःपित
रोरसाय॥स्वधावःपितरोनमोवःपितरोनमएतायुष्माकंपितरइमाअस्माकंजीवावोजीवंतइ
हसंतःस्याम॥मनोन्वाहुवामहइतिचतिसृभिरथैनान्प्रवाहयेत्परेतनपितरःसोम्यासोगंभी
रेभिःपथिभिःपूर्विणेभिः॥दत्वायास्मभ्यंद्रविणेहभद्रंरयिंचनःसर्ववीरंनियच्छतेत्यग्निंप्रत्ये
यादग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैरितिगार्हपत्यंयदंतरिक्षंपृथिवीमुतद्यांयन्मातरंपितरंवाजिहिंसि
म॥अग्निर्मातस्मादेनसोगार्हपत्यःप्रमुंचतुकरोतुमामनेनसं॥वीरंमेदत्तपितरइतिपिंडानां

१७

मध्यमंपत्नींप्राशयेदाधत्तपितरोगर्भंकुमारंपुष्करस्रजं॥यथायमरपाअसदितिव्यश्विनरावतिप्रणी
तेवाम्यस्यवागंतुरंनकाम्याभावःसनाश्नीयान्महारोगेणवाभितप्तःप्राश्नीयादन्यतरांगतिंगच्छे
स्येवमनाहिताग्निर्निरुप्येश्रपयित्वातिप्रणीयजुहुयाद्विवसात्राणामुत्सर्गस्तत्रापीदूतीयमुद्रिक्ते॥
॥७॥दर्शपूर्णमासावारप्स्यमानोन्वारंभणीयामग्नाविष्णूसरस्वतीसरस्वानग्निर्भगी॥
अग्नाविष्णूसजोषसेमावर्धंतुवांगिरः॥द्युम्नैर्वाजेभिरागतं॥अग्नाविष्णूमहितद्धामप्रियं
वांवीथोघृतस्यगुह्याजुषाणा॥दमेदमेसप्तरत्नादधानाप्रतिवांजिह्वाघृतमुच्चरण्यत्॥पा
वकानःसरस्वतीपावीरवीकन्याचित्रायुःपीपिवांसंसरस्वतोदिव्यंसुपर्णंवायसंबृहंतमा
सर्वंसवितुर्मधासनोराधांस्याभरेत्याधानाद्यामयावीयदिवार्थाव्यथेरन्नुनराधेयइष्टि
स्तस्यांप्रयाजानुयाजान्विभक्तिभिर्यजेत्समिधःसमिधोग्नेग्नआज्यस्यव्यंतु॥तनूनपाद

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰

१८

ग्निमग्न आज्यस्य वेतु ॥ इळो अग्निनाग्न आज्यस्य व्यंतु ॥ बर्हिरग्निरग्न आज्यस्य वेत्विति
समिधाग्निं दुवस्यतेत्यृषु अर्धवाणितद्गत्वाग्ने यावाज्यभागौ बुद्धिमदिंदुमंताविल्याचक्षतेत
थानुवृत्तिरिज्याचनिसंपूर्वमनु ब्राह्मणिनोग्न आयूंषि पवस इस्कन्नरं निसस्तत्तरे हविः
न्राहू आग्नेयं हविरधाद्यग्ने क्रतोर्भद्रस्याभिरद्य गीर्भिर्गृणंतरभिर्नो अर्कैरग्ने तमद्या
श्वंन स्तोमैरितिसंयाज्ये देवं बर्हिरग्नेर्वसुवने वसुधेयस्य वेतु ॥ देवो नराशंसोग्नेर्वसुव
ने वसुधेयस्य वेत्विति ॥ ८ ॥ आग्रयणं व्रीहिश्यामाकयवानां सस्यत्वाभ्नीयादग्निहोत्रमहु
त्वाप्रावर्षस्य तत्पस्यादथाग्रयणेन यजेतापिहि देवा आकृतस्मोन्नं वर्षस्याग्रयणेनक्रिय
जनतद्रत्यग्निहोत्रीवैनानादयित्वा तस्याः पयसा जुहुयाद्दधिवा क्रियायां वेष्टिःस्तराशः सर्वेषां
न्वेके श्यामाके स्यात्सोम्यश्चरुः सोमयास्तेमयोभुवो यानि धामानि दिवि या पृथिव्यामितिस्वबांतरेळा

१८

यानिसंजप प्रस्तकाससव्ये पाणौ कृत्वेतरेणाभिमन्त्रो प्रजापतये त्वा ग्रहं गृह्णामि मह्यं श्रियै मह्यं
यशसे मह्यमन्नाद्याय ॥ भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन समशीमहि त्वा ॥ स नो मयोभूः
पितवाविशे ह शान्तोभव द्विपदे शं चतुष्पद इति प्राश्याचम्य नाभिमालभेतामोसि प्राणतदृतं ब्रवी
म्यमासि सर्वानसि प्रविष्टः ॥ स मे जरां रोगमपनुद्य शरीरादमामरधिमामद्थामइंद्रेत्येतेन भक्षिणो
भक्षान्त्सर्वत्रनवभोजने व्रीहियवानां धाय्ये विराजावग्नीद्राविंद्राग्नी वा विश्वेदेवाः सोमो यदि तत्र श्या
माको द्यावापृथिवी आधाय्ये अग्निमिंधते सुकर्माणः सुरुचो देवयंतो विश्वेदेवास आगत ये के च ज्मा
महिनो अहिमाया महाद्यौः पृथिवी च नः प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिरिति ॥ ९ ॥ अथ काम्या आयुष्का
मेष्ट्यां जीवातुमंता वा नो अग्ने सुचेतुना त्वं सोम महे भगमित्याग्निरायुष्मानिंद्रस्त्रातापुष्टेविश्व
तो दधद्दयमग्निर्वरेण्यः ॥ पुनस्ते प्राणा आयातु परा यक्ष्मं सुवामि ते ॥ आयुर्दा अग्ने हविषा जुषा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पू॰र

१९

वल्ल

णो घृतवती को घृतयोनिरेधि ॥ घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमं ॥
त्रातारमिं द्रमवितारमिंद्रं माले अस्यां सहसावन्मदिष्टो पाहि नो अग्ने पायुभिरजस्रै
रग्ने त्वं पारयान व्यो अस्मानिति संयाज्ये स्वस्त्ययनं रक्षितवंता वग्ने रक्षाणो अंहसस्त्वं नः
सोम विश्वतइत्यग्निः स्वस्तिमान्त्वस्तिनो दिवो अग्ने पृथिव्या आरे अस्मदमतिमारे अंहइति
पूर्वयो ऽके संयाज्ये पुत्रकामेष्ट्यामग्निः पुत्रीयस्मै त्वं सुकृते जातवेदो यस्त्वा हृदा कीरिणाम
न्यमानो ऽग्निस्सुविश्रममिति द्वे संयाज्ये आग्नेय्या उत्तरे नित्ये मूर्द्धन्वतस्स्तभ्यं ता अंगिरस्त
मा स्माम तं काममग्ने तवोतीति कामाय्यै वैमृध्या उत्तरे विन इंद्र मृधो जहि मृगो न भीमः कुच
रो गिरिष्ठाः स्युत्तिमिंद्रस्य च्युतिं प्रच्युतिं जघनच्युतिं ॥ प्रना का प्रान आ भर ॥ यय पुष्यन्निव
सवृधो विनइंद्र मृधो जहि चनीखुदद्यथा सपमभिनः सुष्टुतिं नयेतीं द्वाय दात्रे पुनर्दात्रे वाय्या

१९

निनोधनानि कृह्यो जिनासि मन्युना ॥ इंद्रान्तु विद्धि नस्तान्यनेन हविषा पुनः ॥ पुनर्नर इंद्रो मघवा वद्द
तु धनानि शक्रो धर्माः सुराध्याः ॥ अस्मद्ध्यक्कृणुतां याचितो मनः श्रद्धीन इंद्रो हविषा मृधाती त्वा आ
नामा आपालेभ्यो वाशानामा आपालेभ्यश्चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः ॥ इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यो विधेम हवि
षा वयं ॥ विश्वा आशा मधुना सं सृजाम्यनमीवा आप ओषधयः संतु सर्वाः ॥ अयं यजमानो मृधो
व्यस्यत्वगृभीताः पशवः संतु सर्वइति लोकेष्टिः पृथिव्यंतरिक्षं द्यौरिति देवताः पृथिवीं मातरं महामं
तरिक्षमुपब्रुवे ॥ बृहतीमूतये दिवं ॥ विश्वं बिभर्ति पृथिव्यंतरिक्षं विपप्रथे ॥ दुहे द्यौर्बृहती पयः ॥ तन्म मि
पृथिवीमह्यंतरिक्षं स्वस्तये ॥ द्यौर्मे शर्म महि श्रवइति तिस्रस्त्वयाणां प्रथमे प्रथमस्योत्तरे मध्यमस्यो
त्तमा प्रथमा चोत्तमस्य ॥ १० ॥ मित्रविंदा महावैराज्यग्निः सोमो वरुणो मित्र इंद्रो बृहस्पतिः सविता पूषा
सरस्वती त्वष्टेत्येकप्रदानाः ॥ अग्निः सोमो वरुणो मित्र इंद्रो बृहस्पतिः सविता यः सहस्री ॥ पूषा नो गोभि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गौ॰पृ॰२

रवसा सरस्वती त्वष्टा रूपेण समनक्तु यज्ञं ॥ प्रतिलोममादित्य यजेद्येष्यजामहे त्वष्टारं सरस्वतीं पूषणं
सवितारं बृहस्पतिमिंद्रं मित्रं वरुणं सोममग्निं ॥ त्वष्टा रूपाणि दधती सरस्वती भगं पूषा सविता नो ददातु ॥
बृहस्पतिर्दददिंद्रः सहस्रं मित्रो दाता वरुणः सोमो अग्निः स्विष्टो वै राजन्तं नो स्ता लामा घाः पक्ले करु हविषः

२०

स्नुषा श्वशुरीययाभिचरन्यजेतेंद्रः सूत्रो अतरद्र्जांसि स्नुषा सपत्ना श्वशुरोहमस्मि ॥ अहं राष्ट्रं जयामि
जर्हषाणोहं वाजं जयामि वाजसातौ ॥ इंद्रः सूरः प्रथमो विश्वकर्मा मरुत्वाँ अस्तु गणवान्त्सजातैः ॥ मम स्नु-
षा श्वशुरस्य प्रशिष्टौ सपत्ना वाचं मनसा उपासतां ॥ जुष्टो दमूना अग्नेना इंद्र महते सौभगायेति स्विष्टयाज्ये
विमतानां संमलर्थै संज्ञान्याग्निर्वसुमान्त्सोमो रुद्रवानिंद्रो मरुत्वान्वरुण आदित्यवानित्येकप्रदानाः ॥ २०
अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात्सोमो रुद्रैरभिरक्षतु त्मना ॥ इंद्रो मरुद्भिर्ऋतुथा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणः
शर्म यंसत् ॥ समग्निर्वसुभिर्नो अव्यात्सं सोमो रुद्रियाभिस्तनूभिः ॥ समिंद्रो रातहव्यो मरुद्भिः समादित्यैर्वरुणो

विश्वदेवा इत्यैंद्रामारुतीं भेदकामो मरुतो यस्य हि क्षये अग्नावूर्णमारुताय स्वभानव इत्यैंद्रीमनूच्य
मारुत्या यजेन्मारुतीमनूच्यैंद्र्या यजेदिंद्र पूर्वनिगमेषु मरुतो वैंद्रं वा प्रदानादूर्ध्वं मरुतः प्रकृत्या संप्रति
कामाः संज्ञानी चैंद्राबार्हस्पत्यां प्रधक्ष्यमाणा आ न इंद्राबृहस्पती अस्मे इंद्राबृहस्पती इति यद्यपीन्द्रा-
य चोदयेयुः ॥११॥ पवित्रेष्ट्यामपामिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनं ॥ अन्यं ते अस्मत्तपंतु हेतयः पावको
अस्मभ्यं शिवो भव ॥ नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे ॥ अन्यं ते अस्मत्तपंतु हेतयः पावको
अस्मभ्यं शिवो भवेति पावकवत्यौ धाय्ये पावकवंतावाज्यभागावग्नी रक्षांसि सेधति यो धारया
पावकयेयस्य चौयाज्ये यत्ते पवित्रमर्चिष्याकलन्नोभु धावतीति पवित्र इत्येते ॥ अग्निः पवमानः सर-
स्वती प्रिया अग्निः पावकः सविता सत्यप्रसवो अग्निः शुचिर्वायुर्नियुत्वानग्निर्व्रतपतिर्दधिक्रावा ॥ अ-
ग्निर्वैश्वानरो विष्णुः शिपिविष्ट उत नः प्रिया प्रियास्विमाजुष्टा नामुषभदा नमोभिर्वायुरग्रेगाय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ.पू.२

२१

ज्ञप्रार्वीर्यो भुञ्जो ऽयामिते दधिक्राव्णो अकारिषमा दधिक्राः श्रावसापं चकृषेर्जुहोदमृता ऽग्नेत्रा
दुःमहते सोभगायेति सं याज्ये से पासं वत्सरमतिप्रवसतः शुद्धिकामो वा तदेवाभियज्ञगाथा गीयते॥
वैश्वानरो व्रातपती पवित्रेष्टिं तथैव च॥ कृतान्हूतो अर्युञ्जानः पुनाति दशापो रूपमिति॥१२॥ वर्षकामेष्टिः
कारीरीतस्यां प्रतिष्ठं चारुमध्वरमीळे अग्निं स्ववसं नमोभिरिति धाय्ये याः काश्च वर्षकामेष्ट्यो स्मं ता
वृष्टयग्ने साधि स्तवापक्ष्मे सोमो अब्रवीदित्यग्नि ऊर्ध्वमक्तं मरुतः सूर्यस्ति त्वमश्वपिं ञ्ज उत्तरोहिरण्य
केशो रजसो विसार इति द्वे त्वं त्याचिदच्युता धामं ते विश्वं भुवनमधिश्रितमिति वा बाश्नेत विद्युन्मि
मातिपर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय मरुतं जंति रश्मिमोजसा वहिष्ठेभिर्विहरन्यासितं तु मुद्रीरयथा मरु
तः समुद्रतः प्रयो मरुतस्तविषा उदन्यवं आयं नरः सुदानवो दूराभुषे विद्युन्महसो नरो अश्मदिद्य
वः कृष्णानियानं हरयः सुपर्णानियुत्वंतो ग्राममजितो यथानरोग्नेबाधस्व विमृधो विदुर्गहा यं त्वा देवा

२१

पिः शुश्रुवानो अग्न इति संयाज्ये ऋचो न्वृच्य यजुर्भिरेके यजंति संस्थिता यां सर्वादिन्नाउपति
ष्ठेतां त्वावदतवसं गीर्भिराभिरिति चतसृभिः प्रत्यृचं सूक्तेन सूक्तेन वा॥१३॥ अत ऊर्ध्वमिष्ट्यय
नानि सांवत्सरिकाणि तेषां फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां चैत्र्यां वाग्रयणमाग्नि रिंद्रो विश्वे
देवा इति एषु गिषमो नु सवनमहरहरे कावात्रिहविर्दाक्षायणयज्ञे द्वे पौर्णमास्यो द्वे अमावास्येय
जेतनि से पूर्वे यथासंनयतो मा वास्यायामुत्तरयोरैंद्रं पौर्णमास्यां हुतीयं मैत्रावरुणममावा
स्यायामा नो मित्रावरुणा यद्बंहिष्ठं नातिविधे सुदानू इति प्राजापत्य इडादधः प्रजापते न त्व
देतान्यन्य स्तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च परावतो निवत उद्वतश्च॥ प्रजापते विश्वसृज्जीव

प्रति

धन्य इदं नो देवं हर्य हव्यमिति द्यावापृथिव्यो रयनं पौर्णमासेनामावास्याद्दामावास्येन पौ
र्णमासादसमाम्नाता स्वर्था तंत्रविकारो ध्वर्युर्वा यथास्मरे द्वे राजं त्वग्नि मंथने धाय्ये द्वे वै

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰२

२२

कैदैवतलक्षणायाज्यानुवाक्यागायत्र्यावतीहूतवृत्रघ्नपोनवतीपुरस्ताल्लक्षणानुवाक्या
त्रिष्टुप्वृतीवीतवतीजुष्टवत्परिष्टाल्लक्षणायाज्यापिवान्यस्यछंदसोनतुयाज्याक्रमीय
सीनोलिङ्गःनष्टहृतीक्षामनष्टहतदग्धवतीस्तवर्जयेद्यकेतुदैवृतेतथैवलक्षणमपिवा
व्यक्तेनधिगच्छन्सर्वत्रोनधिगमेआग्नेयीभ्यांव्याहृतिभिर्वादेवतामादिश्यप्रणुया
घजेस्वेनमत्राभ्यांवेममाभ्रणुधीहर्वभ्यंत्वागीर्भिर्हवामहे॥एदंबर्हिर्निषादनः॥स्तीर्णं
बर्हिरानुषगासदेतुपेळानाहृनोअद्यगच्छ॥अहेळतामनसेदंजुषस्वबर्हिहर्व्यंप्रयत
मादूतंमश्तिनत्रेआग्नेय्यावनिरुक्तौ॥१४॥चातुर्मास्यानिप्रयोक्ष्यमाणःपूर्वेद्युर्वैश्वान
रपार्जन्यांवैश्वानरोअजीजनदग्निर्नोनव्यसीमतिं॥प्रमयावृधानओजसा॥एष्टोदिवि
पृष्टोअग्निःपृथिव्यांपर्जन्यायप्रगायतप्रवातावांतिपतयंतिविद्युतइत्याग्न्याभ्येमप्रभला

२२

तउपांशुहविषःसोमिकञःआमश्चित्तिक्यौन्वायात्मैककपालाःसर्वत्रवारुणवर्जंसावित्रश्चा
तुर्मास्येषुप्रधानहवींषिचैकेपित्र्योपसदःसतंत्राःपौनराधेयिकाचप्रागुत्तमादनुयाजादपि
वास्कमंदूतंत्राआगःप्रणववषट्काराउच्चैःसर्वत्रतथाग्रमणेग्निप्रमाहार्यस्तप्राणसंततः
प्रणवःपुरोनुवाक्यायास्तथागूर्वषट्कारौयाज्यामात्तंत्रस्वराण्युपांशोरुच्चानिमंद्राण्यु
पांशुतंत्राणां॥१५॥प्रातर्वैश्वदेव्यांप्रविरतोग्निमंथनीयाअन्वाहपश्चात्साभिधेनास्थानस्यपर
मात्रेवस्थायाभिहिंकृत्याभित्वादेवसवितर्महीद्यौःपृथिवीचनस्त्वामग्नेपुष्करादध्यतितिसृ
णामर्द्धर्चंत्रिःप्राग्रमेदासंप्रैषादन्यत्राप्यंतर्नर्चोवसानेजायमानेत्वेतास्मिन्नेवावसानेग्ने
हंसिन्यत्रिणमितिसन्नमावपेतपुनःपुनराजन्मनोजातंश्रुत्वानंतरेणप्रणवेनत्रिःप्रमु
पसंतनुमाछिंद्येनोत्तरामुत्तरांध्रुवंतुजंतवत्र्यायंहस्तेनरवादिनमित्याईर्सआरमेत्तरादेवदेव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री·पू·२

२३

वीतयइतिद्वे अग्निनाग्निः समिध्यते त्वंह्यग्ने अग्निना तंमर्जयंत सुक्रतुं यज्ञेन यज्ञमयजंत
देवाइतिपरिदध्यात्सर्वत्रोत्तमां परिधानीयेतिविद्याद्दृश्येविराजेन नवप्रयाजाः प्रागुत्तमाञ्चतु
रआवपेतुरो अग्नआज्यस्यव्यंतूषासानक्ताग्नआज्यस्यवीतांदैव्याहोताराग्नआज्यस्य
वीतांतिस्रोदेवीरग्नआज्यस्यव्यंत्विति अग्निःसोमःसवितासरस्वतीपूषामरुतःस्वतवसो
विश्वेदेवाद्यावापृथिवी आविश्वदेवंसत्पतिंवाममद्यसवितर्वाममुश्वःपूषन्तवव्रतेवयंशुक्रंते
अन्यद्यजतंतेअन्यदिहेहवःस्वतवसःप्रचित्रमर्कंगृणतेतुरायेतिनवानुयाजाःषळूर्ध्वंप्रथ
मादेवीर्द्वारोवसुवनेवसुधेयस्यव्यंतु॥देवीउषासानक्तावसुवनेवसुधेयस्यवीतां॥देवी
जोष्ट्रीवसुवनेवसुधेयस्यवीतां॥देवीऊर्जाहुतीवसुवनेवसुधेयस्यवीतां॥दैवादैव्याहोता
रावसुवनेवसुधेयस्यवीतां॥देवीस्तिस्रस्तिस्रोदेवीर्वसुवनेवसुधेयस्यव्यंत्वितिअनुयाजानां

२३

वो

सूक्तवाकस्यांतेशंयुवाकस्यपरिष्टाद्वाजिभ्योवाजिनमनावास्याद्देवेत्रांत्रंनोभवंतुवाजिनोहवे
षुवाजेवाजेवतवाजिनोनइत्यूर्ध्वंजानुरनवानंयाज्यामग्नेवीहीत्यनुवषट्कारोवाजिनस्या
ग्नेवीहीतिवायत्रक्वचैकसंप्रैषेद्वौवषट्कारौसमस्तावेवतत्रद्विरनुमंत्रयेतनचागूरत्तरस्मि
न्वाजिनभक्षमिळामिवप्रतिगृह्योपहवमिच्छेताध्वर्यउपह्वयस्वब्रह्मन्नुपह्वयस्वाग्नीदुपह्व
यस्वेतियन्मेरेतःप्रसिच्यतेयद्वामेअपिगच्छतियद्वाजायतेपुनः॥तेनमाशिवमाविशतेनमा
वाजिनंकुरु॥तस्यतेवाजिपीतस्योपहूतस्योपहूतोभक्षयामीतिप्राणभक्षंभक्षयेदेवमध्वर्यु
र्ब्रह्माग्नीध्रोयजमानःप्रत्यक्षमितरेचदीक्षिताःपौर्णमासेनेष्ट्वाचातुर्मास्यव्रतान्युपेयात्के
शान्निवर्त्तयीतश्मश्रूणिवावपयीताधःशायीतमधुमांसलवणस्त्रियंवलेखनानिवर्जयेद्धतो
भार्यामुपेयाद्धूपनंसर्वेषुपर्वसुद्योत्तमयोर्वा॥१९॥पंचम्यांपौर्णमास्यांवरुणप्रघासैःपश्चा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दार्शपौर्णमासिकायां वेदे रूपनिरूपमिषितोग्निप्रणयनीमाः प्रतिपद्यते प्रदेवं देव्याधियेति
तिस्र इत्यायास्त्वा परेवयमग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरित्यर्द्धर्च आरमेदासीनः प्रथमामन्वा
हे पांशुसप्रणवीतत्रस्थानात्स्थानसंक्रमणे प्रणवेनावसायानुत्थस्योत्तरां प्रतिपद्यते प्राण
संततं भवतीति विज्ञायते उत्तरमग्निमनुव्रजन्नुत्तरा इमं महे विदथ्याय शूषमत्र मिह प्रथमो
धायि धातृभिरिति तु राजन्य वैन्ययोरा द्यो पश्चादुत्तरस्या वेदेरवस्थायोत्तरवेदेस्तु सोमेषु
निहितेग्नौ सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वान्नि होता होतृषदने विदान इति द्वे परिधाय तस्मिन्ने
वासन उपविश्य भूर्भुवः स्वरिति वाचं विसृजेतान्य आपियमानुब्रुवन्ननुव्रजेत्तिष्ठन्संप्रैषे
नु तथैव वाग्विसर्गोग्निमंथनादि समानावैश्वदेव्या हविषां तु स्थाने षष्ठ प्रभृतीनामिंद्राग्नी
मरुतो वरुणः कः॥ इंद्राग्नी अवसागतं श्नथद्वृत्रमुत सनोति वाजं मरुतो यस्य हि क्षये राद्धवेद

चरमा आ हे वे मं मे वरुण अधित त्वायामि ब्रह्मणा वंदमानः कया न श्चित्र आभुवद्धिरण्यगर्भः
समवर्त्तताग्र इति प्रतिप्रस्थाता वाजिनेत्तृतीयः संस्थितायामवभृथं व्रजंति तत्रावभृथेष्टिः कृता
कृता तामुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामो द्वयोर्मासयो रैंद्राग्नः पशुः॥१७॥ तथा ततः साकमेधाः पूर्वे
द्युस्तिस्र इष्टयोनुसवनं प्रथमायामग्निरनीकवाननीकवंतमूतयेग्निं गीर्भिर्हवामहे॥ स नः पर्ष
दति द्विषः॥ सेनानीकेन सुविदत्रो अस्मे इत्युत्तरस्यां वृधन्वंतौ मरुतः सांतपनाः सांतपना इदं हवि
र्यो नो मरुतो अभि दुर्हृणायुरिति मरुद्भ्यो गृहमेधेभ्य उत्तरा ज्यभाग प्रभृती व्रीं तां गृहमेधास आ
गत प्रबुध्नया व ईरते महांसीति पुष्टिमं तो विराजो संयाज्ये आ निगदे अन्यत्राप्यनावाहने आवाहने
पिपिन्याय्यो पत्नी चवबद्धे वैतस्यां रात्र्यामं नं प्रस्कवी रं तत्स्या विवासे पौर्णदर्वेजुहुयुर्वृषभेरवाणे स्त
नयित्नो वाग्नी ध्रं रैके रावयंति ब्रह्मपुत्रं वदं तो याद होतारं चोदयेयुः तस्य याज्यानुवाक्ये॥ पूर्णा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दर्विपरापतस्कृपूर्णापुनरापत॥ वस्नेवविक्रीणावहा इषमूर्जं शतक्रतो॥ देहिमेददामितेनिमे
धेहिनितेदधे॥ अपामिक्यमिव संभरक्रौं वादस्लेददादितिमरुद्भ्यः क्रीळिभ्य उत्तरोत्तरं ब्रुवंतु
र्जं तवो यं कुल्लु रगृभीत इति परोक्षवान्त्र्यग्नौ क्रीळं वः शर्धो मारुतमस्त्वा सोनयेमरुतः स्वचो
जुष्टो दमूनाअग्ने शर्ध महते सौभगायेति संयाज्ये वाजिनावभृथवर्जं माहेंद्र्युक्ता वरुणप्रघा
सैर्हविषां तु समस्मादीनां स्थाने इंद्रो वृत्रं हंद्रोमहेंद्रो वा विश्वकर्मा तून इंद्र वृत्रहन्त्वं नु ते दाधि
महइंद्रियाय विश्वकर्मन्हविषा वावृधानो याते धामानि परमाणि यावमेति॥१८॥ दक्षि
णाग्नेरग्निमतिप्रणीयपित्र्यां सान्नाय्यं तालु पजपाहोतारमवृथावषट्कारानुमंत्रणाभि
हिंकारवर्जं तस्यां प्राचिकर्माणि दक्षिणेतराणि तथान्वयमुक्तं तस्वानि धीमहाल्सेतां त्रिरनवा
नं ताः सामिधेन्यस्तासामुत्तमेन प्रणवेनावहदेवान्पितॄन्यजमानायेति प्रतिपत्तिरग्निं होत्राया

वह स्वं महिमानमावहेत्येतस्य स्थानेऽग्निं कव्यवाहनमावाहयेदुत्तमे चैनं प्रयाजेऽग्नागान्यपेम्यो
निगमयेत्स्रक्तवाके चाग्निर्होत्रेणेत्येतस्य स्थाने नैनं प्रादेशेनानबर्हिष्मंतौ प्रयाजानुयाजौ निळा
यां भक्षभक्षणं नमार्जनं न सूक्तवाके नामादेशः ईक्षितः सीदहोतरितिवो क्तउपविश्योजीवातु
मंतौ सव्योत्तरपुपस्थाः प्राचीनावीतिनो हविर्भिश्चरंति दक्षिणाग्नावग्नी ध्रउत्तरोऽध्वर्युर्द्देहुस्म
नुवाक्ये अध्वर्युर्मनवा नमोऽस्वधेत्याश्रावणमस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावणमनु स्वधा स्वधेति
संप्रैषो ये स्वधेत्यागूर्ये स्वधामह इति वा स्वधा नम इति वषट्कारो नित्याः हुतयः पितरः
सोमवंतः सोमो वा पितृमान्पितरो बर्हिषदः पितरोऽग्निष्वात्ता यम अंगिरस्वता मवर उत्सरास
स्त्वपाहि नः पितरः सोमपूर्वं उपहूताः पितरः सोम्यासस्त्वं सोम प्रचिकितो मनीषा सोमो धेनुं
सोमो अर्वंतमाशुं त्वं सोम पितृभिः संविदानो बर्हिषदः पितर उत्यर्वागिमा हं पितॄन्सुविदत्रां आवि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰पू॰२

स्तीर्दंपितृभ्योनमोअस्त्वद्याग्निष्वात्ताःपितरएहगच्छतयेचेहपितरोयेचनेहमेअग्निदग्धा
येअनग्निदग्धाइमंयमप्रस्तरमाहिसीदेतिद्वेपरेयिवांसंप्रवतोमहीरनुवैवस्वतायचेन्म
ध्यमायाज्यायेतातत्पुर्देवत्राजेहमानास्त्वदग्नेकव्यात्वन्मनीषाःसप्रत्नथासहसाजायमा
नद्यूत्त्वमग्निःस्विष्टकृत्कव्यवाहनःप्रहृत्यातनुर्ध्वंवषट्कारक्रियायांचोर्ध्वमाज्यभागाभ्याम
न्यन्नंत्रलोपादेकेकाचानुवाक्यायोअग्निःकव्यवाहनस्त्वमग्नईळितोजातवेदइतिसंया
ज्येभक्षेषुप्राणभक्षान्भक्षयित्वाबर्हिष्यनुप्रहरेयुःसंस्थितायांप्राग्वानुयाजाभ्यांदक्षिणा
वृतोदक्षिणाग्निमुपतिष्ठेतनाहत्यानतिप्रणीतचर्यायामयाविष्ठाजनयन्कर्वराणिसहिघृणि
रुरुवरायगातुः॥सप्रत्युदैद्धरुणमध्वोअग्रंस्वायत्तन्वामैरयतेत्याहवनीयमेवेतरावाह
वनीयंसंस्कृत्यत्वेतिपंक्त्यागार्हपत्यमग्निंतमन्यइत्यथैनमभिसमायंतिमाप्रगामाग्नेत्वंन

२६

२६

इतिजपंतःपूर्वेणगार्हपत्यंसूक्तेसमाप्यसव्यावृतस्त्र्यंबकान्त्रजंतितत्राध्वर्यवःकर्माधीयतेप्रस्थेत्यादि
त्ययाचरंतिपुष्टिमंतोधाय्येविराजौ॥१९॥पंचम्यांपौर्णमास्यांशुनासीरीययावाग्यथोपपत्ति
वावाजिनवर्जंसमानावैश्वदेव्याहविषांतुस्थानेषष्ठप्रभृतीनांवायुर्नियुत्वान्वायुर्वाशुनासी
राविंद्रोवाशुनासीरइंद्रोवाशुनःसूर्यउन्नमआवायोभूषशुचिपाउपनःप्रयाभिर्यासिदाश्वां
समच्छसत्वंनोदेवमनसेत्रानायप्रकृतिंयस्तआनट्शुनासीराविमांवाचंजुषेथांशुनंनःफाला
विकृषंतुभूमिमिंद्रंवयंशुनासीरमस्मिन्यज्ञेहवामहे॥सवाजेषुप्रनोविषत्॥अश्वायंतोगव्यं
तो वाजयंतःशुनंहुवेममघवानमिंद्रमश्वायंतोगव्यंतोवाजयंतस्तरणिर्विश्वदर्शत
श्चित्रंदेवानामुदगादनीकमितियाज्यानुवाक्याःसमाप्यसोमेनयजेतातक्रोपशुनावातु
र्मास्यानिवापुनश्चातुर्मास्यानिवापुनः॥ ॥२०॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेपूर्वे प

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पू॰ २

द्वे द्वितीयोध्यायः॥ ॥हरिः ओ३म्॥ ॥पत्न्याविष्टिरुभयतोन्यतरतोवाग्नेय्यावाग्नावैष्णव्यावो
भेवान्यतरा पुरस्तादुक्तमग्निप्रणयनं पश्चात्साशुबंधिकायावेदेरुपविश्य प्रेषितो यूपाया
ज्यमानायांजंतित्वामध्वरे देवयंत इत्युत्तमेन वचनेनार्द्धर्च आरमेदुच्छ्रयस्व वनस्पते स
मिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तादूर्ध्व ऊषुण ऊतय इति द्वे जातो जायते सुदिनत्वे अह्नामित्य
र्द्धर्च आरमेद्युवा सुवासाः परिवीत आगादिति परिदध्याद्यत्रैकतंत्रे बहवः सपशवोस्युं
परिधाय संस्कुर्याद्नभिहिंकृत्य यान्वो नरो देवयंतो निमिम्युरिति पाद्वैः पंचभिर्वनि
भ्यासमेकं उक्तमग्निमंथनं तथा धाय्ये कृताकृता वान्यभागौ वा वादनेपशुदेवताभ्यो व
नस्पतिमनंतरं संमार्गैः संमृज्य प्रहृताकुतीर्जुहुयाज्जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो वाच
स्पतये देवि वाक्॥ यद्वाचो मधुमत्तमं तस्मिन्माधाः सरस्वत्यै वाचे स्वाहा॥ पुनरादा

२१

यपंचविग्राहं स्वाहा वाचे स्वाहा वाचस्पतये स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वते महोभ्यः संमहोभ्यः स्वाहे
ति सोम एवैके प्रत्राग्नस्तारं तीर्थेन प्रपाद्य दंडमस्मै प्रयच्छेद्दक्षिणोत्तराभ्यां पाणिभ्यां मित्रावरुणयोस्त्वा
बाहुभ्यां प्रत्रास्त्रोः प्रशिषा प्रयच्छामीति तथा युक्ताभ्यामेवेतरो मित्रावरुणयोस्त्वा बाहुभ्यां प्रत्रा
स्त्रोः प्रशिषा प्रतिगृह्णाम्यवक्रो विथुरो भूयासमिति प्रतिगृह्योत्तरेण होतारमतिव्रजेद्दक्षिणेन दं
डं हरेन्न चानेन संस्पृशेद्राहात्मानं वान्यं वा प्रैषवचनादन्यान्यपि यज्ञांगान्युपयुक्तानि न विहारेण
व्येवमा दक्षिणो होतृषदनात्सद्धो वस्थाय वेद्यां दंडमवष्टभ्य ब्रूयात्प्रैषांश्चादेत्तामनुवाक्याश्च स
प्रैषे पूर्वां प्रैषात्सर्वमग्निस्तोकमनोतान्तीममान सूक्तानि च सामम आसीनोन्यत्॥१॥ एकादशप्र
याजास्तेषां प्रैषाः प्रथमं प्रैषसूक्तमुक्तं द्वितीये ध्वर्युप्रेषितो मैत्रावरुणः प्रेष्यति प्रैषैर्होतारं हो
ता यजत्याप्रीभिः प्रैषसलिंगाभिः समिद्धो अग्निरिति शुनकानां जुषस्व नः समिधमिति वसि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·पू·२

ष्टानां समिद्धो अग्न इति सर्वेषां यथऋषि वा प्राजापत्ये तु जामदग्न्यः सर्वेषां द्वन्द्वेषु प्रैषितो
मैत्रावरुणोग्निर्होतान इति तृचं पर्यग्नयेन्वाहाध्रिगवे प्रैष्योपप्रैष्य होतारितिवा क्तौजैदग्नि
रसनहूजामिलिं प्रैषमुक्त्वा तवेंदुदंडं निदध्यादध्रिगुं होतोहंनंगानि देवतं पशुमिति यथार्थं पुंव
न्मिथुने मेधपतीमेधायां विकल्प्यो यथार्थमूर्ध्वमध्रिगोरन्यन्मिथुनेभ्यः सर्वेषु यजुर्निगदेषु
प्रकृतौ समर्थनिगमेषु प्राकृतास्त्वेवमंत्राणां ऊहः प्रतिनिधिष्वपि नाभिरूपमाम्नेदोह विरित्य
नूह्यानि ॥ २ ॥ दैव्याः शमितार आरभध्वमुत मनुष्या उपनयत मेध्या दुर आशासाना मेधपति
भ्यां मेधं ॥ प्रास्मा अग्निं भरत स्तृणीत बर्हिरन्वेनं माता मन्यतामनु पितानु भ्राता सगर्भ्योनु स
खा सयूथ्यः ॥ उदीचीनां अस्य पदो निधत्तात् सूर्यं चक्षुर्गमयतात् वातं प्राणमन्ववसृजतात् दंतरिक्ष
मसूं दिशः श्रोत्रं पृथिवीं शरीरं ॥ एकधास्य त्वचमाछ्यतात् पुरा नाभ्या अपिशसो वपामुत्खिद

२९

दतादंतरेवोष्माणं वारयध्वात् ॥ श्येनमस्य वक्षः कृणुतात् प्रशसा बाहू शला दोषणी कश्यपे
वांसाच्छिद्रे श्रोणी कवषोरू स्रेकपर्णाष्ठीवंता षड्विंशतिरस्य वंक्रयस्ता अनुष्ठ्योच्च्यावयता
द्गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणुतात् ॥ ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात् ॥ अस्ना रक्षः संसृजतात् ॥ व
निष्ठुमस्य मा राविष्टोरूकं मन्यमाना नेद्वस्तोके तनये रविता रवच्छमितारः ॥ अध्रिगो श
मीध्वं सुशमि शमीध्वं शमीध्वमध्रिगा ३ उ अपापा पास्ना रक्षः संसृजताच्छमितारो पापेत्यु
पांश्वेकधा षड्विंशतीरिति द्विर्द्विर्बहूनां पुरोतारिति चैके अध्रिग्वादि त्रिरुक्त्वा शमितारो यदत्र
सुकृतं कृणवथास्मासु तद्यद्दुष्कृतमन्यत्र तदिति जपित्वा दक्षिणावृदावर्त्तते मैत्रावरुणश्च
सव्यावृतो ब्रह्मयजमानौ संज्ञप्ते पश्चादावर्त्तेरन् ॥ ३ ॥ वपायां श्रप्यमाणायां प्रेषितस्तोकेभ्यो
न्वाह जुषस्व सप्रथस्तममिमं नो यज्ञमित्युक्त्वा मादयनं स्वाहाकृतिभ्यो होता यक्षदग्निं स्वाहा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰ष्टृ॰ २९

ज्यस्य स्वाहामेदस इति प्रैषउत्तमा प्रीयाज्या वपापुरोळाशो हविरिति पशोः प्रदानानि नानिपृथक्॰ नानादेवतेषु मनोतां चनमनोतावर्त्तते त्वेके तेषां सलिंगाः प्रैषास्तिष्ठन्नाषोभयोः स्थाने यायो पशुदेवता छागस्थाने उस्रो गो मेषादि कोहमोश्वोन्या देवोत्र्यक्त चोदनामेवं वनस्पतिः स्विष्टकृत्सूक्त वाकप्रैषेषु प्राजापत्ये त्वग्निचित्या संप्रयुक्ते वायव्यं पशुपुरोळाशमेके वायव्ये प्राजापत्ये तेन पशुदेवतावद्भूतत्स्याचार्याः पुरोळाशात प्रधानत्वात् पुरोळाशानिगमेषु पुरोळाशाव द्भवीष्याज्यवर्जं येषां तेन समवत्तहोमो मेधो रक्षायानि तिपश्वभिधानस्माद् हूससूरज्जुषता मघरत्रभीदवीवृधतेति देवतानां ॥४॥ हुतायां वपायां सब्रह्मकाश्चात्वाले मार्जयंते निधायदं इमे आवरुण इदमापः प्रवहतसुमित्र्यान आप ओषधयः संतु दुर्मित्र्यास्तस्मै संतु योस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्येतावन्मार्जनं पत्रौतीर्थेन निष्क्रम्यासीता मापुरोळाशाश्रपणात्तेन चरित्वा

स्विष्टकृतां चरेयुर्यदित्वन्वाधायास्यानीत रग्ने चरेयुर्न तु तेषां निगमेष्वनुवृत्तिर्नान्येषामूर्ध्वमावाहनादुत्सन्नानामिळामग्ने उरु ईसं समनिंगोरर्हितामश्वदग्निं पुरोळाशस्य स्वस्वस्व हव्यासमिषो दिह्मातिपुरोळाशः स्विष्टकृतकुर्ध्वमिळाया ॥ ॥ मनोताद्यसंप्रेषितस्त्वं ह्यग्ने प्रथम इत्यन्वाहहविषा चरंतितत्र प्रैषे करत एवोग्नीषोमा देवमित्येतरेयिणोन्य त्राद्विदेवतान्मैत्रावरुणदेवते च तथाद्दष्टत्वात् प्रकृत्यागाणगारिकृत्सन्नानां स्मृतत्रामान्नायेनर्थभेदेनिरर्थो विकारो याज्याया श्चंतराईचैव साहोमस्त्रा रमेद्वनस्पतिना चरंति प्रैषमप्रितो याज्यानुवाक्ये मत्राग्नेराज्यस्य हविष इत्यत्रा आज्यभागावयाळग्निरग्नेराज्यस्य हविषइति स्विष्टकृतीळामुपहूमानुमाजेश्वरंति तेषां प्रैषास्तत्तीयं प्रैषसूक्त मेकादशत्रोहप्रागुत्तमाद्वावापेतदेवो वनस्पतिर्वसुवने वसुधेयस्यवेतु ॥ देवं बर्हिर्वारितानां वसुवने वसुधेयस्य वेत्विसनवानं प्रेष्यसनवानं यज त्सुक्तमुत्तमे

२९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·पू·२

स्तूक्तवाके प्रैषे पूर्वस्मिन्निगमेष्वग्निमित्यत्राज्यभागौ वरुणममुष्मा अमुं वधान्नमुष्मा अमु
मितिपशूंश्च देवताश्च देवताश्चैवैकपशुकाः पशुश्चैवैकदेवता नुत्तर आज्येनेत्याज्य
भागावमुष्मा अमुनेतिपूर्वेणोक्तं समाप्य प्रैषमग्नीदं उमनुप्रहरेदनवभृथे वभृथेन
त्रकृता कृतं वेदस्तरणं तीर्थेन निष्क्रम्याग्नि पशुकेतनान्यव्ययंतो हृदयशूलमुपो
यमानमनु मंत्रयेरं शुगसि मोस्मान्हिंसीर्यं च वयं द्विष्मस्तमभिशोचेति तस्योपरिष्टादप
उपस्पृशंति द्रुपेराज्ञो वरुणस्य गृहो मितो हिरण्मयः ॥ स नो धूर्तव्रतो राजा धाम्नो धा
म्नाह मुंचतु ॥ धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुंच ॥ यदापो अघ्न्या इति वरुणेति शपा
पामहे ततो वरुण नो मुंच ॥ मयि वापो मोषधीर्हिंसीरतो विश्वव्यचा ... ततो वरुण नो मुंच ॥
स्कृमित्रान आप ओषधयः सन्त्विति चास्पृष्टा नवेक्षमाणा असंस्पृष्टान्ततः प्रत्यायंतः समि

३०

धः कुर्वतेति स्वस्तिन एके केचिदग्नेः समिदसि तेजोसि तेजो मे देहीति प्रथमामिध्मोस्येधिषीमहीति
द्वितीयां समिदसि समेधिषीमहीति तृतीयामिन्धो पतिष्ठंत आपो अद्यान्वचारिषमिति ततः समिधो
भ्यादधति यथा गृहीतमग्नेः समिदसि तेजोसि तेजो मे दाः स्वाहा ॥ सोमस्य समिदसि द्विषतो मा पाहि
स्वाहा ॥ पितृणां समिदसि मृत्योर्मा पाहि स्वाहेति ततः संस्थाज पत्नीति पशुतंत्रं ॥ ६ ॥ यदा नानामु
कः प्रैषास्तेषां याज्यानुवाक्याः सर्वेषामग्रे ऽनुवाक्यास्ततो याज्या देवतेन पशुनाना त्वमग्ने
नमस्कृपथा राये अस्मानिति द्विपाहि नो अग्ने पायुभिरजस्त्रैः प्रवः शुक्रायभानवे भरध्वंम
थाविप्रस्य मनुषो हविर्भिः प्र कारवो मननावच्यमाना एकाचेतत्सरस्वती नदीनामुतस्या
नः सरस्वतीजुषाणा सरस्वत्यभि नो नेषि वस्यः प्रशोदस्ता धामसासस्त्व एषा पावीरवी कन्या
चित्रायुर्यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः त्वं सोम प्रचिकितो मनीषेति द्वे त्वं नः सोम विश्वतो
वयोधा याते धामानि दिवि या पृथिव्या मर्षा कं पुरुस्पृह तनासु परिं याते धामानि हविषा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰ सू॰ २

२१

पथा २

यजंतियास्तेपूषन्नावोअंतःसमुद्रइतिद्वेपूषेमाआशाअनुवेदसर्वाःशुक्रंतेअन्यद्यजतं
तेअन्यत्सपथेः प्रजनिष्टपूषापथस्पथःपरिपतिंवचस्याबृहस्पतेयापरमा
परावदितिद्वेबृहस्पतेअतिमदर्योअर्हात्तमसृत्विमाउपवाचःसचंतेसंयंस्तुभोवनयो
नयंतस्मैवापित्रेविश्वदेवायबृहस्पतेविश्वेअद्यमरुतोविश्वऊत्यानोदेवानामुपवेतुशंस
आनोविश्वआस्क्रागमंतुदेवाविश्वेदेवाःशृणुतेमंहवंमेयेकेचज्माममहिनोअहिमा
याअग्नेमाहिद्रूस्तंमारिषण्यइंद्रनरोनेमधितावंतइतितिस्रउरुंनोलोकमनुनेषि
विद्वान्त्रसत्साहिषेपुरुहूतशत्रून्त्वस्तयेवाजिभिश्चप्रणेतःशुचीवोहव्यामरुतःशुची
नांनृचिरंमरुतोवीरवंतमावोहोताजोहवीतिसत्तःप्राचिनमर्कंगृणतेतुराआवाश्वेद
चरमाअहेवयावःशर्मन्नारात्मानायसंसाद्वत्रहणावज्रेहविःशुभ्रोराभरतंत्रीक्षतं
वज्रबाहूउभावामिंद्राग्नीआहुवध्यैशुचिंनुस्तोमंनवजातमद्यगीर्भिर्विप्रःप्रमति

२१

मिछमानःप्रचर्षणिभ्यःपृतनाहवेषुआदेवोयातुसवितासुरत्नःसघानोदेवःसवितास
हावेतिद्वेउदीरयकवितमंकवीनांभगंधियंवाजयंतःपुरंधिमितिद्वेअवसिंधुंवरुणो
द्यौरिवस्थादयंसुतुभ्यंवरुणस्वधावएवावंदस्ववरुणंबृहंतंतत्वामाभित्रसणावंदमा
नइतिद्वेअस्तभ्नाद्द्यामसुरोविश्ववेदाइत्येकादक्षिणाः॥७॥अग्नीषोमाविमंसुमेशृणुवमे
तानिदिविरोचनानीतितृचावांमित्रावरुणाहव्यजुष्टिमायातंमित्रावरुणासुरत्नास्त्वा
नोमित्रावरुणाहव्यजुष्टिंयुवंवस्त्राणिपीवसावसाथेप्रबाहवासिसृतंजीवसेनोपदूहि
छ्तंनातिविधेसुदानूहिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रइतिपद्माआपस्याश्चिनंदेवानामुदगादनी
कमितिपंचशंनोभवचक्षसाशंनोअह्नावायोशुक्रपमुचिपाउपनःप्रयाभिर्यासिदाश्वांसमछा
नोनियुद्भिःशतिनीभिरध्वरंपीवोअन्नाँरयिवृधःसुमेधाश्वेतंजज्ञानरोदसीमेप्रवा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·२

३२

सुमङ्गलीह रन्ती मनीषा नववायवृतस्पते त्वां हि स्मद्भरस्तमसिति द्वे कुविदङ्ग नमसा मे हृधास
ईशानाय प्रहुतिं यस्त आनट् प्र वो वायुं रथयुजं कृणुध्वमुत त्वामदिते मह्यने हो न उरु व्रजे ऽदिति
र्द्यौर्जनिष्ट सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसं महीमू षु मातरं सुव्रतानामदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षं
न ते विष्णो जायमानो न जातः स्वं विष्णो स्तमतिं विश्वजन्यांवि चक्रमे पृथिवीमेष एतां त्रिर्देवः पृ
थिवीमेष एतां परो मात्रया तन्वा वृधानेरावती धेनुमती हि भूतं विश्वकर्मन्हविषा वावृधान इ
ति द्वे विश्वकर्मा विमना आद्विहायाः किं स्विदासीदधिष्ठानं यो नः पिता जनिता यो विधाता या ते
धामानि परमाणि यावमा य इमे द्यावापृथिवी जनित्री तं न स्तोरीपम मधपोषयित्नुर्देवस्त्वष्टा स
विता विश्वरूपो देवस्त्वष्टर्मद्भु चारुत्वमानट् पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः प्रथमभाजं यशसं वयो
धां सोमापूषणा जनना रयीणामिति सूक्तमादित्यानामवसा नूतनेनेमा गिर आदित्येभ्यो

३२

घृतस्नूस्त आदित्यास उरवो गभीरा इमं स्तोमं सक्रतवो मे अद्येति स्तो भूमीर्धारयं त्रीरुत द्यून्
दक्षिणाविच्चिकितेन स आमहाद्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे ऋतं दिवे तद्वोचं पृथिव्या इति द्वे प्र द्यावा य
ज्ञैः पृथिवी नमोभिरिति द्वे प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी ऋतावृधा मह्वा नो रूप्रोत नो गमस्तु धातिद्वे आ
ते पितर्मरुतां सुम्नमेतु प्र बभ्रवे वृषभाय श्वितीच इति तिस्र आ पश्चातान्नासत्या पुरस्ताद्गो
मतानासत्या रथेनेति च तस्रो हिरण्यत्वग्मधुवर्णो घृतस्नुरभि क्रत्वेन्द्र भूरध ज्मं स्त्वं महां इन्द्र तुभ्यं
ह शुष्माः सत्राहणं दाधृषिं तुम्रमिन्द्रं सहदानुं पुरुहूत क्षियन्तं स्तन्त इन्द्रो मघवा यदुहवे त्रैवावरुवं द्रः
स सः सम्राड्ढाग्वदन्त्सविचेतना निपतंगो वाचं मनसा बिभर्ति चत्वारि वाक्परिमिता पदा
नि यज्ञेन वाचः पदवीयमायन्निति द्वे देवीं वाचमजनयन्त देवा जनीयन्तो न्व ग्रव इति तिस्रो दिव्यं
सुपर्णं वायसं बृहन्तं सवा वृषेन मर्त्यो योषणा सु यस्य व्रतं पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रतमुपतिष्ठन्त

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰ ४॰ २

३३

आपः॥ यस्मान्नते पुरुषिप तिर्निर्विवस्तं सरस्वतं तमवसेडवेमेतिपत्रावः सौम्याश्च निर्मिताश्चनि
र्मितरैंद्राग्नः षाण्मास्यः सांवत्सरो वा प्राजापत्यउपांशुसावित्रसौर्यवैसवदेवेभ्य कर्मणाश्वैतेषां
तत्रोपांशुयाजविकारान्वक्ष्यामः प्रैषादिरागुरस्थाने आदद्दुःसत्करदितिचैतानि यथास्था
नमुपांशु॥८॥ सौत्रामण्यामाश्विनसारस्वतैंद्राः पशवो बार्हस्पत्यो वा चतुर्थ ऐंद्रसावित्रवा
रुणाः पशुपुरोळाशा मार्जयित्वा युवं सुराममश्विनेति ग्रहाणां पुरोनुवाक्या होतायक्षदश्वि
ना सरस्वतीमिंद्रं सुत्रामाणं सोमानां सुराम्णां जुषंतां व्यंतु पिबंतु मदंतु सोमान्सुराम्णो
होतर्यजेति प्रैषः पुत्रमिव पितरावश्विनोभेति याज्याग्नेवीहीत्यनु वषट्कारः सुरा सुत
स्याग्ने वीहीति वा॥ नाना हि वां देवहितं सदस्कृतं मा संसृक्षाथां परमे व्योमनि॥ सुरा त्वमसि
शुष्मिणीति सुरामवेक्ष्याधो बाहुः सोम एष इति सोमं यदत्र रिप्तं रसिनः सुतस्य यदिंद्रो अ

३३

पिबच्छचीभिः॥ इदं तदस्य मनसा शिवेन सोमं राजानमिह भक्षयामीति भक्षजपः प्राणभक्षो
त्रं॥९॥ विध्यपराधे प्रायश्चित्तिः शिष्टाभावे प्रतिनिधिरन्वाहिताग्नेः प्रयाणोपपत्तौ पृथग
ग्नीनयेयुस्तत्र यं ता त्वंगिरस्तमेति वा अन्याकुतिं कृत्वा समारोपयेदयं ते योनिरृत्विय इत्यरणी
गार्हपत्ये प्रतितपेत्पाणी वा या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहात्मात्मानं मच्छा वसूनि कृण्व
न्नर्या पुरूणि॥ यज्ञो भूत्वा यज्ञमासीद स्वां योनिं जातवेदो भुव आजायमानः सक्षय एवमनन्वाहिताग्नि

न

रकृत्वा यदि पाण्योररणीसंस्पर्शं मंथयेत्तत्वावरोह जातवेदः पुनस्त्वं देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजा
नन्॥ प्रजां पुष्टिं रयिमस्मासु धेह्यथाभवयजमानायत्नांयो रिसावैहैयमवदाप्यमानेमर्वकू

नी

राम्या परासादिदं त एकं पर उ त एकमिति संवपेद्यदि त्वतीयाद्यमावास्यां पौर्णमासीं वातीयाद्यदि
वान्यस्याग्निषु यजेत यदि वास्यान्योग्निषु यजेत यदि वास्यान्योग्निरग्नीन्व्यवेयाद्यदि वास्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग्निहोत्रउपसंनैंहविषि आनिरुप्ते चक्षीवक्ला पुरुषो वा विहारमंतरियाद्यदि वाध्वेप्रमीयेतैते इ र
ग्निः पथिकृद्धृत्याहि वै धो अध्वनं आदेवानामपि पंथामगन्मेत्यनड्वान्दक्षिणा व्यवायेत्वनग्निनाप्रा
गिष्टेर्गामंतरेणातिक्रमयेद्भस्मनाश्च नः परं मतिवपेदिदं विष्णुर्विचक्रम इति गार्हपत्याहवनीययो
रंतरं भस्मराज्योदकराज्या वसं तनुमां तंतुं तन्वन्नज सोभानुमन्विहीत्यनुगमयित्वाहवनी
यं पुनः प्रणीयोपतिष्ठेतयदग्ने हव्यं प्राहितं पदं हिते सूर्यस्य रश्मीनन्वाततान ॥ तत्र रयिष्ठामनुसंभ
वैतां सं नः सृज सुमत्या वाजवत्या ॥ त्वमग्ने सप्रथा असीति चाध्वे प्रमीतस्याभिवान्यवत्सायाः प
यसाग्निहोत्रं तूष्णीं सर्वं हुतं जुहुयुरासमवायाद्याहिताग्निरपरपक्षे म्रियेताहुतिभिरेनं पूर्वप
क्षं हरेयुर्हविषां व्यापन्नानां वोत्कास्कन्दे न तास्वां ज्येनेष्टिं समाप्य पुनरिज्या व्यापन्नानि हवींषि क्षेत्रा
न खवकीटपतंगैरन्यैर्वा बीभत्सैर्भिन्नसिक्तानि वा पोप्सु वहरेयुः प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति व

ल्मीक वपायां वा सान्नाय्यं मध्यमेन पर्णेन जुहुयाद्धिष्यंदमानं महा द्यौः पृथिवी च न इत्यंतः परिधि
देशे निवपेयुरन्यतरा दोषे व्यासिच्य प्रचरेयुः पुरोळाशं वा तत्स्थाने उभयदोषे ऐंद्राग्नं पंचशराव
मोदनं तयोः पृथक्प्रचर्यैंद्रमेव स्येके वत्सानां धाने वायव्ये यवाग्वमग्निहोत्रमधिश्रितं स्कन्नं वदृभिमं
त्रयेत गर्भः स्रवं तमगदमकर्माग्निर्होता पृथिव्यंतरिक्षं ॥ यतस्तु तद्गना वे वत्स नाभिप्राप्नोतीति निर्
तिं परस्तादिति ॥१०॥ यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमानोपविशेत्तामभिमंत्रयेत यस्माद्भीषा नि
षीदसि ततो नो अभयं कृधि ॥ पशून्नः सर्वान्गोपाय नमो रुद्राय मीढुष इत्यथैनामुत्थापयेदु
दस्थाद्देव्यदितिरायुर्यज्ञपतावधात् ॥ इंद्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेति सथास्याः पुध
सि चतुरवे चोदपात्रमुपोह्य तद्दुग्ध्वा ब्राह्मणं पाययेद्यस्याभोक्ष्यन्स्यादधावज्जीवं संवत्स
रं वा वाश्यमानायैव वसंप्रयच्छेत्स्त्रुचैव साद्रू गवती हि भिद्याः यति श्रोणितं दुग्धं गार्हपत्ये संक्षा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·२

३५

प्यान्येन जुहुयाद्भिन्नं सिक्तं वाभिमंत्रयेत समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमपि गच्छत ॥ अरिष्टा
अस्माकं वीरा मयि गावः संतु गोपता विति यस्याग्निहोत्रमुपावसृष्टादुह्यमाना स्कंदेत्तमायत्त
त्रस्कंदयेत्तदभिमृश्य जपेद्यदद्य दुग्धं पृथिवीमसृप्तं यदोषधीरत्यसृपद्यदापः ॥ पयो गृहेषु प
यो अघ्न्यायां पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीति तत्र यत्परिशिष्टं स्यात्तेन जुहुयादन्येन वाभ्या
नीयेत दोहनाद्याप्राचीनहरणात्स आपतेद्विश्वभृदिति तन्त्वं हुतमसीति तत्र स्कन्नाभिमर्शनं त्रो
षेण जुहुयात्पुनरुन्नीयात्र दोषे आज्यमत्र दोष एतदाहोमाद्वारुणीं जपित्वा वारुण्या जुहुयाद
नश्नन्मान्यस्मो होमकालात्पुनर्होमं च गाणगारिरग्निहोत्रं सूरस्ताशाम्यत्समनोषामुमिति हुत्वा
रमुदाहरेद्ध्रुवं दमानं महा द्यौः पृथिवी च न इत्याहवनीयस्य भस्मांते निनयेत्तान्नाप्यवद्धीभ
त्वेभिदृष्टे मित्रो जनान्यातयति ब्रुवाण इति समिदाधानं यत्र वेत्थ वनस्पत इत्युत्तरस्या आ

३५

हुत्या स्कंदने ॥ ११ ॥ प्रदोषांतो होमकालः संगवांतः प्रातस्तमतिनीय चतुर्गृहीतमाज्यं जुहुयाद्य
दि सायं दोषावस्तर्नमः स्वाहेति यदि प्रातः प्रातर्वस्तर्नमः स्वाहेत्यग्निहोत्रमुपसाद्य भूर्भुवः स्व
रिति जपित्वा वरं दत्वा जुहुयाद्दिष्टिश्च वा कृणोत्कृत्वा प्रातर्वरदानमनुगमयित्वा चाहवनी
यं पुनः प्रणयेद्दिहे वक्षेम्य एधिमा प्रहासी रसं मामं मा मुष्यायणमिति तत इष्टिर्मित्रः स
यैभियो महिना दिवं ॥ प्र स मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्वानिति संस्थितायां पत्न्या सह वाग्य
तोऽग्नीन्ज्वलतो हरन्नजस्रानुपासीत द्वयोर्दुग्धेन वा सेऽग्निहोत्रं जुहुयाद्दधिश्रितेन्धस्मि
न्हुतीमम वनये त्वा तदिष्टिरग्निर्व्रतभृत्त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिरग्ने देवाँ इहा वह ॥ उप यज्ञं ह
विश्च नः ॥ व्रतानि बिभ्रद्व्रतपा अदब्धो भुवा नो देवाँ अजरः सुवीरः ॥ दधद्रत्नानि सु
मृळीको अग्ने गोपाय नो जीवसे जातवेद इत्येषैवात्याश्रूपातेऽयद्याहवनीयमप्रणीतम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·२

२६

भ्यस्तमियाद्धुकुर्विद्ध्यात्प्रणोग्निं प्रणयेद्दर्भैर्हिरण्ये वा तो ध्रियमाणेऽभ्युदिते चतुर्गृहीतमा
ज्यं रजतं च हिरण्यवदग्नतो हरेयुरथैतदाज्यं जुहुयात् सुरस्त्वा त्वमस्त्वगुरवउपविश्योपाः केतु
नाजुषतां स्वाहेति कालात्ययेन न दोषो नत्विहाग्निरनुगम्य आहवनीये चेद्ध्रियमाणे गार्हप
त्योऽनुगच्छेत्तस्येभ्य एनम वक्षामेभ्योमं भेयुरनुगमये त्वितरं क्षामाभावे भस्मनारणीसंसृ
ज्य मंथयेदितो जज्ञे प्रथममेभ्यो योनिभ्यो अधिजातवेदाः॥ स गायत्र्या त्रिष्टुभा जगत्यानु
ष्टुभा च देवेभ्यो हव्यं वहतु नः प्रजानन्निति मथित्वा प्रणीयाहवनीयमुपतिष्ठेताग्निसम्रा
ळिभेरायेरमस्त्वस हस्तेषु मामेर्जिपत्याय॥ सम्राळसि स्वराळसि सारस्वतौ त्वोत्सौ प्राव
तामं नादं त्वाल्लपस्तु याद्धयइत्य तएवैके प्रणयंत्यन्वाहत्य दक्षिणं स हभस्मानं वा गार्ह
पत्यमतनेनिधायाथ प्रांचमाहवनीयमुद्धरेत्तत इध्मिरग्निस्तपस्त्वाञ्जन छान्वा वकवानीया

२६

ते

हितपसाजने अग्ने पावको अर्चिषा॥ उपेमां स्तुतिं मम॥ आ नो याहि तपसा जने अग्ने पावक
दीद्यत्॥ हव्या देवेषु नो दधदिति प्रणीतं गते प्राग्घोमाद् दिष्टिरग्निर्ज्योतिष्मान् वरुण उदग्नेः शुचयस्त
वाग्ने हृन्तु ष सामूर्ध्वो अस्थादिति सर्वाश्चे दनुगता नादित्योऽभ्युदियाद्वाभ्यस्तमियाद्वाग्न्याधेयं
पुनराधेयं वा कुमारस्त्वो पु चारणीना द्वौ॥१२॥ अथाग्नेय्य इष्ट्यो व्रतानि पत्नो व्रतपतये साग्ना
वग्निप्रणयने ग्नि वते क्षामायागारदाहेशु च मे संसर्जने ग्निनान्येन मिथश्च विद्वि विच येगार्हप
त्याहवनीययो वा इत येग्राम्येण संवर्गाय वैधृतेनाक्ष्मतेवैश्वानराय विमतानामन्नभोजने
एषेव कपाले न हेन्तुह्या सितेभ्याश्रावितेवास्कर भसए वयस्मिन् जीवे मृतश्राद्ध स्त्वमग्ने व्रतपा
असि यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतान्यग्निनाग्निः समिध्यते त्वं ह्यग्ने अग्निना ग्निस्त्वमस्य धूपो ध्यमी
वा अक्रं रदग्निस्तन्मं निवधौ विते विघ्नवानजूतासा अग्ने त्वा मग्ने मानुषीरीळते विशोऽग्न आ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰ सू॰ ३

३७

माहिवीतयेयोअग्निंदेववीतयेकृविस्कन्नोगविश्वेमानोअस्मिन्महाधनेपूर्वग्नेसधिष्ठवयदग्ने
दिविजाअस्यग्निर्होतान्यसीदद्यजीयान्स्साध्वीमकर्देववीतिंनोअद्येतिमस्यभार्यागोर्वायमेजन
नयेदिदक्षिर्मरुतःसान्नाय्येपुरस्ताद्ध्रुवंद्रुमसाभ्युदितेग्निदर्तिइंःप्रदातोविष्णुःत्रीपिविष्टोग्नेदादाशु
षेरयिंसयंताविप्रएषांदीर्घस्तेअस्त्वंकुशोभद्रातेहस्तास्कृतोतपाणीवषट्तेविष्णवासआकृणो
मिप्रतत्तेअद्यत्रिपिविष्टनामेत्यपिवाप्रायश्चित्तेष्टीनांस्थानेतस्येतस्यैदेवतायैपूर्णाहुतिंजुहुया
दितिविज्ञायतेहविषांस्कन्नमभिमृशेद्द्यांजनमगान्यशस्तस्यमाशीरवतुवर्द्धतां॥भूतिर्घृतेनमुं
चतुयज्ञोपज्ञपतिमंहसः॥भूपतयेस्वाहाभुवनपतयेस्वाहाभूतानांपतयेस्वाहा॥यज्ञस्यत्वाप्रम
योन्मयाभिमयाप्रतिमयाद्रुम्मश्चस्कंदेस्याहुतिश्चेद्दूहिष्परिध्याग्नीध्रएनांजुहुयाहुतवतेपूर्ण
पात्रंदद्याद्दिवतेअनुवाक्येयाज्येवाविपरिहृत्याज्येअवदानेहविषोर्वायद्धोदेवाअतिपातयानिवा

३७

चाचप्रयुतीदेवहेळनं॥अरायोअस्मांअभिदुच्छुनायतेन्यत्रास्मन्मरुतस्तान्निधेतनस्वाहे
त्याज्याहुतिंहुत्वाभुरवंधनंदद्यात्स्थानिनीमनोवाह्यदेवतामुपोस्थायोवाहयेन्मनसेत्येक
आज्येनास्थानिनीयजेत॥१३॥हविषिदुःश्वतेचतुःशरावमोदनंब्राह्मणान्भोजयेत्क्षामोत्रि
ष्टेनेष्ट्वापुनर्यजेतांशेषेपुनराहृत्तिःप्रागावाहनाद्धदोषेर्थ्यंतंगुणभूतानांप्राकृस्विष्टकृतउ
त्तंप्रधानभूतानामवदानदोषेपुनरायतनादवदानंद्धूहेत्विहदक्षिणांदद्याद्दक्षिणादानउ
र्वरांदद्यात्कपालंभिन्नमनपहृत्तकर्मगाय्याव्याताक्षरयासंदधामीतिसंधायापोभ्य
वहरेयुरभिन्नोघर्मोजीरदानुर्यतआर्त्तस्तदगन्पुनः॥इध्मोवेदिःपरिधयश्चसर्वेयज्ञस्या
युरनुसंतरंतु॥त्रयस्त्रिंशत्तंतवोयान्वितन्वतेइमंयज्ञंस्वधयायेयजंते॥तेभिश्छिद्रंप्रति
दध्मोयजत्रस्वाहायज्ञोअप्येतुदेवानित्येवमवलीढाभिःक्षिप्तेघपएवान्यानिमन्मयानि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·पू·३

३८

ग्निर्भूमिमगान्माता मातरमप्यगात्॥ भूयास्म पुत्रैः पशुभिर्यो नो द्वेष्टि स भिद्यतामिति य
दि पुरोळाशः स्फुटेद्धूत्सतेत वा बर्हिष्येनं निधायाभिमंत्रयेत किमुत्सत सि किमु त्सोष्ठाः शांतः
शांतेरिहागहि॥ अघोरो यज्ञियो भूत्वा सीद सदनं स्वमा सीद सदनं स्वमिति मा हिंसीर्देव प्रे
रित आज्येन तेजसाज्यस्व मा नः किंचन रीरिषः॥ योगक्षेमस्य शांत्या अस्मिन्नासीद बर्हि
षीत्यग्निहोत्रायकालेऽग्नावजायमानेऽप्यन्यमानीय जुहुयुः पूर्वालाभ उत्तरोत्तरं ब्राह्म
णपाण्यजकर्णदर्भस्तंबाप्सु काष्ठेषु पृथिव्यां कुत्वात्वपि मंथनं पाणौ चेद्धासेन वरोधः कृ
र्णे चेन्मांसवर्जनं स्तंबे चेन्नाधिशय्या तीर्थे चेदविवेकं एतत्सांवत्सरं व्रतं यावज्जीविकं
वाग्नावनुगतेंतराहुती हिरण्यमुत्तरं जुहुयाद्धिरण्यमुत्तरां जुहुयात्॥ ॥१४॥ ॥
॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे पूर्वषट्के तृतीयाध्यायः समाप्तः॥ ॥ ॥ ॥

३८

॥ ॥ॐ॥ ॥दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्ट्वेष्टिपशुचातुर्मास्यैरथ सोमेनोर्ध्वं दर्शपूर्णमासाभ्यां
यथोपपत्त्येके प्रागपि सोमेनैके तस्यर्त्विजश्चत्वारस्त्रिपुरुषास्तस्य तस्योत्तरे त्रयो होता मै
त्रावरुणोऽच्छावाको ग्रावस्तुदध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता नेष्टोन्नेता ब्रह्मा ब्राह्मणाच्छंस्याग्नीध्रः पो
तोद्गाता प्रस्तोता प्रतिहर्ता सुब्रह्मण्य इत्येते हीनैकाहैर्याजयंत्येत एवाहिताग्नय इष्टप्रथ
मयज्ञा गृहपतिसप्तदशा दीक्षित्वा समोप्याग्नीन्सन्मुखाः सत्राण्यासते तेषां समावापा
दि यथार्थमभिधानमेके तत्रैदीक्षणाद्यनग्नीनामग्निर्मुखमिति च याज्यानुवाक्ययो
र्देवप्रदाने प्रैषेषु निवित्सु घृतयाज्यायां कुंताचाच्छावाकनिगदोपहवप्रसुपहवे चार्षे
याणि गृहपतेः प्रवरित्वा तमादीनां मुख्यानामिवं द्वितीयतृतीयचतुर्थानां यावंतोऽनंतर्हि
ताः समानगोत्रास्तावतां सकृदावर्तयेद्द्व्याद्व्यान्वयाः संस्काराः साग्निचित्येषु क्रतुषु रवा

श्रौ· सू· ४

३९

संभरणीयामिष्टिमेकेऽग्निर्ब्रह्मणवानग्निः क्षत्रवानग्निः क्षत्रभृदिते नाग्ने ब्रह्मणा वावृध
स्व ब्रह्म च ते जातवेदो नमश्च पुरूण्यग्ने पुरुधा त्वाया सं वित्रं चित्रं चितयंतमस्मे अग्निरी
न्द्रो वृहतः क्षत्रियस्य वर्धमिते स्कमतिं घोष्य वागिती दं प्रभृति कर्मणां त्रानैस्त्तरामुत्तरोत्तर
मेतत्त्वपि पौर्णमासात्प्रायणीयावृत्सोमप्रवहणमूर्ध्वं प्रथमायामग्निप्रणयनीयाम्या औ
पवसथ्ये नियमो मध्यमादि घर्मे ॥१॥ दाक्षिणीयायां धाय्ये विराजावग्नाविष्णू ॥ अग्निर्मु
खं प्रथमो देवतानां संगतानामुत्तमो विष्णुरासीत् ॥ यजमानाय परिगृह्य देवान्दीक्षये
दं हविरागच्छतं नः ॥ अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महो दीक्षापालाय वनतं हि शक्रा ॥ विश्वै
र्देवैर्यज्ञियेभिः संविदानौ दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तमिति साग्निश्चित्ये त्रीण्यन्यानि वैश्वा
नरमादित्याः सरस्वत्यदितिर्वा धारयंत आदित्यासो जगत्स्था इति द्वे एते एव भुवद्वद्भ्यो भु

३९

वनस्पतिभ्यो वानेदमादिषु मार्जनमर्वाग्गुदयनीयायाः इदमादीकायां सक्तवाके चाग्नेरावीरस्था
नेऽपहूतो यं यजमानोऽस्य यज्ञस्यागुरउदृचमशीयेति तस्मिन्नुपहूतं आ आशास्ते यं यजमा
नोऽस्य यज्ञस्यागुरउदृचमशीयेत्या सान्नास्तेन चा नामादेवाः प्रकृत्यां त्र्यु ऊर्ध्वं पश्चिळायां दीक्षिता
नां संचरो गार्हपत्याहवनीययोर्वतराग्नेः प्रणयनाद्दीक्षणादि रात्रिसंख्यानेन दीक्षा अपरिमि
ता एकाहप्रभृत्यासंवत्सरात्संवत्सरं त्वेव सत्त्रेऽद्वादशाहता पश्चितेषु यथासक्त्योपसदः क
र्मा चारस्त्वेकाहा नामिकाति स्त्रो वा दीक्षा तिस्र उपसदः स्त्यमहरुत्तमं दीक्षांते राजक्रयः ॥
॥२॥ तदहः प्रायणीयेष्टिः पथ्यास्वस्तिरग्निः सोमः सविताऽदितिः स्वस्ति नः पथ्यासु धन्व
स्विति द्वे अग्ने नय सुपथा राये अस्मानादेवानामपि पंथामगन्म त्वं सोम प्रचिकितो मनी
षा या ते धामानि दिवि या पृथिव्यां मा विश्वेदेवं सत्पतिं यद्भ्या विश्वा जातानि सु त्रामाणं पृथि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·४

४०

वां धाम नेह संमहीमू षु मातरं रक्षत्रतानीं सेदग्निरग्नीं रत्यस्त्वन्यानि तिष्ठेत्संयाज्ये त्रीण्येवं
तेयमनान्यभागास्संस्थितायां ॥३॥ राजानं क्रीणंतितं प्रवक्ष्यत्स्त पश्चादनस त्रिपदमात्रे
तरेण वर्त्मनी अवस्थाय प्रेषितो गोभि हिंकारात्त्वं विप्रस्त्वं कविस्त्वं विश्वानि धारयन् ॥ अ
पजन्यं भयं नु देव्य संदयन्यासंदृ अपदेन दक्षिणा पांसून्त्स्त्रिरुद्वप्यानु अर्यादुद्धा दभिश्रेयः
प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्तु ॥ अथेमवस्य वर आपृथिव्या आरे शत्रून्कृणुहि सर्ववी
र इति तिष्ठंनत्वव्रजं नु त्तरा अंतरेणैव वर्त्मनी सोमयास्तेमयोभुव इति तिस्रः सर्वेनं दंतिय

४०

त्रासागते नांगन्देव ऋतुभिर्वर्द्धतु क्षयमिस्य ऊर्ध्व आरमेदवस्थिते नसिं दक्षिणा सक्षादभि
रुम्यराजानमभिमुखो वतिष्ठते प्रपाद्यमाने राजन्यग्रेणानो नु संव्रजेद्याते धामानि हवि
षा यजंती मां धियं शिक्षमाणस्य देवेति निहिते परिदध्यात् राजानमुपस्प्रत्रान्वसनेश्रुषु

वा ॥४॥ अथातिथ्येष्टं तां तस्या अग्निमंथनं धाय्ये अतिथिमंतौ समिधाग्निं दुवस्यताप्या
यस्व समेतु त इति विष्णुरिदं विष्णुर्वि चक्रमे तदस्य प्रियमभि पाथो अस्यां होतारं चित्ररथमध्व
रस्य प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्व इति संयाज्ये संस्थितायामाज्यं ताननूनं प्रक्रिष्यंतोभिमंत्र
येनाधृष्टमस्यनाधृष्यं देवानामोजो अभिशस्तिपाः ॥ अनभिशस्तेन्यमंजसा सत्यमुपगेषं स्वि
ते माधा इति स्पृष्ट्वोदकं राजानमाप्याययंती दमादिमदं तीरवर्थ उपसत्वं शुरंशुष्टे देव सोमा
प्यायतामिंद्रायैकधनविदं आतुभ्यमिंद्रः प्यायतामात्वमिंद्राय प्यायस्वाप्याययास्मान्
सखीन् ॥ सन्यामेधया स्वस्ति ते देवसोमसुत्यामुदृचमशीयेति स्पृष्ट्वोदकं निह्नवेतं प्रस्तरे
पाणी निधायोत्तानौ दक्षिणानुत्तान्यांनीचैरेष्टारायएष्टा वामानि प्रेषेभगाय ॥ ऋतमृतवा
दिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या इति ॥५॥ स्पृष्ट्वोदकं प्रवर्ग्येण चरिष्यत्स्त उत्तरेण खरं परिव्रज्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·पू·४

४१

पश्चाद्दस्योपविश्य प्रेषितो भिहुयाद्गावानेम्य चमचमन वानमुत्का प्रणुत्यावस्यै ब्रह्म
जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो वेन आवः॥ स बुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च यो
निमसतश्च विवः॥ इयं पित्रे राष्ट्र्येत्वग्रे प्रथमाय जनुषे भूमनेष्ठाः॥ तस्मा एतं सुरुचं ह्वारम
ह्यं घर्मं श्रीणंति प्रथमस्य धासेः॥ महान्मही अस्तभायद्विजातो द्यां पिता सद्म पार्थिवं च र
जः॥ सबुध्नादाष्ट जनुषाभ्युग्रं बृहस्पतिर्देवता तस्य सम्राट्॥ अभित्यं देवं सवितारमोण्योः
कविक्रतुमर्चामि सत्यसवं रत्नधामभि प्रियं मतिं कविं॥ ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत्स
वीमनि हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपास्वस्त्पास्वरिति वा संसीदस्व महाँ असीति सं
साद्यमानं जंतियं प्रथमं तो न विप्रा इत्युज्यमानं पतंगमक्तमसुरस्य माययेत्या योनः सनुत्यो
अभिदासदग्ने॥ भवा नो अग्ने सुमना उपेताविति हूयमानं कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमिति पं

४१

चपरित्वा गिर्वणो गिरो धिष्ठ्यो रद्धा उक्थ्यं वचः श्रुकं ते अन्यद्यजतं ते अन्यद् विषुरूपे गोपा
मनिपद्यमानं स्रक्के द्रप्सस्यायं वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाः पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पत इति ह्वे विय
तं विश्वं धिषणा आततं न्वत घर्मं श्रोत्रं तं प्रणवेपु विभ्रतः॥ समुद्रे अंतरायवो विचक्षणं त्रि
रक्नो नाम सूर्यस्य मन्वत॥ गणानां त्वा प्रथश्च यस्यार्प्यत्रयं त्वेत्येतस्या ऋचा यजमानमीक्ष
ते द्वितीयया पत्नीं तृतीययात्मानं काराधद्भ्यो अश्विनावामिति नवभिः शास्त्रग्निर्ग्रावाणो वेळे
द्यावापृथिवी इति सा गुत्तमाया अरुरुचदुषसः पृश्निरग्रिय इत्यावपेतो त्तरेण द्वितीयेन
पत्नीमीक्षेतोत्तमया परिहिते समुत्थाप्यैनानध्वर्युर्वो वाचयतीति नु पूर्वं पटले॥६॥
अथोत्तरमुपविश्याध्वर्युर्घर्मं दुघामाह्वयतिस संप्रैषउत्तरस्यानाभिहिंकृत्योपह्व
येसुदुघां धेनुमेतामिति हू अभित्वा देव सवितः समीवत्सं न मातृभिः संवत्सरत्व मा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·४

४२

तश्रिर्यस्तेस्तनः ग्राग्रायोयोमयोभूर्गोरिमामेदनुवत्सं मिषंतं नमसेदुपसीदतंसंजानाना
उपसीदंनभिक्ष्वाद्गाभिर्विवस्वतोदुहंतिसक्षैकांसमिद्धो अग्निरश्विनातप्तोवांघर्म आगतं॥
दुह्यंतेगावोवृषणेहधेनवोदस्राम इतिकारवः॥ समिद्धो अग्निर्वृषणारतिर्दिवस्तप्तोघर्मो
दुह्यतेवामिषेमधु॥ वयंहिवांपुरुतमासो अश्विनाहवामहेसधमादेषुकारवः॥ तदुग्रय
क्षतममस्यकर्मोत्मन्वंनभोदुह्यतेघृतंपयः उत्तिष्ठब्रह्मणस्पतइत्युत्तामुत्थाव तिष्ठतेदु
ग्धा यामधुमत्सिप्युषामिषमित्याक्रियमाणउपद्रवपयसागोधुगोघर्मायघर्मेसिंचप
यउस्रियायाः॥ विनाकमरव्यत्सविताावरेण्योनुद्यावापृथिवीसप्रणीतिरिंद्यासिंच्यमा
नेआनूनमश्विनोर्ऋषिरितिगत्सुआसक्तेसिंचतश्रियमित्याजआसिक्तेघोंसमुत्येमह
तीरपइतिमहावीरमादायोत्तिष्ठंस्तदुष्यदेवः सविताहिरण्ययेत्यनत्तिष्ठेत्तुब्रह्मणस्प

४२

तिरित्यनुब्रवैर्गंधर्वइत्थापदमस्यरक्षतीतिरवरमवेक्ष्यंतमतिक्रम्यनाकेसुपर्णमुपयत्पतंत
मितिसमाप्यप्रणवेनोपविशेद्देनिरस्यतृणंत्रेषितोयजतितप्तोवांघर्मोनक्षतिस्वहोताप्रवा
मध्वर्युश्चरतिप्रयस्वान्‌॥ मधोर्दुग्धस्याश्विनातनायावीतंपातंपयसउस्रियायाः॥ उभापि
बतमश्विनेतिचोभाभ्यामनवानंमग्नेवीहीत्यनुवषट्कारोघर्मस्याग्नेवीहीतिवा॥ त्रेत्याव
षट्कृतेजपत्यनुवषट्कृतेचविश्वाआशादक्षिणसोद्विश्वान्देवानयाळिह॥ स्वाहाकृतस्य
घर्मस्यमध्वःपिबतमश्विनेत्येवमेवापराह्णिकेमधुस्रियास्वाकृतंघृतंपयोर्थसवामश्विना
भागआगतं॥ माध्वीधर्त्राराविदथस्यसत्पतीततंघर्मंपिबतंरोच्यंमधु॥ अस्यपिबतमश्वि
नेतिचात्रेषितोहोतानुवषट्कृतेस्वाहाकृतःशुचिर्देवेषुघर्मोयोअश्विनोश्वमसोदेवपानः॥
तमीविश्वेअमृतासोजुषाणागंधर्वस्यप्रत्यास्नारिहंति॥ समुद्रादूर्मिमुदियर्तिवेनोनभः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·४

४२

समुद्रमभिप्रयज्जिगाति॥सखेसखायमभ्यावर्तस्वोर्ध्वऊषुणऊतयइतिद्वे तंघेमित्थानमस्विन
इति प्रागाथौ पूर्वाह्णे काण्वीमपराह्णेन्यतरां वा त्र्यहं तं काण्वीत्वेवोत्तमे पावकवर्णाश्चेतव हि क्षयं परी
स्त्वकोभक्षमाकांक्षेद्वाजिनेनभक्षोपायो द्रुतं हविर्मधु हविरिंद्रतमेग्नावश्याम ते देव घर्म॥म
धुमतःपितुमतोवाजवतोंगिरस्वतो नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीरिति भक्षजपः कर्मिणो घर्मभ
क्षयेयुः सर्वे तु दीक्षिताः सर्वेषु दीक्षितेषु गृहपतेस्तृतीयोत्तमे भक्षोसंप्रेषितः स्येनोनयोनिं
सदनं धिया कृतमायस्मिन्नस्मि वासवा रोहं तु ह्व्यारूह॥ऋषिर्दर्भस्तनमर्दइ द्रस्य घर्मो
अतिथिः॥सुसवसाद्भगवती हि भूयाइति परिदध्याद् उत्तमे प्रागुत्तमायाहविर्हविष्मो महि सद्म
दैव्यमित्यावपेत॥७॥अथोपसत्तस्यां पिप्रयाजपाः प्राद्वेशोपवेशानेन्वग्रहस्येहोपस्थइप
सद्यायमीत्कुषइतितिस्र एकैकां त्रिरनवानंताः सामिधेन्यस्तासामुत्तमेन प्रणवेनाग्नि

४२

सोमं विष्णुमित्यावाहोपविशेन्नावाहयेदित्येके नावाहनेप्येताएव देवता अग्निर्वृत्राणिजंघन
धनंजय इवश्रार्येहतं त्वं सोमासि सत्पतिर्गयस्फानो अमीवहेदं विष्णुर्विचक्रमे त्रीणि पदा विचक्र
मइतिस्विष्टकृदादि लुप्यते प्रयाजा आज्यभागौ चानित्यमाप्यायनं निह्नवश्चैवेवापराह्णे
इमां मे अग्ने समिधमिमामिति तु सामिधेन्यो विपर्यासो याज्यानुवाक्यानां पाण्योश्चनिह्नवइ
त्युपसदः स पूर्वाह्णेस्वपराह्णेच राजक्रयार्धहः संख्यानेनैकाहानां तिस्रः षड्वाहीनानां द्वादशा
चतुर्विंशतिः संवत्सरइति सत्राणां प्रथममहत्येनैके घर्ममोपवसथ्यउभे पूर्वाह्णे प्रथमस्या
मुपसदि होतायां प्रेषितः पुरीष्यचितयेन्वाह होता दीक्षितश्चैव यजमानो दीक्षिते पश्चात्त
दमात्रेवस्थायाभिहिंकृत्य पुरीष्यासो अग्नय इति त्रिरुपांशु सप्रणवामपि वास्तम्भं द्रजत्स्वनुप्र
नैतिषत्सु विसृष्टवाक्प्रणयतेति ब्रूयाद्यथाग्निं संचितमनुगीतमनुशंसेत्पश्चादग्निपुच्छस्यो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰पू॰४

४४

पविश्याभिहिंकृत्याग्निरस्मिजन्मनाजातवेदाइतित्रिर्मध्यमयावाचैतस्मिन्नेवासनेवैश्वानरीयस्य
अतिग्रयमेनत्साग्निंचित्यैव्रत्साप्रतिरथंजपित्वादक्षिणतोग्नेर्बहिर्वेद्यास्तेऔदुंबर्याभिहवनादुक्रमग्नि
प्रणयनेदीक्षितस्कवसोर्ध्वतामुपसर्पेत् ॥८॥ हविर्धानेप्रवर्त्तयंतितदुक्तंसोमप्रवहणेनदक्षिणस्यतु
हविर्धानस्योत्तरस्यचक्रस्यांतरावर्त्मपादयोर्युंजेवांब्रह्मपूर्व्यंनमोभिःप्रेतांयज्ञस्यशंभुवायुवाय
मेइवयतमानेयदैतमधिहृयोरदधाउक्ष्यंवचइत्यर्द्धर्चआरमेदवस्त्राच्चेइराटौविश्वारूपाणि
प्रतिमुंचतेकविरितिव्यवस्तायांमेथ्योरुपनिहतयोःपरित्वागिर्वणोगिरइतिपरिदध्यात् ॥९॥ अ
ग्नीषोमौप्रणेष्यत्स्कतीर्थेनप्रपद्योत्तरेणाग्नीध्रायायतनंसदश्चपूर्वयाद्वारापत्नीशालांप्रपद्योत्त
रेणशालामुखीयमतिव्रज्यपश्चादस्योपविश्यप्रेषितोनुब्रूयात्सावीर्हिदेवप्रथमायपित्रेवर्ष्मा
णमस्मैवरिमाणमस्मै ॥ अथास्मभ्यंसवितःसर्वतातादिवेदिवआसुवाभूरिपश्वइत्यासीनो ॥४४॥

नुव्रजंनुत्तरःप्रैतुब्रह्मणस्पतिरितिहोतादेवोअमर्त्यःपुरस्तादुपत्वाग्नेदिवेदिवेदोषावस्तर्रूप
श्रियंपनिघ्नतमित्यर्द्धर्चआरमेदाग्नीध्रीयेनिहितेभिहूयमानेग्नेजुषस्वप्रतिहर्यतद्व
चइतिसमाप्यप्रणवेनोपरमेदुत्तरेणाग्नीध्रीयमतिव्रजेत्स्वतिव्रज्यसोमोजिगातिगातु
विद्देवानांतमस्यराजावरुणस्तमश्विनेत्यर्द्धर्चआरभेत्प्रपाद्यमानेराजानमनुप्रपद्य
तेतश्चप्रागाअदितिर्भवासिरूपेणोनमोमित्रस्यदनंधियाहुतमस्तभ्नाद्याममसुरोवि
श्ववेदाइतिपरिदध्यादुत्तरयावाक्षेमावारैव्रतैस्मैवमेवप्रपद्यापरेणवेदिमतिव्रज्यदक्षि
णतःशालामुखीयस्योपविश्यैतत्सहोतारमनूत्थायथेतमग्रतोव्रजेयदिराजानंप्रणये
दुक्रमप्रणयतःप्राप्यहविर्धानेगृहपतयेराजानंप्रदायहविर्धानेअग्रेणापरेणवातिव्र
ज्यदक्षिणतआहवनीयस्योपविश्यदग्निपुच्छस्यसाग्निचित्यायामितद्वस्यासनंपश्चौ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·४

४५

प्रातरश्वं वपा होमाग्रादित्वग्रेण प्रत्येयात्संपाद्यमाने॥१०॥ अथाग्नीषोमीयेण चरंत्युत्तर
वेद्यामादंड प्रदानादिंद्रं प्रदाय मैत्रावरुणमथ तः कृत्वोत्तरेण हविर्धाने अतिव्रज्य पूर्वया द्वा
रा सदः प्रपद्योत्तरेण यथा स्वं धिष्ण्या वतिव्रज्य पश्चात्स्वस्य धिष्ण्यस्योपविशंति होतावतिष्ठ
त इत्तरो यदि देवसूनां हवींष्यन्वायातमे पुरग्निर्गृहपतिः सोमो वनस्पतिः सविता सत्यप्रसवो
बृहस्पतिर्वाचस्पतिरिंद्रो ज्येष्ठो मित्रः सत्यो वरुणो धर्मपती रुद्रः पशुमान्पशुपतिर्वा॥ त्वमग्ने
बृहद्वयो हव्यवाळग्निरजरः पिता नस्त्वं च सोम नो वशो ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामावि
श्वदेवं सत्पतिं न प्रमिये सवितुर्दैव्यस्य तद्बृहस्पते प्रथमं वाचो अग्रंहं सेरिव सरिवभिर्वा
वदद्भिः प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रून्भुव स्त्वमिंद्र ब्रह्मणा महान्नमो वा सइळया मदं तः प्र
समित्रं मर्तो अस्तु प्रयस्वान्स्त्वां न एवान्महिमा यएष्ठे तत्त्वा यावद्रुद्र मुमुक्षते॥ त्वं विश्वस्मा

४५

द्भुवनात्पासि धर्मणा सूर्यात्पासि धर्मणा॥ यत्किंचेदं वरुण दैव्ये जने उपतेस्तोमान्पशुपा इवाकर
मिति द्वे॥११॥ यद्येकैव सर्वपृष्ठान्यग्निर्गायत्रस्त्रिवृद्राथंतरो वासंतिक इंद्रस्त्रैष्टुभः पंचदशो बार्ह
तो ग्रैष्मो विश्वे देवा जागताः सप्तदशा वैरूपा वार्षिका मित्रावरुणावानुष्टुभावेकविंशौ वैराजौ शा
रदौ बृहस्पतिः पांक्तस्त्रिणवः शाक्वरो हैमंतिकः सविताति छंदास्त्रयस्त्रिंशो रैवतः शैशिरो दिति
र्विष्णुपत्न्यनुमतिः॥ समिद्दिशामाशया नः स्वर्विन्मधुरेतो माधवः पात्वस्मान्॥ अग्निर्देवो दु
ष्टरीतुरदाभ्य इदं क्षत्रं रक्षतु पात्वस्मान्॥ रथंतरं सामभिः पात्वस्मान् गायत्री छंदसां विश्वरू
पा॥ त्रिवृन्नो विष्टया स्तोमो अह्नां समुद्रो वात इदमोजः पिपर्तु॥ उग्रा दिशामभिभूतिर्वयोधाः
शुचिः शुक्रे अहन्योजसीनां॥ इंद्राधिपतिः पिपृतादतो नो महि क्षत्रं विश्वतो धारयेदं॥ बृह
त्साम क्षत्रभृद्वृद्धवृष्ण्यं त्रिष्टुभौजः शुभितमुग्रवीरं॥ इंद्र स्तोमेन पंचदशेन मध्यमिदं वातेन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·४

४६

सगरेण रक्षतु॥ प्राची दिशां सह यशसा यशस्वती विश्वे देवाः प्रावृषाह्नां स्वर्वती॥ इदं क्षत्रं दुष्टर
मस्त्वोजो नाधृष्यं सहस्यं सहस्वत्॥ वैरूपे सामंनि हतकके चं जगत्येनं विश्वा वेशयानि॥ विश्वे दे
वाः सप्तदशेनव चैरदं क्षत्रं सलिलवातमुग्रं॥ धर्त्री दिशां क्षत्रमिदं दाधारोपस्थाशानां मित्रवद
स्त्वोजः॥ मित्रावरुणा शरदाह्नां चिकित्नमस्मै राष्ट्राय महि शर्म यच्छतं॥ वैराजे सामंनधिमे मनी
षानुष्टुभा संस्थृतं वीर्यं सहः॥ इदं क्षत्रं मित्रवदार्द्रदानु मित्रावरुणा रक्षतमाधिपत्ये॥ सम्राट् दि
शां सहसाम्नी सहस्वत्यृतुर्हेमंतो विश्यानः पिपर्तु॥ अवस्थुवाता बृहती तु शक्करी मं यज्ञमव
तु नो घृताची॥ स्वर्वती सुदुघानः पयस्वती दिशां देव्यवतु नो घृताची॥ त्वं गोपाः पुरएतं पश्चाद् बृह
स्पते याम्यां युङ्धि वाचं॥ ऊर्ध्वा दिशां रंतिराशोषधीनां संवत्सरेण सविता नो अह्नां॥ रेवत्सा
माति छंदा उ छंदो जातशत्रुः स्योना नो अस्तु॥ स्तोमत्रयस्त्रिंशे भुवनस्य पत्नी विवस्वद्वाते अ

तो ४६

भि नो गृणाहि॥ घृतवती सवितराधिपत्ये पयस्वती रंतिराशा नो अस्तु॥ ध्रुवा दिशां विष्णुपत्न्यघो
रास्येशाना सहसो या मनोता॥ बृहस्पतिर्मातरिश्वोत वायुः संध्वाना वाता अभि नो गृणंतु॥ विष्टंभो
दिवो धरुणः पृथिव्या अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी॥ व्यचस्वती षयंती सुभूतिः शिवा नो अस्त्वदिते
रुपस्थे॥ अनु नो द्यानुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यतां॥ अग्निश्च हव्यवाहनो भवतं दाशुषे मम॥ अन्विद
नुमते त्वं मन्यासै शं च नस्कृधि॥ क्रत्वे दक्षाय नो हिनु प्रण आयूंषि तारिषत् इति वैश्वानरीयं नवमं
कांडं द्वादशं कोअद्य युंक्ते धुरि गा ऋतस्येति द्वे आपो यज्ञे रंगारैद्रनभिहारेमयते रन्भाग्नीध्रीयाद्वे
उत्तरेण होतारं शामित्राद्वे दक्षिणेन मैत्रावरुणमुपोत्थानमग्रे कृत्वा निष्क्रम्य वेदं गच्छ यान्ते द
मा दिशु हृद्य पश्चालमर्वाग न बध्यायाः संस्थिते वसतीवरीः परिहरंति दीक्षिता अभिपरिहारयेर
न्॥१२॥ अथैतस्या रात्रेर्विवासकाले प्राग्वयसां प्रवादात् प्रातरनुवाकायामंत्रितो वाग्यतस्ती

परि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰४

४७

थ्येन प्रपद्याग्नीध्रीये जान्वाच्याकृतिं जुहुयाद्दासन्या न्मामंग्ना लाहि कस्याश्चिद्दतीन्द्रास्त्वैस्त्वा
हे स्वाहवनीये वाग्ग्रेगा अग्र एतु सरस्वत्यै वाचे स्वाहा॥वाचंदेवीं मनोनेत्रीं विराजमुग्रां जैत्री
मुत्तमामेह भक्षं॥तामादित्यानावृमिवारुहेमांनुमतां पथिभिः पारयंतीं स्वाहेति द्वितीयामा
तःसमानंब्रह्मणश्चव्राप्यहविर्दूने रराटीमभिमृद्य स्तुर्वंतरिक्षं वीहातिहूयेस्तृणेद्देवीह
रोमामासंतासंलोकंमेलोकं कृतोहृणु तमितिप्रपद्यतिरणमुगधुराउपविश्यप्रेषितःप्रात
रनुवाकमनुब्रूयात्मंद्रेणांपोरेवतीःक्षयथाहिवस्त्वउपप्रयंतइति सूक्तेअवानोअग्न
इति षळग्निमीळेग्निं दूतं वासिष्ठाहाति सूक्तयोरुत्तमामुद्धरेत्त्वमग्ने व्रतपाइत्युत्तमामुद्ध
रेत्त्वंनोअग्नेमहोभिरिति नवैमेविप्रस्येति सूक्तेमुष्वाहि प्रेष्ठं वस्त्वमग्ने हूह्वयइत्यप्राद
र्थ्याग्नेपावकहूतं वइति सूक्तेअग्निर्होतानोअध्वरइतितिस्रोग्निर्होताग्न

इत्येतिचतस्रःप्रवोवाजाउपसद्यायत्वमग्नेयज्ञानामितितिस्रउत्तमाउद्धरेदग्नेहंस्यग्निं
हिन्वंतुनःप्राग्नयेवाचमितिसूक्तेइमांमेअग्नेसमिधमिमामितित्रयाणामुत्तमामुद्धरेदि
तिगायत्रंत्वमग्नेवसूँस्त्वंहिक्षैतवद्दग्नायोहोताजनिष्टप्रवोदेवायाग्नेकदातइतिपंचस
खायःसंवस्त्वामग्नेहविष्मंतइतिसूक्तेहृदइत्यइतिद्वयानांचतुर्थनवमेउद्धरेदुत्तमामु
त्तमांचादितस्त्रयाणामित्यानुष्टुभमबोध्यग्निःसमिधेतिचत्वारिप्राग्नयेबृहतेप्रवेधसे
कवयेत्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वानित्येतस्याभतीनिर्त्वोमूर्ध्वंजुगुणःसमस्यपहिनुते
तिपंचभद्रंतेअग्नइतिसूक्तेसोमस्यमातवसंप्रत्यग्निरुषसइतित्रीण्याहोतेतिद्वयानां
ततीयाष्टमेउद्धरेद्दिवस्परीतिसूक्तयोःपूर्वस्योत्तमामुद्धरेत्त्वंह्यग्नेप्रथममितिषष्ठांद्विती
यमुद्धरेत्सुरोवोमंद्रमितिचत्वारिंशत्प्रतीकमितिपर्वद्रुवेवःसद्योत्मानंनिहोताहोतृषदन

च

-४

श्रौ॰सू॰४

४८

इति सूक्ते त्रिमूर्द्धानमिति त्रीणि वर्द्धिं यत्रा समुप प्रजिन्वन्निति त्रीणि क्रान्त उ पेति हि इति सूक्ते हि
रण्मके शा इति तिस्रो प त्यम मस्य महत इति सूक्ते द्वे विरूपे इति सूक्ते अग्ने नयाग्रे बृहन्नित्सष्टा ना
मुत्तमा उत्तमा त्रिस्त उद्धरे त्वमग्ने सूद्रवो रणवसंदृगिति पंचाग्निं वो देवमिति द्वाना नोत्तती
य च तुर्थ उद्धरेदिति त्रैष्टुभमेनावो अग्निं प्रवो यद्धमग्ने विवस्वदुषसस्त्वा यस्त्वामग्निर
ग्न आयाह्यग्नि नः शार्द्रो चिषमिति षळ्दश्रिगा तु विजन्म इति सप्तेति बार्हतमग्ने वाजस्ये
ति तिस्रः पुरुत्वा त्वामग्न ईळिषा हो यो स्थि हं जनस्य गोपा स्त्वामग्न ऋतायवहं मम त्रुवो अ
तिथिमुषर्बुधमिति नवत्वमग्ने द्युभिरिति सूक्ते त्वमग्ने प्रथमो अंगिरा न चिन्नहो जा अम
तो नितुं दल इति पंच वेदिषद इति बर्मां नत्तीयमुद्धरेदिमं स्तोममर्हते सं जागृवद्भि श्वित्र शंति
ग्रोर्वस्कंनं चित्रमहसमिति जागतमग्निं तं मन्य इति पाङ्क्तमित्याग्नेयः क्रतुः ॥१३॥ अथोषस्यः

४८

प्रतिष्यास्सूनरी कस्त उष इति तिस्र इति गायत्रमुषो भद्रेभिरित्यानुष्टुभमिदं श्रेष्ठं पृथू रथ इति सूक्ते प्रत्यु
र्चिरित्येषो घृतधामा नमुषो वाजेनेदमु त्यत्पुरुतममिति सूक्ते व्युषा आवो दिविजा इति षळित्त्रैष्टुभं
प्रत्यु अदर्श्रि सह वामेनेति बार्हतमुप स्तुतिचित्रमाभरे इति तिस्र औत्तिहमिनाउ स्या इति च तस्रो जा
गतेमहे नो अद्येति पांक्तमित्युषस्यः क्रतुः ॥१४॥ अथाश्विन एषो उषाः प्रातर्युजेति च तस्रो
श्विना यज्वरी रिष आश्विना वश्वावत्यागोमद्धूषु नासत्येति तृचा दूरादिहेति वै तिस्र उत्तमा उद्धरे
द्या हि ष्ठो वां हवानामिति च तस्र उदाराथामामेहवमिति गायत्रं यदद्य स्थ इति सूक्ते आ नो विश्वा
भिस्त्यं चिदत्रिमित्यानुष्टुभमाभात्यग्निरिति सूक्ते ग्रावाणेव ना सत्याभ्यामिति त्रीणि धेनुः
प्रत्नस्य क उ श्रवदिति सूक्ते स्तुषे नरेति सूक्ते मुवोरजांसीति पंचानोत्ततीयमुद्धरेत्स्वतिवां र
थमिति सप्तानां द्वितीयमुद्धरेदिति त्रैष्टुभमिमा उवा मयं वा मोत्सम ऋद्धा रथमिति सप्त घर्म्मा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वांयत्स्थ इति बार्हतमश्विना वर्त्तिरस्मदाश्विना वेह गच्छतमिति तृचं यौ युवोरूषू रथं हुवध्यै इति
पंच दशोस्यो स्त्रिहुमबोध्यग्निर्ज्म एष स्य भानुरा वां रथमभूदिदं यो वां परिज्मेति त्रीणि त्रि
श्विन्यो अग्रे ईळे द्यावा पृथिवी इति जागतं प्रतिप्रियतममिति पांक्तमित्येते पांक्तं दशां पृथ
क्सूक्तानि प्रातरनुवाकः शतप्रभृत्यपरिमितो नान्यैराग्नेयं गायत्रमत्यावपेद्ब्राह्मणस्य
नत्रैष्टुभं राजन्यस्य न जागतं वैश्यस्य ध्यासवदेकपदद्विपदां यथास्थानं भ्रूवाणि मांगला
न्यग्ने भ मरुतां रिषो ईळे द्यावा पृथिवी इति संजागृवद्भिरिति चयः प्रेष्यन्स्वर्गकाम ईळे द्या
वीय मावर्त्तयेदात मसोपघातात्कालउत्तमयोत्तरपर्यासेनान्मध्यमस्थानेन प्रतिप्रियतम
मिस्कप संतनुयात्तु नरु तस्पर्यो तमयो त्तमस्थानेन परिदध्यादंतरेण ह्वार्यस्थूणे अनभ्यास
तमाश्रावयन्निवाश्रावयन्निव ॥१५॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे पूर्वषट्के चतुर्थोऽध्यायः॥ ॥

॥ ॥ॐ॥ ॥परिहितेपह्य्यहोतरिस्कत्तौंनभिहिंकृत्यापोनप्त्रीया अन्वाहेप्रच्छैनैस्तरां परिधा
नीयायास्तासां निगदादित्रोने स्तरीताभ्यश्चा प्रसर्पणीसरं मंद्रेण प्रातःसवनं चाध्य ईकारं प्र
थमांम्नगा दानमुत्तराहृहिकामस्य प्रकृत्याबाप्रकृतिभावे पूर्वेषांसाम ईचेंपुलिंगानि कांक्षे
त्सदेवत्राब्रह्मणे गातुरेत्विति नवहिनोतानो अध्वरं देवयज्येतिद्वामीमावर्हततीरथनुद्धिधा
राइस्याहृतास्वेकधनास्कप्रतियदापो अद्यश्रमायती विति प्रतिहृयमाना स्वाधेनवः पयसा
तूर्ण्यर्थाः समन्यायंत्स्कपर्यंत्सन्याइतितीर्थदेशे होतृचमसे पांहूर्यमाण आपो न देवी रूपयंति
होत्रियमितिसमाप्य प्रणवेनोपरमेदागतमध्वर्यु मवेरपो ध्वर्याउइतिपृच्छसुतेमनंनमुरि
तिप्रत्युक्तो निगदं ब्रुवन्प्रतिनिष्क्रामेत्तास्वध्वर्याइंद्राय सोमंसोतामधुमंतं॥ वृष्टिवनिं तीव्रां
तं बहुरमध्यं वसुमतेरुद्रवत आदित्यवत ऋभुमते विभुमते वाजवते बृहस्पतिवते विश्वदेव्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰पू॰५

५०

वतइत्येतमनवानमुक्त्वोद्गासांपथोवतिष्ठेतोपातानास्वन्वावर्तेतयस्येंद्रःपीतस्यहत्राणिजं
घनेत्यस्यजन्यानिनाशियोत्युमंत्रयोर्यस्यभ्वभिरितितिस्रउत्तमयानुप्रपद्येतेमाअग्मन्नेवती
जीवधन्याइतिहुतेस्तन्नास्तत्तरयापरिधायोत्तरांहूत्यामासादीरआनमभिमुखउपविश्यदनिर
स्यन्तर्णी॥१॥उपांशुंहूयमानंप्राणंयच्छस्वाहात्वासुहवसूर्यायेप्राणाप्राणंमेयच्छेत्यनुमंत्र्यउः
इत्यनुप्राण्यादंतर्यामममपानंयच्छस्वाहात्वासुहवसूर्यायोपानापानंमेयच्छेत्यनुमंत्र्युंइतिचा
भ्यपान्यादुपांशुसवनंग्रावाणंव्यानायत्वेत्यभिमृश्यवाचंविसृजेतपवमानायसर्पणेन्वक्कृंदे
गान्मैत्रावरुणोब्रह्माचनित्योतावंतरेणेतरेदाक्षिताश्चेहूयमानंस्कंदेतिद्वाभ्यांविप्रुड्ढोमोद्धुत्वाधि
र्ष्णमुखाःसमन्वारब्धाःसर्पंत्यातीर्थदेशात्तत्तोत्राभोपविशंत्युद्गातारमभिमुखास्तान्होतानुमं
त्रयेतेत्रैवासीनोयोदेवानामिहसोमपीथोयज्ञेबर्हिषिवेद्यात्रम्॥तस्यापिभक्षयामसिमुखम

५०

सिमुखंभक्षयामसीतिदीक्षितश्चेद्धूयेतोत्रोपस्थारायसर्पेच्चोत्तरयोःसवनयोर्ब्रह्मत्वंस्तोष्यामः
प्रशास्तरितिस्तोत्रामातिसर्जितावतिसृजतोभूरिंद्रवंतःसवितृप्रसूताइतिजपित्वोस्तुध्वमिति
ब्रह्माप्रातःसवनेभुवइतिमाध्यंदिनेस्वरितितृतीयसवनेभूर्भुवःस्वरिंद्रवंतःसवितृप्रसूताइत्यूर्ध्व
माग्निमारुतात्स्तुतदेवेनसवित्राप्रसूताऋतंचसत्यंचवदत॥आयुष्मत्यऋचोमागाततन्नपा
त्सामन्नश्रोरुमितिजपित्वामैत्रावरुणस्तुध्वमित्यस्त्रैः॥२॥अथसवनीयेनपशुनाचरंतियद्येतोभ
वत्याग्नेयोग्निष्टोमऐंद्राग्नउक्थ्येद्वितीयऐंद्रोवृष्णिःषोडशिनितृतीयःसारस्वतीमेष्यतिरात्रेचतु
र्थइतिकेनुपत्रावःपरिव्ययणाद्यन्तमग्नीषोमीयेणाचात्वालमार्जनाद्दउप्रदानवर्जमुपविश्याभि
हिंकृत्यपरिव्ययणीयांत्रिरावहदेवान्सुन्वतेयजमानायेस्यावाहनादिसुन्वच्छब्दोग्नेयजमानश्रा
द्धादेष्टिकेषुनिगमेषुनोस्याद्धूरियोजनादूर्ध्वंनप्राविश्रंसाधुतेयजमानदेवताअमन्वतीतेस्मि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ.सू.५

५१

न्याङ्क्षेमजमानेति च प्रागाज्यपेभ्यः सवनदेवता आवाहयेदिंद्रं वसुमंतमावहेंद्रं रुद्रवंतमावहेंद्रमादित्यवंतमृभुमंतं विभुमंतं वाजवंतं बृहस्पतिवंतं विश्वदेव्यावंतमावहेतिनाः सूक्तवाकएवानुवर्तयेस्त्रवृताकूतीर्जुहूतिव षट्कर्त्तारोन्येष्ठा वाकाच्चात्वालेमार्जयित्वा ध्वर्युप्रभृउपतिष्ठंत आदित्यमप्रतीन्धिष्ण्यानादित्समग्रेऽध्वनामध्वपते श्रेष्ठः स्वस्त्यस्याध्वनः पारमशीयेति यूपादित्याहवनीयमनिर्मथ्यानग्नयः सगराः सगरा अग्नयः सगरास्थ सगरेण नाम्ना ॥ पातमाग्नयः पिपृतमाग्नयो नमो वो अस्तु मामाहिंसिष्टेतिसव्यावृतः शामित्रो वध्यगोहच्चात्वालोत्करास्तावानेवमेवदक्षिणांत आग्नीध्रीयमच्छावाकस्य वा दं दक्षिणं मार्जालीयं खरमित्युत्तरेणाग्नीध्रीयं परिव्रज्य प्राप्य सदोभिमन्त्रयं स्युर्वंतरिक्षं वीहीतिद्वार्ये संमृज्यैवमपरानुपतिष्ठंतउपस्थितांश्चानुपस्थितांश्चाप्यपरयंतोव्यनीक्षमाणा होतामैत्रावरुणो ब्राह्मणाच्छंसी पोता नेष्टेति पूर्वयाद्वारास

२

५१

दः प्रसर्पंत्यगन्म लोकमनुनेषि विद्वानितिजपंतउत्तरेण सर्वान्धिष्ण्यान्तं नान्तसं नानपरेणयथास्वं धिष्ण्यानां पश्चादुपविश्यजपंतियो अद्य सौम्योवधो घायूनामुदीरति ॥ विषूकुह्यविधन्वनोव्यस्याः परिपंथिनं सदसस्पतये नमइत्येवमपयाब्रह्मा प्रसर्पन्दक्षिणपुरस्तान्मैत्रावरुणस्योपविश्यैतमन्वं च ऋत्विजः सर्पकाः पूर्वेणौदुंबरीमपरेणधिष्ण्यान्यथांतरमनूपविश्य सितयावृताग्नीध्र आग्नीध्रीयमप्याकाष्ठां दक्षिणाद्योधिष्ण्याउदक्संस्थाः प्रसर्पिणां माद्योनुविपरीतौ तिर्यग्विसंस्थितसंचराय यथास्वं धिष्ण्यादुत्तरेण दक्षिणमधिष्ण्यानां ॥

म

वनं

॥२॥ अथैंद्रः पुरोळाशो रनुसंचरंति धानावंतं करंभिणमिति प्रातः सवनेनुवाक्या माध्यंदिनस्य सवनस्य धाना इति माध्यंदिने तृतीये धानाः सवने पुरुष्टुतेति तृतीयसवने होतायक्षदिंद्रं हरिवाँ इंद्रो धाना अत्तिवि तिप्रैषोलिंगैरनुसवनमुहृत्याद्वेदपर्दं ते नैवेज्याहोतायक्षदसोयजयो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·५

५२

स्वस्थाने स्रग्रूर्व षट्कारो यत्र ब्रह्मच प्रैषेण यजेदथ स्विष्टकृतोग्ने जुषस्व नो हविर्माध्यंदिने
सवने जातवेदोग्नेत्तृतीये सवने हि कानिषइत्यनुसवनमनुवाक्या होता यक्षदग्निं पुरोळाशा
नामिति प्रैषो हविरग्ने वीहीति याज्यैतास्त्वनुवाक्यास्तु पुरोळाश्रा सह बह्वृचे के विशायते
इत्याति वा एतद्वेवोक्षरं यदेनद्भूतिनस्मादद्वेवं नो देत्॥४॥ द्विदेवत्येष्वध्वरं तिवायवइंद्रवायुभ्यां
वायवायाहि दर्शतेंद्रवायू इमे सुता इत्यनुवाक्ये अनवानं पृथक्प्रणवे होता यक्षद्वायुम
ग्रेगं होता यक्षदिंद्रवायू अर्हंतेति प्रैषावनवानमयं विवामधूनामिति याज्ये अनवानमे
कागुरे पृथग्वषट्कारे इदमाद्यनवानं प्रातःसवने इज्यानुवाक्ये प्रैषौ चोत्तरयोर्ग्रहयोर्हु
त्वेत द्रूरुपात्रमाहरत्यध्वर्युस्तद्रू [illegible] मादेतु वसूः पुरूवसूरिति प्रतिगृह्य दक्षिणमूरुम
पोच्छाद्य तस्मिन्सादयित्वा कारयव नीभिरंगुलीभिरादिदध्यादिवमुत्तरे सव्येन त्वपिधा

५२

यतयोः प्रतिग्रहो भक्षणं च मैत्रावरुणस्यायं वां मित्रावरुणा होता यक्षन्मित्रावरुणा
गणानाजमदग्निनेळैतुवसूर्विदद्वसूरिति प्रतिगृह्य दक्षिणेनैंद्रवायवं हस्ताभ्यामं
सादनमाश्विनस्य प्रातर्युजाविबोधय होता यक्षदश्विनानासत्यावाहृधानाशुभस्प
ती इत्येतुवसूः संयद्वसूरिति प्रतिगृह्यैवमेवत्तोत्तरेणाग्रिरः परिहृत्याभ्यात्मंतरंसा
दनमनुवचनप्रैषयाज्यास्तु निस्तोध्वर्युतः संप्रैषउन्नीयमानेभ्योन्वाहा त्वावहंत्व सावि
देवमिहोपयाते सनुसवनं होता यक्षदिंद्रं प्रातः प्रातःसावस्य होता यक्षदिंद्रं माध्यंदिन
स्य सवनस्य होता यक्षदिंद्रं तृतीयस्य सवनस्येति प्रैषितः प्रेषितो होतानुसवनं प्रस्थित
याज्याभिर्यजति नामादेश्राभितरे प्रशास्ता ब्राह्मणाच्छंसी पोता नेष्टाग्नीध्रोच्छावाकश्चो
त्तरयोः सवनयोः पुराग्नीध आदिदंते सोम्यं मधु मित्रं वयं हवामहइंद्रत्वा वृषभं वयं मरुतो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·५

५३

यस्यहिक्षयेग्नेपत्नीरिहावहोक्ष्णांनायग्नोवेनायेतिप्रातःसवनिकयःप्रस्थितयाज्याःपिबासो
ममभियमुग्रतर्दइतितिस्रोर्वाडिंहिसोमकामंत्वाकुस्तवायंसोमस्त्वमेह्यर्वाडिंद्रायसोमाः
प्रदिवोविदानाआपूर्णोअस्यकलशःस्वाहेतिमाध्यंदिन्यइंद्रऋभुभिर्वाजवद्भिःसमुक्षितमिं
द्रावरुणासुतपाविमंसुतमिंद्रश्चसोमंपिबतंबृहस्पतआवांवहंतुसप्तयोरघुष्यदोमेवनः
सुरुवाआहिर्गतनेंद्राविष्णूपिबतंमध्वोअस्येमंस्तोममर्हतेजातवेदसइतितातृतीयसव
निकयःसोमस्याग्नेवीहीत्यनुवषट्कारःप्रस्थितयाज्याःसुन्नासुत्रयाज्याःसुमहस्वतीमेहा
रियोजनेमहिम्न्यश्विनेचतेरोअग्नेपत्नीरेषाभियज्ञगाथागायते॥ ऋतुयाजान्हिदेवस्यान्य
श्वपात्नीवतोग्रहः॥ आदित्यग्रहसावित्रौतान्त्समानुवषट्कृष्याइतिप्रतिवषट्कारंभक्ष
णंतूष्णीमुत्तरमेतस्याध्वर्युरयाळग्नीदितिपृष्ठस्यायाळितिप्रत्याहसभद्रमकर्येनःसोमस्यपाय

५३

यिष्यतातिहोताजपति॥५॥ ऐंद्रवायवमुत्तरेर्द्धेगृहीत्वाध्वर्युर्वेप्रणामयेदिषवसुःपुरुवसुरि
हवसुःपुरुवसुर्मयिवसुःपुरुवसुर्वाक्पावाचंमेपाह्युपहूतावाक्सहप्राणेनोपमांवाक्सह
प्राणेनह्वयतामुपहूताऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजाउपमामृषयोदैव्यासोह्व
यंतांतनूपावानस्तन्वस्तपोजाइत्यध्वर्यउपह्वयस्वेत्युक्त्वाघ्रायनासिकाभ्यांवाग्देवीसोमस्य
तृप्यत्वितिभक्षयेत्सर्वत्रप्रतिभक्षितंहोतृचमसेकिंचिद्दवनीयांनाचम्योपह्वानादिपुनः
संभक्षयित्वानसोमेनोच्छिष्टाभवंतीत्यस्याहरंतिद्वितीयंहोतृचमसआनीयोत्तरस्मिन्नर्द्धेसमुत्तरेन
त्वेनयोःपुनर्भक्षोनकंचनहिदेवस्यानामनवनीतमवसृजेन्मैत्रावरुणमिषवसुर्विदद्वसुरि
हवसुर्विदद्वसुर्मयिवसुर्विदद्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मेपाह्युपहूतंचक्षुःसहमनसोपमांच
क्षुःसहमनसाह्वयतामुपहूताऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजाउपमामृषयोदैव्या
सोह्वयंतांतनूपावानस्तन्वस्तपोजाइत्यक्षीभ्यांत्विहावेक्षणंदक्षिणेनाग्रेसव्येनपाणिनाहोतृचम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·५

५४

समाददीतैतुवसूनांपतिर्विश्वेषांदेवानांसमिदिति तस्यारत्निनातस्योरोर्वसनमपोह्याद्यतस्मि
न्तसादमित्वाकान्नावतीभिरंगुलीभिरपिदध्यात्साश्विनंयथाहृतंपरिहृत्यपुनःसादयित्वाध्वर्यवे
प्रणामयेदेषवसुःसंयद्वसुरिहवसुःसंयद्वसुर्मयिवसुःसंयद्वसुःश्रोत्रपाश्रोत्रंमेपाहीत्युपहू
तंश्रोत्रंसहात्मनोपमांश्रोत्रंसहात्मनाह्वयतामुपहूताऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्त
पोजाउपमामृषयोदैव्यासोह्वयंतांतनूपावानस्तन्वस्तपोजाइतिकर्णाभ्यांलिहोपोद्यैद्दक्षि
णायाग्रेनिधायहोतृचमसंसंस्पृष्टोदकमिळामुपह्वयतउपोद्यस्केतिचमसानवांतरेळांप्राश्या
चम्यहोतृचमसंभक्षयेदध्वर्यउपह्वयस्वेत्युक्त्वादाक्षितोहोक्षिताउपह्वयध्वंयजमानाइति
वामुख्यान्वापृथग्घोत्रकाउपह्वयध्वमितीतरानेवमितरेयथासभक्षंत्वराक्षितामुख्यचम
साद्दचमसाद्द्रोणकलशाद्ध्रुवतःसोमभक्षजपःसर्वत्रहोतुर्वषट्कारेचमसाहूयंतउन्नातुर्ब्रह्म
णोयजमानस्यतेषांहोताग्रेभक्षयेदितिगौतमोभक्षस्यवषट्कारान्वयत्वादभक्षणमि

५४

तरेषामितितेनोत्त्वलिङ्गत्वात्कृतार्थत्वाद्भक्षयेयुरितिगाणगारिरतःसंस्कारत्वात्काचनतच्चमसतास्यान्न
चान्यःसंबंधोभक्षयित्वापामसोमममृताअभूमशंनोभवहृदआपीतइंदवितिमुखंहृदयेऽभिमृ
श्योरन्नाप्यायस्वसमेतुतेसंतेपयांसिसमुयंतुवाजाइतिचमसानाप्यायापाद्यान्पूर्वयोःसवनयोराधां
स्तृतीयसवनेसर्वत्रात्मानमन्यत्रैकपात्रेभ्यआप्यायितांश्चमसान्सादयंतितेनाराशंसाभवंति॥
॥६॥एतस्मिन्कालेऽच्छावाकउत्तरेणाग्नीध्रीयंपरिव्रज्यपूर्वेणसदआत्मनोधिष्ण्यदेशा
उपविशेत्पुरोळाशादिशकलंप्रत्तमिळामिवोद्यम्याच्छावाकवदस्वेत्युक्तोच्छावाकोऽग्निमवसइति
त्रचमन्त्वाहावेनप्रणवेनोपसंतनुयाद्यजमानहोतरध्वर्योऽग्नीद्ब्रह्मन्पोतर्नेष्टरुतोपवक्त
रिषयमध्वमूर्जोर्जयध्वंनिवोजामयोजिहतान्यजामयोनिःसपत्नायामनिबाधितासो
जयताभीत्वरीजयताभीत्वर्याश्रवद्धइंद्रःश्रणवदग्निःप्रस्थायेंद्राग्निभ्यांसोमंवोचतो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰५

५९

पोऽन्यस्मान्ब्राह्मणान्ब्राह्मणाद्धृत्वमध्वमिति समाप्ते स्मिन्निगदे ऽध्वर्युर्होतुरुपहवं कांक्षते प्रत्ये
तास्कन्नु यजमानः सक्तो वामाग्रभागुत प्रतिष्ठोत उपवक्त उत नो गाव उपहूत उपहूत इत्य
पहूयत उपहूतः प्रस्तस्माद्भक्षन्नीयमाना यानू वृत्यातर्यी वभिराग तमिति यजति निधा
य पुरोळाशद्दगळं स्कृष्टोदकं चमसं भक्षयेत्ताः सृष्टोदकाः सोमेनेतराणि हवींष्यालभेरन्ना
दायेनदादिप्रभृतीन्धिस्थानुपस्थायां परस्याहुरासदः प्रसृप्य पश्वा हवस्याधिष्ण्यास्यो
पविश्य प्राश्नीयादुपविष्टे ब्रह्माग्नीध्रायं प्राप्य हविरुच्छिष्टं सर्वे प्राश्नीयुः प्रागेवेतरे गताः प
वंति प्राश्य प्रतिप्रसर्प्य ॥७॥ नेतु याजेश्वरंतिते पांप्रैषाः पंचमं प्रैषमंत्रं ते नेतनेव प्रेषि
तः प्रेषितः ससमथा प्रैषं यजति होताध्वर्युर्गृहपतिश्चाहोतरेत द्यजे सुक्तः स्वयं षष्ठे प्र
ष्ठाहनि पश्चादुत्तरवेदेरुपविश्याध्वर्युः पश्चाद्गार्हपत्यस्य गृहपतिरथैनदतु पात्रमानं तर्ये

५५

णावषट्कर्त्तारो भक्षयंतीति प्रथमाध्वर्युः प्रतिभक्षमेन त्स्मिंश्चैवोपहवः ॥८॥ पराङध्वर्यावारते
स्कमत्सहृन्देपि तामातरिश्वा ॥ अच्छिद्रापदाधादच्छिद्रोक्था कवयः शंसन् ॥ सोमो विश्वविन्नी
थानिनेषद्बृहस्पतिरुक्थामदानि शंसिषद्वागायुर्विश्वायुर्विश्वमायुः क इदं शंसिष्यति स इदं
शंसिष्यतीति जपित्वानभिहिंकृत्य शोंसावोमित्यच्चैराहूय तूष्णीं शंसं शंसेदुपांशु सप्रणवम
संतन्वन्नेष आहावः प्रातःसवने शस्त्रादिषु पर्याय्यप्रभृतीनां च सर्वत्र चांतः शस्त्रं तेन चोप
संतानः शस्त्रस्वरः प्रतिगर ओथामोदैवेति शोंसामोदैवेत्याहावे प्लुतादिः प्रणवे प्लुतादिरवसा
ने प्रणवे प्रणव आहावोत्तरे वसाने च प्रणवांतो वाय त्र्यस्त्र चांतः शस्त्रे प्रणवेनावस्यति प्रण
वांत एव तत्र प्रतिगरः शस्त्रांते तु प्रणवो भूरग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्नेरसू ॥ इंद्रो ज्योतिर्भुवो ज्योति
रिंद्रो रसू ॥ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः स्वः सूर्यो ऽसमितित्रिपदस्तूष्णीं शंसोयमथैवे षट्पदः सूर्येज्योतिः श

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·५

५६

द्वैरग्रेवस्येंदुश्चैर्निविदं यथा निहितमग्निर्देवेद्ध इति नास्या आह्वानेन चोपसंतानउत्तमेन
पदेन प्रवोदेवायेत्यस्याज्यमुपसंतनुयादिते न निविदउत्तराः सर्वे च पदसमाम्नाया उपसंतानस्व
न्यत्राह्वानं च निविदामाज्यासंयत्रिः शंसेदर्धर्चशो विग्राहं तं निदर्शयिष्यामः ॥ प्रवो देवायाग्न
ये बर्हिष्ठमर्चास्मै ॥ ग मंद्रे देवेभिरासनो यजिष्ठो बर्हिरासदोः ३ मित्यवगावानं वैवमेवैतेना
द्याः प्रतिपदामनवगावानमनुष्टालंभणं वानुपूर्व्यमाहूयो नमया परिदधाति सर्वत्र शस्त्रपरि
धानीयास्वेवमुक्थं वाचि घोषायत्वेति शस्त्वा जपेदग्न इंद्रश्च दाशुषो दुरोण इति याज्यो
क्थपात्रमग्रे भक्षये ततश्चमसांश्चमसिनः सर्वत्र शस्त्रयाज्यांतेषु वषट्कृतैकपात्राण्या
दित्यग्रहसावित्रवर्जं ॥ ९ ॥ स्तोत्रमग्रे शस्त्रादेषेति प्रोक्तं उक्तानुहिंकारे प्रातःसवन आ
ह्वयीरन्प्रतिहार उत्तरयोः सवनयोर्वायुरग्रेगा यज्ञप्रीरिति ससोनां पुरोरुचां तस्या स्त

५६

से

स्या उपरिष्टात्त्र्यं तत्र्यं शंसेद्वा यद्वा याहि दर्शते तिस्र उत्तराद्वितीयां प्रउगे त्रिः पुरोरुग्भ्य
आह्वयीत पच्छो ऽत्रिरवस्येदर्धर्चे ऽर्धर्च उत्तमां न शंसेच्छंसत्येके तत्र चाह्वानमर्धशंसनेमा
धुछंदसं प्रउगमिंद्र वक्षत उक्थं वाचि श्लोकायत्वेति शस्त्वा जपेद्धिष्ण्येभिः सोम्यं मध्वि
ति याज्या प्रशास्ता ब्राह्मणाच्छंस्यच्छावाक इति शस्त्रिणो होत्रकास्तेषां चतुराहावानि
शस्त्राणि प्रातःसवने तृतीयसवने पर्यायेषु तिरिक्तेषु च पंचाहावानि माध्यंदिने स्तोत्रि
यानुरूपेभ्यः प्रतिपदनुचरेभ्यः प्रगाथेभ्यो धाय्याभ्य इति पृथगाह्वानं होतुरपि तेभ्यश्चा
न्यदनंतरमादौ निविद्धानीयानां सूक्तानामनेकं चेत्प्रथमे धाहाव आपो देवते चतच्चैतेषां
तृचाः स्तोत्रियानुरूपाः शस्त्रादिषु सर्वत्र माध्यंदिने प्रगाथास्तृतीयायां यथाग्रहणमन्यथा
ज्यां तानि शस्त्राण्युक्थं वाचीत्येषां शस्त्वा जपः प्रातःसवनादूर्ध्वं चशोळग्नीनः सर्वेषामनु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰५

५७

क्थ्यं वा चौद्गायेति माध्यंदिन उक्थ्यं वा चौद्गाय देवेभ्य इत्युक्थ्येषु सप्तोळशिके चैनं तरस्यपृ
वैणस्तोत्रियेणानुरूपस्य छंदः प्रमाणलिंगदेवतान्यार्षं चैक आनो मित्रावरुणा नेगंतं रिशा
दसाग्रवो मित्राय प्रमित्रयोर्वरुणयोरिति नवीयातं मित्रावरुणेतियाज्या माहित्सुमाहित
इति षट् स्तोत्रियानुरूपावनंतराः समिंद्र त्वा वृषभमुद्धद्भातिति तस्त्रैंद्र ऋतुविदंस्कतमि
तियाज्यैं द्राग्नी आगतं स्कतमिंद्राग्नी अपसस्परि ॥ नो आर्य त्रहणा कुव इतिति स्त्र इहें
द्राग्नी उपेयं वामस्य मन्मन इति नवैंद्राग्नी आगतं स्कतमिति याज्या ॥१०॥ संस्थितेषु सव
नेषु षोळशिनि चातिरात्रे प्रशास्तः प्रस्कत्य सुक्तः सर्पतेति प्रशास्ताति स्वजेद्वेतादक्षि
णेनोदुंबरीमंज से तरेपरयाद्वारोत्तरां वेदिश्रोणीमभिनिःसर्पति मध्ये तीर्थमित्येतदाचक्षत
एतेन निष्क्रम्य यथार्थं नत्वेवान्यन्मूत्रेभ्य एतेन निष्क्रम्य कृत्वोदकार्थं वेद्यां समस्तानुप

५७

ग॰२

स्थाया परया द्वारा निःसर्पा वृतां सदो द्वार्ये चाभिम स्वयं तद्धीप्रतिप्रस्थे पैथिपारत्सर्पतेति व
चने हर्वयैव गृहपतिः ॥११॥ एतस्मिन्काले ग्रावस्तुत्प्रपद्यते तस्योक्तमुपस्थानं हर्वया द्वारा हवि
र्द्धाने प्रपद्य दक्षिणस्य हविर्द्धानस्य प्रागुदग्गुत्तरस्यां क्षान्द्रीरसस्त्वरणं निरस्य दजानमभिमुखो
वति छतेनाश्रोपवेश्यानो यो अद्य सौम्य इतित्वेथास्मा अध्वर्युरुष्णीषं प्रयच्छति तदंजलिनाप्र
तिगृह्य त्रिः प्रदक्षिणं शिरः समुखं वेष्टयित्वा यदास्योमां प्र नक्षिष वायव्यपोहं त्यथ ग्राव्णो
भिष्टयान्मध्यमस्वरेणेदं सवनमभित्वा देवस्य सवितर्युंजते मन उत युंजते धियं आ तू न इं
द्र क्षुमंतं मा विदन्य द्विषं स तं प्रेतेवदं त्विसर्वुदं प्रागुत्तमात्मा आ व र्के जसे प्रवो ग्रावाण इति
स्तृतमोरंतरोपरिष्टात्पुरस्ता द्वा पावमानी शेप्य यथार्थमा वाग्रह ग्रहणाक्षिष्यापरिधाय
वेद्यं यजमानस्योष्णीषमादाय यथार्थं मंत्ये ग्रहः स्प्रतिप्रयच्छेदितरे चापरमभिरूपं कु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·५

५८

र्यादिति गाणगारिराप्यायस्व समेतु त इति तिस्रो मदंति त्वा दशाक्षिपवेत मुत्सं दशाक्षिपो भक्ष्यमा
नः स्फाहस्त्याद्शाभिर्विवस्वतो दुहंति स सैते कामधुक्षति ऋषुषाभिषमाकलशेषु धावति पवित्रे परि
षिच्यत इत्येके कलशेषु धावति श्रमेणो वर्म विगाहत इति द्वे एतासामर्बुदस्य चतुर्थ्यमुद्धृत्य तचां
ते भूतं चानवदध्याद्ध्याप्याय्यमाने प्रथमं भक्ष्यमाने द्वितीयं दुह्यमाने तृतीयमासिच्यमाने चतुर्थं
वृहस्कृद्वे हृहस्कृद्वे चतुर्थं इमाश्चिदन्य द्वित्रीं सतेतिय दिग्रावाणः संक्रादे रन्त्समानमन्यदर्बुद मे
वेत्येके प्रवो ग्रावाण इत्येक उक्तं सर्पणं स्फुते माध्यंदिने पवमाने वितृप्तांगारान्॥१२॥ दधिघ
र्मेणाचरंति प्रवर्ग्यवांश्चेत्तस्योक्तम् आग्नावानं घर्मेणाभ्याभक्षिणश्च होतर्वदस्वेत्युक्ते उत्तिष्ठताव ५८
पश्यतेत्याह आतं हविरित्युक्तः आतं हविरित्यन्वाह आतं मन्य ऊधनि श्रातमग्नाविति यजत्यग्ने
वीहीत्यनुवषट्कारो दधिघर्मस्याग्ने वीहीति वा॥ नचिस्यांदिं द्विमं दृहन्मयि घृम्न मुत क्रतुः॥ त्रि

अच्छमेर्विभातुमं आकूत्या मनसा सह विराजा ज्योतिषा सह॥ तस्य दोहमशीय तेतस्यत इ
द्रपीतस्य त्रिष्टुप्छंदस उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति भक्षजपो यं धिष्ण्या वतोप्राचमंगा
रैरभिविहरेयुः पश्चात्स्वस्य धिष्ण्यस्योपविश्योपहवमिष्ट्वापरिस्ताग्नेयुरंब्यमिति मे पद्नि
ष्ट्वा दीक्षितः सवनीयानां पुरस्तादुपरिष्टाद्वा पशुपुरोळाशानां न चरं सिपाक्रियामेके न्यत्र तस्थं
वीदवदनात् क्रियामान्नमरथ्यो न्विता प्रतिषेधात्सु रोळाशाध्ययमाना रात्रीं ससादनान
स्विहद्विदेवत्याः एतस्मिन्काले दक्षिणा नीयंते हीनै काहेषु क्रतु जानानि धून्वंतः स्वय
मेव दक्षिणा पथ्यं यंति दीक्षिताः सत्रेष्विदमहं मां कल्याण्यै कीर्त्यै तेजसे यशसेऽमृतत्वाया
त्मानं दक्षिणां नयानीति जपंत उन्नेष्यमाणाः स्वाग्नीध्रीय आउ तीजुह्वति दत्तानीत्यग्नि
र्वदति वायुराह तथेति तत्॥ हंतेति चंद्रमाः सत्यमादित्यः सत्यमोमापस्तत्सत्यमाभरन्॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दिष्टो यज्ञस्य दक्षिणा दक्षिणानां प्रियो भूयासं स्वाहा ॥ प्राचिद्वेषि प्राचिज्ञ षाणां प्राच्य-
स्य वेतु स्वाहेति द्वितीयां क इदं कस्मा अदात् कामः कामायादात् कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता का-
मं समुद्रमाविश कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि कामैतत्ते ॥ वृष्टिरसि द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी प्रतिगृ-
ह्णात्विति स्वतीतास्वनुमन्त्रयेत प्राण्यभि मन्त्रो दक्षिणा कन्यां च सर्वत्र चैवं प्रतिगृह्याग्नीध्री-
यं प्राप्य हविरुच्छिष्टं सर्वे प्राश्नीयुः प्राग्रयप्रतिप्रस्थ्यं ॥१३॥ मरुत्वतीयेन ग्रहेण चरं-
ती द्रमरुत्व इह पाहि सोमं होतायक्षदिन्द्रं मरुत्वंतं सजोषा इंद्र सगणो मरुद्भिरिति भ-
क्षयित्वैतस्यात्रं मरुत्वतीयं शस्त्रं शंसेदध्वर्यो न्ओं सावोमिति माध्यंदिने शस्त्रादिष्वाह-
वं आत्वा रथं यथोतय इदं वसो सुतमंध इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ विंद्रने-
दीय एदिहातीद्धनिहवः प्रगाथः प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यस्तृचाः प्रति

पदनुचरौ तृचाः प्रगाथा आतो ऊर्ध्वं सर्वे स्तोत्रियानुरूपाः प्रतिपदनुचराः प्रगाथाः सर्वत्र प्राक्छ-
न्दांसि त्रैष्टुभात्सर्वा ऐर्वा चतुष्पदः पंक्तिषु द्विरभ्यस्येद्द्व्योर्द्व्योः पादयोरूर्ध्वं ओं वा विनेपङ्क्तेः
शंस्यगतो तु पङ्क्तेः समासमुत्तमे पदे पङ्क्तोन्यत्वादेरवसायोर्ध्वं तैः संतानो अग्निर्नेता त्वं सोम क्र-
तुभिः पिन्वंत्यप इति धाय्याः प्रव इंद्राय बृहत इति मरुत्वतीयः प्रगाथो जनिष्ठा उग्र इत्येकः
पसीः शस्त्वा मरुत्वतीयानि विंदं दध्यात्सर्वत्रैवमयुजा स्क मा ध्यंदिने एकां तत्वे ऊर्ध्वयुग्मास्वेकां
शिष्टा तृतीय सवने क्षिणीमजानः परिदध्यात् ब्राह्मण्येन आत्मनो न्यत्राप्येतया परिदध्यदेवकु-
कंथं वा चीद्राय श्रण्वते तिलेशास्त्वा जपेघे त्वा हि हत्ये मघवन्नवर्धन्निति याज्या ॥१४॥ निष्केव-
ल्यस्याभि त्वा शूर नोनुमो भित्वा पूर्वपीतय इति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ यद्रिरथंतरं पृष्ठं यद्यु-
वे बृहत्त्वामिद्धि हवामहे त्वं ह्येहि चेरव इति प्रगाथा एते भवंति तान्हूतिस्त्रस्कारं शंसेच्चतुर्थपञ्चौ पा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰५

दौ बार्हतेप्रगाथे पुनरभ्यसितव्यौ तत्र योरवस्येद्बृहतीकारं चेत्तावेव द्विस्ततीयपंचमौ तु काकुभेषु प्रत्या
दानाद्यन्तरेव मेते स्तृचे ग्रहः स्विंद्रनिहवब्राह्मणस्पत्यान् बृहतीकारमितरेषु एतेषु बृहद्रथंतरयोश्च
तच्च स्तृचयोर्होत्रिकाश्चयेषां प्रगाथाः स्तोत्रियानुरूपाः सर्वमन्यद्यथाप्रकृतं परिमितत्वास्य एकाहः स यद्य
भयसामायं सवमाने तस्य योनिरनुरूपो योनिस्थान एवेनाम न्यत्र तृतं सेद्वृधं धाय्या याज्या योनिस्था
न मनेकानंतर्ये पृथगार्द्धनमेव मूर्ध्वमिंद्रनिहवाप्रगाथानां यद्भूवानेति धाय्याभिनाकृतस्य रसि
न इति साम प्रगाथ इंद्रस्य नु वीर्याणीत्येतस्मिन्नैंद्राग्निविदं दध्याद नु ब्राह्मणं वा स्वरउक्थं वाचींद्रायो
पश्यण्वते लोति त्रास्त्वा जपो सिवा सोममिंद्र मंदतु त्वेति याज्या ॥१५॥ होत्रकाणां कयानश्चित्र आभुवत्
कस्त्वां मनुत्साकस्तमिंद्र त्वावसं सद्योहजात एवा त्वामिंद्र वज्रिन्नुपुणः स्मनना उपाक इति याज्या तं वो
दस्ममृतीषहं तत्त्वा यामि सुवीर्यमिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपा उदुत्येमधुमत्तमा इंद्रः पूर्भिदु ब्रह्मा

६०

...कृत

६०

ण्यमृजीषी वज्री वृषभस्तुराषाळिति याज्या तरोभिर्वो विदद्वसुं तरणिरित्सिषासतीति प्रगाथौ स्तो
त्रियानुरूपा उदिन्न्वस्य रिच्यते ऽहमिद्धि मानृषिस्कं तमाशुद्धे वृत्रे पिबा वर्द्धस्व तव घासुता
स इति याज्या ॥१६॥ अथ तृतीयसवनमुत्तमस्वरेणादित्यग्रहेण चरंत्यादित्यानामवसानेन त
ने न होता यक्षदादित्यान् प्रियान् प्रियधाम्न आदित्सो अदितिर्मादयंतामिति नेतं ग्रहमाक्षेतद्
यमाने स्कृत आर्भवे पवमाने विहत्यांगारान् मनोता दि पश्चिकां तं पशुकर्म कृत्वा पुरोळाशाद्यनुकमाना
रान्नांससादना त सन्नेषु अदिष्टा पुरोळाशस्य तिस्रस्तिस्रः पिंड्या दक्षिणतः प्रतिस्वं चमसेभ्यः
स्वेभ्यः पितृभ्य उपास्येयुरत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषायध्वमिति स आवृत्त आग्नीध्रीयं
प्राप्य हविरुच्छिष्टं सर्वे प्राश्नीयुः प्राक्य प्रतिप्रस्थ ॥१७॥ सावित्रेण ग्रहेण चरंत्यभूद्देवः सविता
वंद्यो नु नो होता यक्षद्देवं सवितारं दमूना देवः सविता वरेण्यो दधद्रत्ना दक्षं पितृभ्य आयुनि ॥ पि

सा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ०सू०

६१

वात्सोमंममदन्नेनमिष्टयः परिज्माचिक्रमतेऽस्यधर्मणाभिवषट्कृतेहोतावैश्वदेवंशस्त्रंशं
सेत्सर्वादिद्वितीयोध्यायेछंसिष्यन्न्यस्यानुष्टुभोनतामध्वर्योन्नोत्रींसावोमितितृतीयसवनेशस्त्रादि
घाहावस्तत्सवितुर्वृणीमहेद्यानोदेवसवितरितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरौवभूद्देवएकयाचे
दशभिश्चस्वभूतेद्वाभ्यामिष्टयेविंशत्याचेतिसप्तभिश्चवहसेत्रिंशताचनियुद्भिर्वायविह
ताविमुंचप्रघावेतिदैर्घतमसंसूक्तंरूपकृत्नुमूतयेतक्षन्नथमर्यंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भायिप्या
मातामधुमत्सिन्वतेपयएवापित्रेविश्वदेवायवृष्णआनोभद्राःक्रतवोयंतुविश्वतइतिनववै
श्वदेवंवैश्वदेवाग्निमारुतयोःसूक्तेषुसावित्र्यादिनिविदध्यात्तृतस्रोवैश्वदेवउत्तराःस्ति
स्त्रउत्तरेसूक्तानांतद्धिदेवतंदैवतेनसूक्तानोधाय्याश्वात्रेकपातिनीरदितिर्द्यौरदितिरंतरि
क्षमितिपरिदध्यात्सर्वत्रवैश्वदेवेद्धिःपक्तौइत्यर्चःसकृद्भूमिमुपस्पृशन्नल्लुवंथवाचीद्रायदेवोयआ

६१

अस्मैत्वेतिशस्त्वाजपेद्विश्वेदेवाःशृणुतेमंहवंमइतियाज्या॥१८॥ त्वंसोमपितृभिःसंविदान
इतिसौम्यस्ययाज्यातंघृतयाज्याभ्यामुपांशुअथतःपरियजंतिघृताहवनोघृतपृष्ठोअग्नि
र्घृतेश्रितोघृतम्वस्यधाम॥ घृतप्रुषस्त्वाहरितोवहंतुघृतंपिबन्यजासिदेवदेवानितिपुरस्ताद्
रुविष्णोविक्रमस्वोरुक्षयायनस्कृधि॥ घृतंघृतयोनेपिबप्रप्रयज्ञपतिंतिरस्वपरिष्टाद्दन्य

त

तरंश्वैदग्नाविष्णूमहिधामप्रियंवामित्युपांश्वेवाहतंसौम्यंहविर्मुखात्तभ्योगृहीत्वावेक्षेतय
त्तेचक्षुर्दिवियत्सुपर्णेयेनैकराज्यमजमोहिनां॥ दीर्घयन्न्वक्षुरदितेरनंतंसोमोनृचक्षाम
यितद्ध्यात्त्विप्रपश्यन्नहृदिस्थःक्रतुस्त्वगवचेर्याचशस्मास्वधेहि॥ यन्मेमनोयमंगतं
यद्वामेअपरागतं॥ राज्ञासोमेनतद्वयमस्मासुधारयामसि॥ भद्रंकर्णेभिःशृणुयामदेवा
इतिचांगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यामाज्येनाक्षिणीअज्यछंदोगेभ्यःप्रयच्छेद्धित्तेषुशालाकेषां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰

६२

ग्नीध्रः पात्नीवतस्य यजत्येभिरग्ने सरथं याह्यर्वाङिति तु पाश्वे वने शारं विसंस्थितसंचरेणानुप्र
पद्य तस्योपस्थ उपविश्य भक्षयेत् ॥१९॥ अथ यथेतं स्वं धिष्ण्यमाग्निमारुतं तस्याद्यां पच्छ ऋगावा
नं पङ्क्तः न्नास्याचैदर्द्धर्च्चशद्तरां संतानमुत्तमेन वचनेन वैश्वानराय पृथुपाजसे ग्रांनः कूरस्य वर्तते
प्रत्वक्षसः प्रतवसो यज्ञायज्ञा वो अग्नये देवो वो द्रविणोदा इति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ प्रत
व्यसीं नव्यसीमापो हि ष्ठेति तिस्रो विप्यतमप उपस्पृश्यान्नान्वारब्धेषु पात्रेषु ताश्रि रस्तु इदमा
दिप्रतिप्रतीकमाह्वानमुत नोऽहिर्बुध्न्यः शृणोतु देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु न इति द्वे राकामहमिति
द्वे पावीरवी कन्या चित्रायुरिमं यम प्रस्तरमा हि सीदेमातली कव्यैर्यमो अंगिरोभिरुदीरतामवर उत्
परास आहं पितृन्त्सुविदत्राँ अवित्सीदं पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य स्वादुष्किलायमिति चतस्रो मध्ये वा
ह्वानं मदामो दैव्यं मोदामो दैवो भिल्ला सांप्रतिगरो यथो रोजसा स्कभिता रजांसि वीर्येभिर्वीरतमा

६२

शविष्ठा ॥ या पत्यते अप्रतीता सहोभिर्विष्णू आगन्वरुणा पूर्वहूतौ ॥ विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्रवोचं तं
तुं तन्वन्अजसो भानुमन्विह्येवा न इन्द्रो मघवा विरप्शीति परिदध्याद्भूमिमुपस्पृश्यानुत्तमेन वच
नेन प्रावावनयनं कांक्षेदुक्थं वाचीन्द्राय देवेभ्य आश्रुतायत्वेति न्यास्त्वाजपेदग्ने मरुद्भिः शुभय
द्भिर्ऋक्वभिरिति याज्या त्यं तो ग्निष्टोमो ग्निष्टोमः ॥२०॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे पूर्वष
ट्के पंचमोध्यायः॥ ॥ॐ॥ ॥उक्थ्ये तु होत्रकाणामेतद्धु प्रवाणितम्श्राग्निरग्गामिभारतो श्च
र्षणीधृतम स्तोत्राभ्रा द्यामस्करदिति तृचाविंद्रावरुणा युवमा वां राजाना विंद्रावरुणा मधुमत्त
मस्येति याज्या वयमु त्वामपूर्व्य यो न इदमिदं पुरेति प्रगाथौ सर्वाः ककुभः प्रमंहिष्ठा मोदप्रुतौ श्चा
मइंद्र बृहस्पते युवमिंद्रश्च वस्व इति याज्या धा हीन्द्र गिर्वण इयं त इन्द्र गिर्वण ऋतुर्जनित्री ऋतुमत्तैभि
वामिन्द्र संवा कर्मणेंद्राविष्णू मदपतीमदानामिति याज्ये स्यांत उक्थ्यः ॥१॥ अथ षोळश्यसावि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

औ॰सू॰५

६३

सोम इंद्र त इति तिस्रो त्रियानुरूपौ वां त्वा वहंतु हरय इति तिस्रो गायत्र्य उपो षु शृणुही गिरः स्तु संह
रंत्वा वयं मघवन्निति सैकाद्वे च पंक्त्यौ यदिंद्र पृतनाज्ये यं ते अस्तु हर्यत इत्यौष्णिहं बार्हतौ तृचौ वा
धूर्षु स्वा इति द्विपदा ब्रह्मन्वीर ब्रह्मकृतिं जुषाण इति त्रिष्टुबेष ब्रह्मा य ऋत्विय इंद्रो नाम श्रुतो
गृणे ॥ विस्मृतयो यथापथमिंद्र त्वदं तिराजयः ॥ त्वामिद्धवसस्पते यंति गिरो न संयत इति ति
स्रो द्विपदाः प्रते महे विदथे शंसिषं हरी इति तिस्रो जगत्यस्त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशि
रं ॥ प्रोष्वस्मै पुरोरथमिति तृचा वा ति छंदसौ पच्छः पूर्वं द्वेधा कारमुत्तरमनुष्टुप् गायत्री
कारं प्रचेतन प्रचेत यायाहि पिबा मत्स्व ॥ ककुभ्छंद एते तं वृहतश्चन्न आ धेहि नो वसविंद्रत्यनु
ष्टुप्प्रवर्त्रिष्टुभमिषमर्चत प्रार्चत ॥ यो व्रतौ रफाणयद्देति तृचा आनुष्टुभाउत्तमस्योत्त
मां त्रिष्टुप्तमांनि विदं दध्याल्लिंगैः पदानुपूर्वं व्याख्यास्यामो मत्स्व हरिं वृत्रमिपां जिन्वदुदायं

६३

सुघां दिवि समुद्रं पर्वतां इहो घद्भुनस्य विष्टपमिति परिधानीयैवा ह्येवै वाहींद्र ॥ एवाहि शक्रो वशा हि
शक्र इति जपित्वा पाः पूर्वेषां हरिवः स्तुतानामिति यजति ॥ आ विहृतस्येंद्र जुषस्व प्रवहायाहि शूर हरी
इह ॥ पिबा स्तुतस्य मतिर्न मध्वश्चकानश्चारुर्मदाय ॥ इंद्र जठरं नव्यं नेपृणस्व मधोर्दिवो न ॥ अस्य
स्तुतस्य स्वर्णोपत्वा मदाः स्तुवाचो अस्थुः ॥ इंद्र स्तुराषाण्मित्रो न जघान वृत्रं यतिर्न ॥ बिभेद वलं
भृगुर्न ससाहे शत्रून्मदे सोमस्य ॥ आ भीह वं न इंद्रो न गिरो जुषस्व वज्रीन ॥ इंद्र स सुगिभिर्द्दिद्धु
न्नं मत्स्वा मदाय महे रणाय ॥ आ त्वा विशंतु कविर्न स्तुता स इंद्र त्वष्टान ॥ एणस्व कुक्षी सोमो ना
विड्डिश्च रध्रियाहियानः ॥ साधुर्न गृध्नुरश्भुर्नस्ति वश्चूर स्त्वमसोन ॥ याते वभामो विश्छुर्नस्तिषः सम
स्तु क्रतुर्नेति तिस्रो त्रियानुरूपावुर्ध्वस्तो त्रियानुरूपाभ्यां तदेवृत्स्यं विहरे सारान्य वधायार्द्धर्चशः
शंसेत्पूर्वासां पूर्वाणि पदानि गायत्र्याः पंक्तिभिः पंक्तीनां तु द्वे द्वे पदे त्रिष्वोते ताभ्यां प्रणुयात्तृच्छितो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

औ० सू० ६

ष्टुहताभिरुष्णिहां तृतमान्यादध्यां कुर्याच्चतुरक्षरमाद्यं द्विपदाश्चतुर्थ्यं कृत्वा प्रथमं त्रिष्टुभो नृ
राजगताभिरुत्तमायाश्चतुर्थमक्षरमंत्यं पूर्वस्याद्यमुत्तरस्यास्त्रिष्टुभमतिछंदस्त्वं वदध्यां द्विता
यत्तृतीययोस्तृतीययोः पादयोरवसानतउपदध्यात्प्रचेतनेति पूर्वस्यां प्रचेतयेत्युत्तरस्यां
मुत्तरास्वितरान्यादध्यात्कृत्वानुष्टुप्कारं त्रींसेंद्रध्वंस्तोत्रियानुरूपाभ्यामालोविहृतस्त
त्र प्रतिगरः प्रोथामोदैवमदैमदामोदैवोमथेति याज्यांजपेनोपसृजेद्विवाल्लवापाः पूर्वपीह
रिवः स्रुतानामेवाहोद्र॥ अथोइदंसवनंकेवलं ते॥ एवाहि शक्रो ममद्धिसोमं मधुमंतमिंद्र

६४

वज्रीहि शक्रः सत्रावृषञ्जठरआवृषस्वेति समानमन्यत्स्तोत्रिया यनि विदैपरिधानीया
याइत्याहावं प्राहृतं षोळशिपात्रं समुपहावं भक्षयंति घर्मे च भक्षिणो मित्रावरुणस्त्वम
र्कद्वेगाइंद्रषोळशिन्नोजस्विंस्त्वं देवेषु स्योजस्वंतं मामायुष्मंतं वर्चस्वंतं मनुष्येषु

६४

कुरु॥ तस्यत इंद्रपातस्यानुष्टुप्छंदसउपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति भक्षजपः॥ ३॥
अतिरात्रे पर्यायाणामुक्तः शस्योपायो होतुरपि यथा होत्रकाणां प्रथमे पर्याये होतुराद्यां
वर्जयित्वा प्रस्थं स्तोत्रियानुरूपेषु प्रथमानि पदानि द्विरुक्त्वावस्यंति शिष्टे समस्त्वा
प्रणुवंति सर्वे सर्वासां मध्यमे मध्यमानि प्रत्यादाय ऋगंते प्रणुवंत्युत्तमान्युत्तमे चतुर

णि

क्षरो त्वच्छावाकश्चतुःशस्त्राः पर्याया होतुराद्यं याज्याभ्यः पूर्वे पर्यासाः पांतमावो अंध
सो पाद्गुशिव्यंध्वसंस्त्यमुवः सत्रासाहमिति सूक्तस्त्रेयोऽभित्यमेवमध्वर्यवोभरतेंद्राय
सोममिति याज्या प्रवइंद्राय मादनं प्रकृतान्यृजीषिणः प्रतिश्रुताय वोधृषदिति पंचद
शादिवश्चिद्स्येति पर्यासः सनोनव्येभिरिति चास्यमदेपुरुवर्पांसि विद्वानिति याज्यावं
यमुत्वा तदिदर्थावयमिंद्रत्वायवोभिवार्गहत्यायेस्तृतमामुदुद्रे दिंद्रो अंगमहद्भयमभिन्दू

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

औ·पृ६

श्रुवाञ्चमप्सुक्षुतस्य हरिवः पिबेहेति याज्यैन्द्राय मद्वने सुतमिन्द्रमिन्द्राधिनो बृहदिन्द्र सानसि
मेतो न्विन्द्रं स्तवाम शुद्धं नमानो अस्मिन्नप्यवन्निन्द्र पिब तुभ्यं सुतो मदायेति याज्या यं त इन्द्र सोमो
यं ते मानुषे जने उद्धेदभीत्सुतमामुद्धरेदहं भुवमपाय्यस्यांधसो मदायेति याज्या त्वन इन्द्रसू म
६५ तमाप्रद्रुव परावतो न स्पन्यं बधाकरमित्सष्टावी रवमंती रहं दोपाता सुतमिन्द्रो अस्तु सोमं हंता
ति वृत्रमिं याज्याभित्वा वृषभा सुते भिप्रगो पतिं गिरा तून इन्द्र मद्यगिति सूक्ते अभ्यावर्तिनो अपा
तिं वृत्रहत्य भिसस्मामिति याज्यैदं वसो सुतमंध इन्द्रेहि मत्स्यंधसः प्रसम्राजमुपक्रमस्वाभर
धृषता तदस्मे नव्यमस्य पिब यस्य जज्ञान इन्द्रेति याज्यैदं त्यन्वोजसा मम हाँ इन्द्रो य ओजसा समस्य ६५
मन्यवे विन्नाद्भूति द्विचत्वारिंशाद्विश्वजिते ति छाहरारथ आमुज्यमानेति याज्यास्वितानि भीद ता
त्वत्रा त्रवाग हिंन किरिंद्र त्वदुत्तर इन्द्र सुतमामुद्धरे कृत्ते दधामा दंस्यसा त्रमिन्द्र पानमिति याज्या सो

ब्रध्न

मेध्यो गेत वस्तरं युंजंति मैं रूपं यदिन्द्राहं प्रतेमहे ज्ञुतीराची वस्तववार्येणेति याज्यैन्द्रः सुतेषु सो
मेषु य इन्द्र सोमपातमं आधा ये अग्निमिंधत इति समस्तर्ज्ञीय इन्द्र चमसेष्वा सोमः प्रवः स
तोमो द्रोणे हरयः कर्मा ग्मन्निति याज्यैति पर्यायाः पर्यासव अंगायत्री॥ ४॥ संस्थिते पाश्वि
नायस्तवते रं सिष्यान्विसंस्थितसंचरेणानिष्क्रम्याग्नीध्रीये जान्वाच्याकूती र्जुहुयादग्निरज्वी गा
यत्रेण छंदसां तमश्यांत मन्वारभे तस्मै मामवतु तस्मै स्वाहा॥ उषा अश्विना त्रैष्टुभेन छंदसां ता
मश्यां तामन्वारभे तस्यै मामवतु तस्यै स्वाहा॥ अश्विनावश्विनौ जागतेन छंदसां तावश्यां ताव
न्वारभे ताभ्यां मामवतु ताभ्यां स्वाहा॥ बण्महां असि सूर्येति द्वाभ्यामिन्द्रं वो विश्वतस्परीति च
प्रानुयाज्य त्रोषमपउपस्पृश्रो न्ना चा मैहि त्रायते देवरथो वारप यहूतो नाक्षमङ्गिः करवाणी
ति प्रानुय प्रतिप्रसर्प्य पश्चात्स्वस्य धिष्ण्यस्योपविश्य समस्तजंघोत्तरराभ्यां जानुभ्यां चोप

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰ सू॰ ६

६६

स्थं कृत्वा यथा शाकुनिरुत्पतिष्यन्नुपस्थं कृतस्त्वे वाश्विनं शंसेदग्निर्होता गृहपतिः स राजे
ति प्रतिपदिकपातिनी पच्छ एतयाग्नेयं गायत्रमुपसंतनुयात् आतरनुवाकन्यायेन तस्यैव समा
म्नायस्य सहस्रावममोदितोः शंसेद्धार्हतान् प्रगाथांस्तत्रैयाः प्रगाथा वा तान्पुरस्तादनुदै
वतं स्वस्य छंदसो यथा स्तुतं शंसेद्धिष्णु चान्येषु पच्छो द्विपदा उपसंतनुदेकपदास्ताभ्यश्चोत्तरा वि
छंदस उद्धरेदपि वा तंन्यायेन शंसनं नतु पच्छो न्यास्त्रिष्टुब्जगतीभ्यः पांक्तेनोदिते सौर्याणि प्रति
पद्यते सूर्यो नो दिवउदुत्यं जातवेदसमिति नवचित्रं देवानां नमो मित्रस्येंद्र क्रतुं न आभराभित्वा
शूरनोनुमो बृहद्वः सूरचक्षस इति प्रगाथा महीद्यौः पृथिवी च न इति द्यावापृथिवी विश्वं त्रं भुवो
विश्वस्य देवी मरुचयस्य जन्मनोनयारोषाति न शसदिति द्विपदा बृहस्पते अति यदर्यो अर्हादि
ति परिधानीया प्रतिपदे परिधानीया याइत्या हा वो बृहत्साम चैत्तस्य यो निं प्रगाथेषु द्वितीयां

या

६६

वृ

त्वती यां न वां श्विनेन अहेणस पुरोळा शोन च रंतीमे सोमा स सिरो अह्वा संस्त्रीवास्तिर्षतिपात
ये सुच भ्यां ॥ हविष्मता नासत्या रथेनीयातमुप भूषतं पिबध्याइत्यनुवाक्याहि ता यक्षदश्विना सो
मानां तिरो अह्न्यानामिति प्रैषः प्रवामंधांसि मद्यान्यस्थुरुभा पिबतमश्विनेति याज्यैव अध्वर्यु
मनवानं यद्येतस्य पुरोळाशस्य स्विष्टकृता चरेयुः पुरोळा अग्ने पचतो अग्ने वृधान आहुतिमिति सं
याज्ये ॥ ५ ॥ यदि पर्यायानभिजुहुयुस्तर्वेभ्य एकं संभरेयुः प्रथमाद्धोताद्वितीयान्मैत्रावरुणो ब्रह्मणा
छंसी चोत्तमादच्छावाको द्वि चेद्धू प्रथमाद्धूयुत्तमादपि वा सर्वेभ्यः स्तोमनिकर्षतापूर्व स्तोत्रियानुरू
पेभ्यः प्रथमोत्तमौ स्त्रचान्त्ये सेसु निष्क्रांसएवैकस्मिन्होत्र वर्जमित्येके आश्विनायैकस्तोत्रियोग्ने
विवस्वदुषस इति तं पुरस्तादनुदैवतं स्वस्य छंदसो यथा स्तुतं शंसे त्रीणि षष्टि शतान्याश्विनं वि
मतानाप्रसवसंनिपाते संसवो नंतर्हितेषु नद्या वापर्वतेन वाप्येकेंतर्हिते पवित थासति संत्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰सू॰६

६७

राद्देवतावाहनात्तस्याश्रुभेति च मरुत्वतीये पुरस्तात्सूक्तस्य रीसद्योजात एवेति निष्केवल्येममा
ग्नेवर्चइतिवैश्वदेवसूक्तस्यापिवैतेषेवनिविदोदध्यादुद्धरेदितराणिस्थानंचेन्निविदोतिहरेन्
माप्रगामेतिपुरस्तात्सूक्तंत्रास्त्वांन्यस्मिंस्तद्देवतेदध्यात् ॥६॥ सोमातिरेकेस्तुतशस्त्रोपज
नःप्रातःसवनेस्तिसोमो अयंस्तुतोगोइत्यतिमरुतामितिस्तोत्रियानुरूपौमहाँइंद्रोयओ
जसातोदेवा अवंतुनइत्येंद्राभिर्वैलवीभिश्वस्तोममतिन्द्रास्यैद्यायजेहैलव्यावैद्रावैलव्ये
तिगाणगारिर्देवतप्रधानत्वात्संवांकर्मणासमिषाहिनोमातिमाध्यंदिनेबण्महाँ असिसू
र्येउदुत्यदर्शतंवपुरितिप्रगाथौस्तोत्रियानुरूपौमहाँइंद्रोन्नवद्दित्योर्नुकेयाविश्वासांजनि
तारामतीनामितियाज्यातृतीयसवनउत्तरोत्तरां संस्थामुपेयुरातिरात्रादतिरात्राच्चेत्समेतने
अग्निविष्णुनामभ्रतद्द्विस्तुःस्तवनेवीर्येणेतिस्तोत्रियानुरूपौमाध्यंदिनेनरोषस्त्वष्मि

६७

वा

थासमरणंत्रिमावतोरिनिर्याज्या ॥७॥ क्रीतेराजनिनष्टेदग्धेवापिदग्धानिसदोहविर्धानान्यना
हताक्रियेरन्नावृतावान्यंराजानमभिषुणुयुरनधिगमेपूतीकान्फाल्गुनान्वान्यावाश्रोषधयः
पूतीकैःसहञायाभिषवंत्तंवाकुर्वीतनरमालंभेतस्तुत्यासूक्तमेवमन्येतप्रतिधुक्प्रातःसवनेश्रृतं
धितंतीयसवने माध्यंदिनेश्रायंतीयंब्रह्मसामयदिफाल्गुनानिवारवंतीयंयज्ञायज्ञीयस्यस्थानेश्रायंतीममेकेए
कदक्षिणंयज्ञंसंस्थाप्योदवसायपुनर्यजेततस्मिन्पूर्वस्यदक्षिणांदद्यात्सोमाधिगमेप्रकृत्या ॥
॥८॥ दीक्षितानामुपतापेपरिहितेप्रातरनुवाकेनुपाकृतेवापुष्टिपतेपुष्टिंश्चक्षुषेचक्षुःप्राणायप्रा
णंत्मनेत्मानंवाचेवाचमस्मैपुनर्धेहिस्वाहेतिब्रह्माकृतिंहुत्वान्नीतोहृष्टाअपःसमानीयैकविंश
तिमास्कयवान्कुशपिंजूलांश्चावधायताभिरद्भिरेवंधकुर्वन्नताभिरेनमाप्लावयेज्जीवानामस्थ
ताः३॥इममसुंजीवयतंजीविकानामस्थताः३॥इममसुंजीवयतंसंजीवानामस्थताः३॥इममसुंसंजीव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ.सू.६ ६८

यतसंजीविकानामसूक्तानि॥ इममग्नेसंजीवयेतेनौषधिसूक्तेन चाप्लाव्यानुमजेदुपांश्वं
तर्यामैतिप्राणापानौ पातामसावुपांशुसवनस्ते व्यानं पातसावैन्द्रवायवस्ते वाचं पातसौमै
त्रावरुणस्ते चक्षुषी पातसावाश्विनस्ते श्रोत्रं पातसावाग्रयणस्ते दध्नक्रतू पातसाउक्थ
स्तेंगानि पातसौध्रुवस्त आयुः पातसाविति यथासनमनुपरिक्रमणं आतारमिन्द्रमवितार
मिन्द्रमिति तार्क्ष्यादित्येषु पर्यन्यूहे काहिकाहैश्वदेवं स्वस्त्यात्रेयेमिति विदं दध्यात्सर्कस्यागदे॥
॥९॥ संस्थिते तीर्थेन निर्हृत्यावभृथे प्रेतालंकारान्कुर्वन्तिकिंत्राममश्रुलोमनखानि वापयं
ति नलदेनानुलिंपंति नलदमालां प्रतिमुंचंति निःपुराणमेके तुत्सांघयदाज्यं पूरयंस्य हतस्य
वाससः पादमात्रलंतः पादमात्रमवछिद्य प्रोर्णुवंति प्रत्यग्रेत्वनाविः पादमवच्छेदमस्य पुत्रा अमा
कुर्वीरन्नग्नीनस्य समारोप्य दक्षिणतो बहिर्वेदि दहेयुराहार्यणा नाहिताग्निं पत्नी च प्रत्येसां

६८

दः समापयेयुः प्रातरनभ्यासमनभिहिंकृतानि स्तोत्राणि अनुवचनानि षवनसंस्तवनानि पुरा
ग्रहग्रहणात्तीर्थेन निष्क्रम्य त्रिः प्रसव्यमायतनं परीत्य पर्युपविशन्ति पश्चाद्धोतोत्तरोऽध्वर्युस्तस्य
पश्चादुद्गाताऽयं गौः पृश्निरक्रमीदिति पांशुस्तव नेतस्क्रते होता प्रसव्यमायतनं परिव्रजन्त्स्तो
त्रियमनुद्रवेदं प्रणुवन्यामीश्व प्रेहि प्रेहि पथिभिः पूर्व्येभिरिति पंचानां तृतीयमुद्दरेदेनेनमग्ने
विदहो माभिशोचइति षट्पूषा त्वेतश्च्यावयतु प्रविद्वानिति च ततस्तउपसर्पमात रंभस्व मितामि
ति च ततः सोमएकेभ्यउत्सूण सावस्कतपाउं बलाविति च समाप्य संचित्य तीर्थेन प्रपाद्य य
थासनमासादयेयुर्भक्षेषु प्राणभक्षान्भक्षयित्वा दक्षिणे मार्जालीयेनिनयेयुर्दक्षिणस्यां वा
वेदिश्रोण्यांसमृन्नदधाम हर्षवन्तिकृतत्रिवृतः पवमानारथंतरपृष्ठोग्निष्टोमः संस्थिते अवभृथमेके
गमयंत्येतस्यैतद्दहरभित्रा हृयंतो निर्मथ्येन वादग्धानि खाय संवत्सरादेनमग्निष्टोमेन या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

बे २

औ॰ सू॰ ६

जयेयुर्नैदीक्षितं वादीक्षयेयुरपि वोत्थानं गृहपतावुक्तः स्त तत्रास्त्र विकार एकाहेषु यजमाना
सनेत्रायीत संस्थितेपायती षं वभृथं गमेयुरित्यालेखनः पूर्वेण सदो दृहेयुरित्यानमरण्ये ए
षएवावभृथः॥१०॥ अग्निष्टोमोत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोळशी वाजपेयोतिरात्रोप्तोर्याम इति

६९

संस्थास्तासां यामुपयंतितस्या अंते यज्ञपुच्छमनुयाजादूर्ध्वं पशुनाग्नेयेन वा काद्रवमत्त्विहस्स
रुवाकं षोवीवृधतेतिपुरोळाशदेवतो पशुदेवतामेके यदि सवनीयस्य पशोः पशुपुरोळा
शंकुर्युरवीवृधेतां पुरोळाशो रित्येव ब्रूयात्सवनीयैरेवैंद्रो वडूलै पशुपुरोळाशेन पशुदेवतो
ध्वैंद्राग्नं वा का दृारियोजनौपाः सोममस्तमिंद्र प्रयाहि धाना सोमानामिंद्राग्नी च विवच

६८

युनज्मिते ब्रह्मणाकेशिना हरी इतीज्यानुवाक्ये अत्येष ग्रहः स्तुतिशास्त्र कं मघवन्मापरागा
अयं यज्ञो देवया अयं मियेध इतीतरेषु परायाहि मघवन्नाच याहीति वानुवाक्योत्तरं वेत्स

हः स्वंननुवषट्कृते तिप्रेषं मैत्रावरुण आहैहमदएवं मघवन्निंद्र तेभ्य इत्यधेत्यतिरात्रे
घसक्सामितिचैतस्यां तंश्च त्वाग्नीध्रः भ्वः स्तु यां प्राह भ्वः स्त सांवा एषां ब्राह्मणानां तामिंद्राये
द्राग्निभ्यां प्रब्रवीमि मित्रावरुणाभ्यां वस्तभ्यः रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्राह्मणे
भ्यः सोम्येभ्यः सोमपेभ्यो ब्रह्मन्वा चंयच्छेति॥११॥ आहृतमुन्नेत्रा द्रोणकलशमभिळामिव प्र
तिगृह्योपहवमिष्ट्वावेक्षेत हरिवतस्ते हारियोजनस्य स्तुतः स्तोमस्य शस्त्रोक्थस्येष्टयजुषो यो
भक्षोगो सनिरश्वसनिस्तस्य त उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति प्राणभक्षं भक्षयित्वा प्रतिप्रदा
यद्रोणकलशमात्मानमाप्याययमथाप्सु संविनिःसृप्याग्नीध्रीये विनिःसृप्य कुताजुहुत्स्वयं
पात इंदुरिंद्रं मदेष्वाद्ययं विप्रो वाचमर्चन्निमकृन्॥ अयं कस्यचिद्दुहुताद्भीके सोमो राजा
नसरवायं रिषिधात्स्वाहा॥ इदं राधो अग्निना दत्तमागात्स्वधो भर्गः सह ओजो बलं च॥ दीर्घायु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·सू·६

७०

त्वायज्ञान्नाऽरक्षायं प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय स्वाहेत्याहवनीये षट्पदत्रा कलान्यभ्याद्ध
तिदेवकृतस्यैनसोवयजनमसि स्वाहा॥ पितृकृतस्यैनसोवयजनमसि स्वाहा॥ मनुष्यकृत
स्यैनसोवयजनमसि स्वाहा॥ आत्मकृतस्यैनसोवयजनमसि स्वाहा॥ एनसएनसोवयजनम
सि स्वाहा॥ यद्वो देवाश्चकृम जिह्वयागुर्विति चत्वारि कलत्राऽज्ञानागहात्वा वेक्षेरन्ना कूर्म्यास्त्वा
मा पूरयत प्रजया च धनेन च इंद्रस्य कामदुघास्थ कामान्मे धुक्ष्वं प्रजां च पशूंश्चेत्येव घ्राणांतः
परिधिदेशे निवपेयुः प्रत्येत्य तीर्थदेशे पां पूर्णाश्चमसांस्तोन्नत्सव्यावृतो व्रजंति हरिततृणा
नि विमज्य प्रतिस्वं चमसेभ्यस्त्रिः प्रसव्यमुदके रात्मनः पर्युक्षंते दक्षिणैः पाणिभिरितरे वी
प्रदक्षिणं स्वधा पित्रे स्वधा पितामहाय स्वधा प्रपितामहायेत्येकं जीवमृतेभ्यः पाणीश्च म
सेष वधाम्नाप्लुकृतस्य देव सोम ते मतिविदो नृभिः स्तुतस्य स्तुतस्तोमस्य शस्त्रोक्थस्येष्टय

७०

जुषो यो भक्षो गोसनिरश्वसनिस्तस्य त उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति प्राणभक्षान्भक्षयि
त्वा माहं प्रजां परासिचमित्येते नाभ्यात्मं निनीयाक्षौमं वो मरुतः श्लोकरस्त्वित्येतयाभिमृशंति
दधिक्राव्णो अकारिषमित्याग्नीध्रीये दधिद्रप्सान्प्राश्नंस रव्यानि बिसृजंत उभा कवी युवा
नासत्या द्रा धर्मणस्पती॥ परि सत्यस्य धर्मणा विसरव्यानि सृजामह इति॥१२॥ पत्नीसंयाजै
श्चरित्वावभृथं व्रजंति व्रजंतः साम्नो निधनमुपयंत्यवभृथे घ्नाति ष्ठंतश्चरंति प्रयाजानु
याजांतानास्यामिळा न बर्हिष्मंतौ प्रयाजानुयाजौ वृष्कमंतो गायत्रो वारुणं हविरवतेहे
ळो वरुण नमोभिरिति द्वे अग्नीवरुणौ स्विष्टकृदर्थे त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वानिति द्वे सं
स्थितायां पादानुदकांते वदध्युर्नमो वरुणायाभिष्ठितो वरुणस्य पाश इति नतत्र्याचाम
ति भक्षस्यावभृथोसि भक्षितस्यावभृथोसि भक्षं सतस्यावभृथोसीति प्रोक्ष्य प्रथमेन प्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰ सू॰ ६

७१

छावर्तिं प्रागिरत्कृत्तराभ्यां तन आचम्याप्लवं ते आपो अस्मान्मातरः शुंधयंत्विदमापः प्र
वहतस्कन्मिश्या नन्आप ओषधयः संविंत्येत मा हृता अश्रुक्षेरन्नेवाप्यदाक्षिता उन्नेतैनानु
न्नयस्कन्नेतरुन्नोन्नयोन्नितर्वस्वो अप्युन्नयानहरकं नीयमानाजपंत्स्कद्रूयंतमस स्परात्स्क
देत्यसमानमतउर्ध्वं हृदयशूलेनासंस्थाजपान्संस्थाजपेनो पतिष्ठंते ये ये पहृत्तकर्माणः॥१३॥
गार्हपत्यउदयनीयस्याचरंति सा प्रायणीयमोक्ता पथ्यास्वस्तिरिहोत्तमाज्यहविषां विपरीता
श्चयाज्यानुवाक्यास्तेचैव कुर्युर्मे प्रायणीयां प्रहृत्यसंयाज्ये संस्थितायां मैत्रावरुण्यनूबंध्या
स दस्येकेउत्तरवेद्यामेके हुतायां वपायां यद्येकादशिन्यग्रतः कृतांग्नीषोमीयेण संचरेणाव्रजि
त्वा गार्हपत्ये त्वाष्ट्रेण पशुनाचरंत्यं जनादि पर्यग्निकृतो त्सृजेत्यपुनरायनायस्यदित्वध्वर्यव
आज्येन समाप्नुयुरुक्तस्थेवहोता कुर्मीत्संप्रेषवदादेत्नात्पशुवन्निपातान्यद्यनूबंध्ये पशुपुरोळो

७१

श्रौ॰ सू॰ ६

७२

मनुर्देविकारुवीषिनिर्वपेयुर्धातानुमतीराकासिनीवालीकुहूः॥ धाता ददातु दाशुषे प्राचीं जीवातुमक्षितां॥ वयं
देवस्य धीमहि सुमतिं वाजिनीवतः॥ धाता प्रजानामुत राय ईशे धातेदं विश्वं भुवनं जजान॥ धाता कृष्टीर
निमिषाभिचष्टे धात्र इद्धव्यं घृतवज्जुहोतेति देवीनां चेत्सूर्यो बोरुषा गोः पृथिवीस्मृतुरंधिर्न आगह्य
ति हि आद्यां तनो बिरत्रिम सिरावहंती पोष्यावार्याणि नितो अर्वा रेणुककाटो अश्नुते न तान त्रांतिनद
भातितस्करो बकि स्थापर्वतानां हृव्हाचिद्यावनस्पतीन् पश्वलाभे पयस्यां मैत्रावरुण्यनूबंध्यास्थाने
आज्यभागप्रभृति वाजिनांताकर्मिणो वाजिनं भक्षयेयुः सर्वे तु दीक्षिताः सर्वे तु दीक्षितोत्थिताः पृथ
गग्नीन्त्समारोप्योदग्देवयजनान्मथित्वोदवसानीययायजंते पौनराधेयिकया विकृता विकृता
॥१४॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे पूर्वषट्के षष्ठोध्यायः॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे पूर्वषट्कः स
माप्तः॥ ॥संवत् १८४० आनंदनामसंवत्सरे आश्विन कृष्ण तृतीयां मंदवासरे इदं पुस्तकं समाप्तं॥
भउकंवकरोपनामक पांडुरंग दीक्षितस्येदं पुस्तकं॥ ॥श्री सीताराम चंद्रार्पणमस्तु॥ ॥

७२॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·पू·

७२

॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे पूर्वषट्कः समाप्तः॥

७२

श्रौ·उ·१

१

॥अथाश्वलायनश्रौतसूत्रे उत्तरषट्कप्रारंभः॥

१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री·उ·१

॥श्रीगणेशाय नमः॥ ॥श्रीविश्वेश्वराय नमः॥ ॥ॐ॥ ॥सत्राणामुक्तादीक्षोपसद
एतेनाह्नास्तस्मात्त्रिप्रातरनुवाकाद्युदवसानीयांतान्यंसानि पत्नीसंयाजांतानीतराणि
इष्टप्रथमानसख्यविसर्जनेत्वंसएवध्रुवाः सत्राणामातानाः सूक्तान्येव सूक्तस्थानेषु

१

ह्लानेषुदेवतेनव्यवस्थोक्तचाः प्रउगेसर्वहिर्गणिषुतायमानरूपाणांप्रथमादह्नःप्रवर्तेतेऽभ्य
भ्यासातिरेकावह्नःउत्तमेनाह्नस्त्रेपरिधानीयायाउत्तमेवचनंउत्तमंचतुरक्षरंद्विरुक्त्वाप्रणु
याद्वितीयादिषुत्समूसुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्यमग्रेनिष्केवल्यसूक्तानांजातवेदसेसुन
वामसोममित्याग्निमारुतेजातवेदस्यानामारंभणीयाःपर्यासान्कद्धतोंहरह्ःशस्यानीति
होत्रकाद्वितीयादिष्वेवतानिसर्वाणिसर्वत्रान्यत्राह्नःउत्तमाद्वैकल्पिकान्यग्निष्टोमेहर्गण
मध्यगतेऽग्निष्टोमायनेषुवान्यान्यभ्यासातिरेकाभ्यामितिकोत्सोविकृतौतद्गुणभा

१

नि

वान्निसर्वांहोतुरितिगोतमःसंघातादावनुप्रवृत्तत्वादस्युतन्त्राद्वत्वाच्चहोत्रकाणाम

त्वा

पिगाणगारिर्निर्त्यैत्सत्रधर्मान्वयस्यप्रगाथतृचसूक्तागमेषैकाहिकंतावद्गुद्धरेत्॥
॥१॥ चतुर्विंशेहोताजनिष्टेत्याज्यमानोमित्रावरुणामित्रंवयंहवामहेमित्रंहुवेपूतद
क्षमयंवांमित्रावरुणासुतःसूरुण्णाचिदस्तिप्रतिवांसूरउदितइतिषळहस्तोत्रियामैत्रा
वरुणस्यायाहिसुषुमाहितइंद्रमिद्गाथिनोबृहदिंद्रेणसंहिदृक्षसआदहस्वधामान्वि
त्येकाद्वेचेंद्रोदधीचोअस्थभिर्तातिच्छन्नोजसासहपिंधिविश्वाअपद्विषइतिब्राह्म
णाच्छंसिनइंद्राग्नीआगतंसुतमिंद्रेअग्नानमोबृहत्ताउवेययोरिदमियंवामस्यम

ग्नी

न्मनइंद्राग्नुवामिमेयज्ञस्यहिस्थऋत्विजेत्यच्छावाकस्यैतेषांयस्मिन्सूक्तेवीरन्तस्तो
त्रियोयस्मिन्नृचःसोनुरूपएकस्तोत्रियेषहःसूयोन्योनंतरःसोनुरूपोनचेत्स

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री·उ·१

वैहिर्गणः षळहो वैकाहिकस्तथा सत्यंत्ये चोर्ध्वमनुरूपेभ्यः कं नुनीतीनो वरुण इंद्र
वो विश्वतस्परि यत्सोम आ सुते न र इत्यारंभणीयाः आ त्वां स्वान्त्वान्यपरिशिष्टाना

२

वपेरश्चतुर्विंशमहाव्रताभिजिद्विश्वजिद्विषुवत्सु सर्वस्तोमसर्वपृष्ठेषु चोर्ध्वमावापा
त्प्रातिवांसूरउदितेव्यंतरिक्षमतिरच्छ्यावाश्वस्य सुन्वत इति तृचाः पर्यासाः सत्वेवमै
त्रावरुणस्य षळहस्तोत्रियउत्तमः स पर्यासस्तद्देवतमन्यं पूर्वस्य स्थाने कुर्वीत तान्यत्रा
पि सन्निपातेन तृचे सूक्तं वानंतर्हितमिकासनेद्धिः शंसेन्महावालभिदं चेछंसेदूर्ध्वमनु

२

रूपेभ्य आरंभणीयाभ्यो वा नाभाकांस्तृचानावपेरन् गायत्रीकारं सक्षपः परिषस्वज
इति मैत्रावरुणीयः ककुभोनिधारय इति वा हृव्ये इंद्रोपमातय इति ब्राह्मणाच्छंसी
ता हि मध्यं भराणामित्यच्छावाकः ॥२॥ मरुत्वतीये तु ब्राह्मणस्पतिरुक्तिषु ब्राह्मण

स्पत इति ब्राह्मणस्पत्या वा वपते पूर्वौ नित्यौ हुह दिंद्राय गायत नकिः सुदासो रथमि
ति मरुत्वतीया उर्ध्वं नित्याः कयाशुभेति च मरुत्वतीये पुरस्तात्सूक्तस्य शंसेद्दैवं स्थितान्
प्रगाथान् दृष्ट्वाभिप्लवयोरन्वहं पुनःपुनरावर्त्तयेयुरेकैकं ब्राह्मणस्पत्यानामेवं मरुत्व
तीयानां भ्रुव इंद्र नि हवो धाय्या अश्वं बृहत्पृष्ठं रथंतरं वातयोरक्रियमाणस्य योनिं शंसेदि
रूपवैराजशाक्वररैवतानां च पृष्ठस्तोत्रियायोन्योईश्चीस्तासां विधानमन्वहं ताभ्यउ

ति

र्ध्वं साम प्रगाथानुक्तो रथंतरस्योभयं शृणवच्चन ईद्दृहतं इंद्र त्रिधातु शरणं त्वामिंद्र
मत्त्वर्त्तिषु मो षु त्वा वाघतश्चनेति सद्विपदं उपसमस्येद्द्विपदामिंद्रमिद्देवतातय इतीत
रेषां पृष्ठ्य एवैकैकमन्वहं तदिदास इति च पुरस्तात्सूक्तस्य शंसेदुक्थपात्रं चमसांश्चां
तरा तिग्मात्यान् भक्षयंति निष्केवल्ये निस्रा भक्षजपः सोळश्विपात्रेण भक्षिणः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ.उ.१

॥२॥ होत्रकाणां कयानश्चित्र आभुवत् कयात्वंनऊत्यामानिवदन्यद्द्विरांसतं यच्चिद्धि
त्वाजनाइमइतिस्तोत्रियानुरूपौ मैत्रावरुणस्यतं वोदस्ममृतीषहं तत्वायामि सुवीर्यं
मभिप्रवःसुराधसं प्रसुश्रुतं सुराधसं वयं घत्वा सुतावंतः कंई वेदसुतेसचा विश्वाः
पृतना अभिभूतरं नरं तमिंद्रं जोहवीमि याइंद्रभुज आभर इत्येकाहे चेंद्रोमदाय वा
वृधेमदेमदे हि नो ददिः स्वरूपकृत्नुमूतये भूष्विन्नत्वमंनऊत मैत्रायं तइवस्तर्यंविणम्

३

ह्वं आसिसूर्यैइत्यद्दर्नृतंवपुस्तुत्येमधुमत्तमा त्वमिंद्र प्रतूर्तिषुत्वमिंद्रयशा असी
द्रकेतुंनआभरेंद्रज्येष्ठंनआभरं त्वासहस्रमाशातं मम त्वासूरउदितइतिब्राह्म
णाछंसिनस्तरोभिर्वोविदद्वसुंतरणिरित्सिषासतितत्वामिदाह्योनरोवयमेनमिदाह्यो
योरप्जा चर्षणीनां यः सत्राहाविचर्षणिः स्वादोरित्थाविषूवत इत्याहि सोम इन्मदैः

३

भ्येयदिंद्ररोदसी आवयत्वं शतक्रतो न किष्टं कर्मणानशन्न त्वावृहं तो अद्रयं तुभ्यंभरणाव
च्वन आतृपस्वपुरूवसोकदाचनस्तरीरसिकदाचनप्रयुच्छसियतइंद्रभयामहे यथा
गौरो अपाकृतं यदिंद्र प्रागपागुदग्यथा गौरो अपाकृतमित्यच्छावाकस्यस्तोत्रि. उरू
पाणां यदनुरूपे सुवीरं स्तोत्रियो नुरूपं तुर्ध्वं स्तोत्रियानुरूपेभ्यः कस्तमिंद्र त्वावसुं
कं नव्यो अतसीनां ॥ कदूनूत्वस्याकृतमिति कद्वंतः प्रगाथा अपप्राचइंद्रविश्वाँ अ
मित्रान्ब्रह्मणातेब्रह्मयुजायुनज्म्युरुं नो लोकमनुनेषिविद्वानिति कद्वद्य आरंभ
णीयाउर्ध्वमारंभणीयाभ्यः सद्योहजात इत्यहरहःशस्यं मैत्रावरुणोस्माइदुप्रत
वसेशसद्भूक्तिरितीतरावहीनसूक्ते आसत्योयात्वित्यहीनसूक्तं द्वितीयं मैत्राव
रुणउदुब्रह्माण्यैरितइवेतीतरावहरहःशस्यं न्तूनं सा त इत्यंतमुत्तमं महीनसू

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·१

४

त्कानिषळहः स्तोत्रियानावपत्तद्वुष्यदेवः सविता हिरण्ययेति तिस्रस्ते हि द्यावापृथि
वी यज्ञस्य वो रथ्यमिति वैश्वदेवं दृशस्य रक्षो हस्ते त्राद्वीय यज्ञेन वर्द्धतेत्याग्निमा
रुतमग्निष्टोम इदमहरुक्थ्यो वा ॥४॥ अभिप्लवषळहस्याहानि रथंतरपृष्ठान्ययु
जानि बृहत्पृष्ठानीतराणि तृतीयादिषु पृष्ठ्यस्यान्वहं द्वितीयानि वैरूपवैराजशा
क्वररैवतानि तेषां यथास्थाने क्रियायां योनिः शंसेत्सर्वत्र चास्य योनिभावे न्यत्रा
श्विनादग्नायज्ञीयस्य त्वक्रियमाणस्यापि सानुरूपां योनिं व्याहावं शंसेदूर्ध्वमि
तरस्यानुरूपाद्धोत्रकाः परिशिष्टानावापानुद्धृत्य मित्रं वयं हवामहे मित्रं हुवे पूत
दक्षं मयं वां मित्रावरुणा नो मित्रावरुणेति तृचाः प्रवो मित्राय गेति चतुर्णां द्वितीय
मुद्धरेत्तत्र मित्रयोर्वरुणयोरितिषट्काव्येभिरदाभ्येति तिस्रो मित्रस्य चर्षणीधृत इ

४

ति च तस्रो मैत्र्यो याश्चिद्धि ते विशाइति वारुणमेतस्य तृचमावपेत् मैत्रावरुणो नित्य
दधिकं स्तोमकारणात् पंचसप्तदशेनैकविंशे द्वादशे चतुर्विंशे पंचदश त्रिणवे
एकविंशति त्रयस्त्रिंशे द्वात्रिंशतं चतुश्चत्वारिंशे षट्त्रिंशतमष्टाचत्वारिंशे एका
त्मीयसी वैकाहे चैकभूयसी वा नारंभणीया न पर्यासान्ते याऐकाहिकास्तृचाः
पर्यासस्थानेषु ब्राह्मणाच्छंसिनः स्करूपह्रुतमतय इति षट्सूक्तान्यावापउक्तो
मैत्रावरुणेनेहिं द्राग्नी इंद्राग्नी आगतं ता हुवे ययोरिदमिति नवैयं वामस्य मन्म इंने
त्येकादशायज्ञस्य हि स्थ इत्यच्छावाकस्यायात्विंद्रो वस इति मरुत्वतीयमानइंद्र इति
निष्केवल्यं प्रथमस्याभिप्लविकस्य मध्यंदिन इत्युक्त एते त्वस्रो प्रतीयाद हीन सूक्त
स्थाने एवात्वामिंद्र मन्व इंद्रः कणामहामिंद्रः इभिर्द्यु एक इद्घस्तिग्म शृंग इमाम्हघि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰१

५

छंतित्वांन्नासः इंद्राग्नि रितिसंपातःप्रथमे कस्य त्रयस्त्रयंउक्थामरुत्वतीयैर्युंजतेमनइहे हवइतिचतस्रोदेवान्हुवइतिवैश्वदेवं॥५॥द्वितीयस्यचतुर्विंशेनाऽर्च्यवायोयेतेस हस्रिणइतिद्वेतीव्राःसोमासआगहीत्येकोभाद्वावादिविस्पृशेतिद्वेशुक्रस्याद्यग वाग्निरइत्येकोऽयंवांमित्रावरुणेतिपंचतृचांगात्सेमदंप्रउगमित्येतदावक्षते विश्वानरस्यवस्पतिमिंद्रइत्सोमपाएकइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचरावि द्रसोमंयातद्रुतिरवमेतिमध्यंदिनोनिष्केवल्यस्योत्तमेविपरीतेभारद्वाजोहोता चेत्सकृत्याचातुर्विंशिकंतृतीयसवनंविश्वोदेवस्यनेतुरित्येकातत्सवितुर्वरे ण्यमितिद्वेआविश्वदेवंसत्पतिमितितुवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरावाज्यप्रउगेप्रतिप दनुचराश्वोभयोर्युग्मेष्वेवमभिप्लवे॥६॥तृतीयस्यत्र्यर्यमायोजातएवेतिमध्यंदिन

५

स्तदेवस्यघृतेनद्यावापृथिवीइतितिस्रोऽयंनभोजातःपरावतोयइतिवैश्वदेवंवैश्वानरायधि षणाधारावरामरुतस्त्वमग्नेप्रथमोअंगिराइत्याग्निमारुतंचतुर्थस्याग्नेओजइतिनि ष्केवल्यंकूयाम्यग्निमस्यमेद्यावापृथिवीइतितिस्रस्ततंमेअपइतिवैश्वदेवंवैश्वानरंम नसेतिस्रः॥तिप्रयेशुंभंतेजनस्यगोपाइत्याग्निमारुतंपंचमस्यकयाशुभामस्तिग्मश्रृं गइतिमध्यंदिनःकयाशुभीयस्यतुनवम्युत्तमान्यत्रापियत्रनिविद्धानंस्याद्धृतवतीभु वनानामभिश्रियेंद्रऋभुभिर्वाजवद्भिरितितृचौकदुप्रियायेतिवैश्वदेवंषष्ठस्यदृल्हो दृल्हेत्रातूर्यन्नूचित्सहोजाइत्याग्निमारुतंषष्ठस्यसावित्राभवेतृतीयंनवैश्वानरीयं चकतराहूर्वोषासानक्तेतिवैश्वदेवंप्रयज्यवइमंस्तोममित्याग्निमारुतंमिस्त्राभिप्लवः षळहस्तस्याग्निष्टोमावभितउक्थामध्यउक्थ्येषुस्तोत्रियानुरूपामैत्रावरुणस्य॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰ उ॰ २

६

॥७॥ एतद्व षु ब्रवाणित आग्निरगामि भारतः प्रवो वाजा अभिद्यवो भि प्र यांसि वाहसा प्र
मंहिष्ठाय गायत प्र सो अग्ने तवोतिभिरग्निं वो वृधंतमग्ने यं यज्ञमध्वरं यजिष्ठं त्वा ववृम
हे यः समिधा य आहुती तेग्न इधीमहि शुभे स्काश्वं द्रसर्पिष इति द्वे एका चाग्निं तमन्ये
यो वसु राते वत्सो मनो यमग्ने स्तूरं रयिं भर श्रेष्ठं वो अतिथिं श्रेष्ठं यविष्ठ भारत अ
ग्नेनो अग्निराहुतो यदाहुते भिराहुत आचार्ये अग्निमिंधते इमा अभि प्र णोनुम इ
त्यथ ब्राह्मणाच्छंसिनो भ्रातृव्यो अना त्वं मा ते अमाजुरो यथा वात्यसि वीर सुरेवात्य
स्य सख्नतातं ते मदं गृणीमसि तम्वभि प्र गायत वयमु त्वामपूर्व्य यो न इदमिदं पुरे द्रा य
साम गायत सखाय आ त्विषा मा हि यत्र क इद्धि दयते यदिंद्र सोमपातम एंद्र नो गध्येंदु
मध्वो मदिन्तरमितो न्विंद्र स्तवाम सखायः स्त्रहीन्द्र व्यश्ववत्त्वं न इंद्राभर वयमु त्वाम

६

पूर्व्य यो न इदमिदं पुरा याहीम इंद्रव इति समाहार्यो नु रूपो भ्रातृव्यो अना त्वं मा ते अमाजुरो
यथे यथाच्छावाकस्येंद्र विश्वा अवीवृधन्नुक्थमिंद्राय शंस्यं श्रद्धीह वंति रभ्मा आशु
त्वं शं श्रद्धीहवमसावि सोम इंद्र ते इममिंद्र सुतं पिब यदिंद्र चित्र मेहनाय स्तैसाधिष्ठो
वसे पुरां भिंदुर्युवा कविर्वृषा ह्यसि राधसे गायंति त्वा गायत्रिण आ त्वा गिरो रथीरिवे
ति सक्तानामे के कं त्रिष्टुप्वपेरन् ॥८॥ स्तोमे वर्द्धमाने इमा उ वां भृमयो मन्यमाना इति
तिस्र इंद्राको वामिति सूक्ते अष्टौ वां यज्ञो मुवानराघुनी षे वामिमानि वां भागधेयानी
त्येतस्य यथार्थं मैत्रावरुणो यस्तस्तंभ यो अद्भिभिद्यज्ञे दिव इति सूक्ते अस्ते वसु प्रत
रमा यात्विंद्रः स्वपतिरिमां धियमिति ब्राह्मणाच्छंसी विष्णोर्नु कमिति सूक्ते परो मात्र
येत्यच्छावाकः ॥९॥ पृष्ठ्यस्याभिप्लवे नोक्तं अहनी आद्ये आघात्यौंत तीय सवना

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰१

७

निचान्वहमुपप्रयंत इति तु प्रथमेहन्याज्यमग्निं दूतमिति द्वितीये तृतीये युक्ष्वा हि
त्याज्यं वायवा याहि वीतय इत्येकां वायो याहि शिवा दिव इति द्वे इंद्रश्च वायवेषां सुता
नामिति द्वयोरन्यतरां द्विराभित्रे वरुणे वयमश्विनावेह गच्छतमा याह्यद्रिभिः सुतं स
जूर्विश्वेभिर्देवेभिः सुत नः प्रियाः प्रियासु विस्तोभिर्हं प्रउगमुत्तमेन्द्रं च मभ्यासां श्च तु र
क्षरान वा तृतीयेनाभिप्लविकेनोक्तो माध्यंदिनं स्तोत्रमिंद्राय धसे महे त्रय इंद्रस्य सोमा इ
ति मरुत्वतीयस्य प्रातिपदनुचरौ वैरूपं चेत्स्तु छंद्यद्या व इंद्र ते शतं यदिंद्र यावतस्त्वमि
ति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ ॥१०॥ चतुर्थेहनि प्रातरनुवाक प्रतिपद्येइ ऋच्छां योन्यूङ्खं द्वि
तीयं स्वरमोकारं त्रिमात्रमुदात्तं त्रिस्तस्य तस्य चोपरिष्टादपरिमितान् पंच वा द्वैकारा
ननुदात्तानुत्तमस्य तु त्रीन् पूर्वमक्षरं निहन्यते न्यूङ्खमाने तदपि निदर्शनायोदाहरि

७

ष्यामः ॥ आपो ३ उ० उ० उ० उ० उ० उ० ३ उ० उ० उ० उ० उ० उ० ३ उ० उ० उ० रेवतीः क्षय
था हि वस्वः क्रतुं च भद्रं बिभृथामृतं च ॥ रायो ३ उ० उ० उ० उ० उ० उ० ३ उ० उ० उ०
उ० उ० उ० ३ उ० उ० उ० श्च स्थ स्वपत्यस्य पत्नीः सरस्वती तद्गृणते वयो धा ३ आपो ३
आग्निं न स्ववृक्तिभिरित्याज्यं तस्योत्तमा वर्जं तृतीयेषु पादेषु न्यूङ्खो न्यूङ्खवानिदर्शोक्तो
न्यूङ्खः स्वरादिरंत ओकारश्चतुर्मितनर्दउदात्तो प्रथमोत्तमौ वनुदात्तौ वितरौ उत्तरोनु
दात्ततरः प्लुतः प्रथमो मकारांत उत्तमस्तदपि निदर्शनायोदाहरिष्यामः ॥ आग्निं
न स्ववृक्तिभिः ॥ होतारं त्वा वृणीमहे ॥ यज्ञो ३ उ० उ० उ० उ० उ० उ० ३ उ० उ० उ० उ०
उ० उ० ३ उ० उ० उ० यस्तीर्णबर्हिषे वि वो मदे ३ उ० ३ उ० ३ उ० ३ मन्द्रं शीरं पावकशो
चिषं विवक्षसे ३ आग्निं न स्ववृक्तिभिः ॥ होतारं त्वा वृणीमहे ॥ उ० ३ उ० उ० उ० उ०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰ उ॰ ९

८

ओ ओ ३ ओ ओ ओ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ मदेथमदेवौ ३ ओ ३ ओ ३ ओ ३ मोथामोदेवो
मित्यस्य प्रतिगरो पि वो दात्तादनुदात्तं स्वरितमुदात्तमिति चतुर्निनर्दं स्तदपि नि
दर्शनायो दाहरिष्यामः॥ अग्निं न स्ववृक्तिभिः॥ होतारं त्वा वृणीमहे॥ यशो
३ ओ ओ ओ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ यस्तीर्णबर्हिषे विवो
मदौ ३ ओ ३ ओ ३ ओ ३ शीरं पावकशोचिषं विवक्षसे ३ माग्निं न स्ववृक्ति
भिः॥ होतारं त्वा वृणीमहे॥ ओ ३ ओ ओ ओ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ ओ ओ ओ ३
ओ ओ ओ मदेथमदेवौ ३ ओ ३ ओ ३ ओ ३ मोथामो देवो मित्यस्य प्रतिगरः प्रथमा
दर्चौकारादध्वर्युर्न्यृ रवयेद्धितीयाद्धायुपरमं हैकैं यथावा संपादयिष्यंतो मन्ये
रन्ने वायो भुक्तो अयामि ते विहिहोत्रा अवीतां वायो हातं हरीणामिंद्रश्च वायवे

८

षं सोमानां माचिकितान स्तुकृत्वा आ नो विश्वाभिरूतिभिस्त्य मु वो अप्रहणमप
त्यं वृजिनं रिपुं मंबितमे नदीतमइत्यानुरूपं प्रउगमेकपातिन्यः प्रथमस्तोत्वायज्ञे
भिरीमहइंद्रं वसो स्तुतमं धइतिमरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ श्रुधी हवमिंद्र
मरुत्वाँ इंद्रेति मरुत्वतीयमंत्येनिविद्दध्याद्नेकभावे सूक्तानां विराजं चेत्प्रष्ठं
पिबा सोममिंद्र मंदतु त्वेति स्तोत्रियानुरूपौ कुहश्रुत इंद्रो युध्मस्य ते इति निष्केवल्यं
श्रुधी हवीयस्य तु तृच आद्यौ द्वौ द्विपदिषु न्यूंख एवं कुहश्रुतीयस्य विराजां मध्यमेषु
पादेषु नित्य इह प्रतिगरो न्यूंखवादिः प्रणवांतः प्रणवे कुहश्रुतीयानां मईंर्च श्राश्चैनदु
त्तमावर्जं नते गिरो अपि मृष्यतुरस्य प्रवो महे महि वृधे भरध्वमिति चतस्रस्तिस्र
श्च विराजस्तासां मूर्ध्वमारंभणीयाभ्यस्त चानावपरन्नोर्ध्वं मैत्रावरुणस्तस्योत्तमादि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ.उ.१ शस्त्रानीतं च ब्राह्मणाच्छंसीतस्य चाछावाकीयज्ञामह इंद्रं वज्रं दक्षिणमिं द्वितीयानेव
मेवं पंचमेहनि यद्विद्धिस्तस्य सोमपा इत्येकैकमेवमेवं षष्ठेहनी द्वायहि घोरस्य रो अ
नम्नते स्मैवमेव ॥११॥ स्तोमे वर्द्धमानेकोऽध्यनयेविनेनवायं आयात्यर्वाङ्ग् इत्यष्ट
र्चान्यावपेरन्नुपरिष्टात्सारूढे पानांतिरप्यनतिनूत्तरैंद्राणि त्रैष्टुभान्यमरूढेष्टा
न्यावपेरन्न त्वेतान्यनोप्याति शंसनमेकयाद्वाभ्यां वा प्रातःसवने परिमिताभिरुत्त
रयोः सवनयोः पंचमस्येममूषुवो अतिथिमुषर्बुधमिति नवाज्यमानो यज्ञं सिवि
ष्टरत्रामिति हूँ आ नो वा योमहेतन इत्येकारथेन पृथुपाजसा बहवः सूरचक्षसः इ
माउवां दिविष्टयः पिबा स्य तस्य रसिनो दिवं देवं वो वसे देवं देवं हूहुगाथिषे वच
इति बार्हतं प्रउगं प्रगाथाने केद्विती योत्तमवर्जयत्यांच जन्ययाविन्द्रं इह सोमपाए

९

कइति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ वविता सीत्था हीहं द्वेनुष्व्यमिति मरुत्वतीयं त्राक्त
रं चेत्पृष्ठं महानाम्न्यः स्तोत्रियस्ता अध्यर्द्धकारेन व प्रकृत्या तिस्रो भवंति ताभिः पुरीषप
दान्युपसंतनुयात्संचाक्षरत्राः पूर्वाणि पंच सर्वाणि वा यथानित्रांतं योनिस्थाने तु यथानि
त्रांतं सपुरीषपदा उत्तमेन संतानः स्वादोरित्थाविषूवत उपनो हरिभिः सुतमिंद्रं विश्वा अ
भी वृधं निति त्रयस्तृचा अनुरूपाः प्रेदं ब्रह्मेंद्रो मदाय सत्रामदास इति निष्केवल्यं पांक्तेषु
वैरूपे मरुत्वतीयं पांक्ते निष्केवल्यं आधेतु त्रिष्टुबुत्तमे तयोरवसाने त्रातक्रतो समक्ष जिदि
ति मरुत्वतीये त्राचीपते नेद्येति निष्केवल्ये निष्केवल्ये ॥१२॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे उत्तर
षट्के प्रथमोऽध्यायः॥ ॥ॐ॥ ॥षष्ठस्य प्रातःसवने प्रस्थितयाज्यानां पुरस्तादन्याः कृत्वोभा
भ्यां मनवानं तोयजंति वृषन्निंद्र वृषपाणास इंद्र वः सुतसुमायातमद्रिभिर्वृनोतिहि सुन्वन्क्ष
यं परीणसो मोषुवो अस्मदभितानि पौंस्यौ पूर्णो अग्ने नभ एणुहि त्वमीळितो अग्निं होतारं मन्ये दा

पिब

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·२

स्वं तं दध्यङ्ह मे जनुषं पूर्वो अंगिरा इत्येवमेव माध्यंदिनेध्वर्युस्तुत आनवानं पिबा सोम
मिंद्र मंदतु त्वा नेमं द्विभिरिंद्राय हि द्यौरसुरो अनम्नतेति षळुपरिष्टात्तृचस्तु याजानां प्रेषम
ते सोऽयजमन्वं चानवानमुक्थं क्रत्वा गंते रसो यजेति प्रेष्येदेवमेव यजेतितुभ्यं हिन्वानो वसिष्ट
गा अप इति ह्यादश्वां यं जायत मनुषो धरीमणी साव्यमेकेन द्वाभ्यां च विग्रहस्त्रिभिरवसा
नं चतुर्भिः प्रणवो यमार्द्धर्चशः पारुच्छेप्यः स्तीर्णं बर्हिरिति तत्र चौ स्तुमा यातमद्रिभिर्युवां
स्तोमेभिर्देवयंतो अश्विनावर्म हं इद्ध षन्निंद्रा स्तमोषळो पूर्णा अग्ने शृणु हि त्वमीळि
तो यिदेवां सो दिव्ये कारद्राश्छे यमद्दाद्भस्म दुग्णा च्युतमिति प्रउगं हैके का च पंचमर्क पा
तिन्यं उत्तमं उत्तमेन च मभ्यासां अस्याक्ष्रान वासप्त्यो महानां त्रय इंद्रस्य सोमा इति मरुत्व
तीयस्य प्रतिपदनुचरौ यं त्वं रथमिंद्र सैया वृषेंद्र मरुत्व इतितिस्त्र इति मरुत्वतीयमेके नात्रेव
सा यं द्वाभ्यां प्रणुयाद्वाभ्यामवसायं द्वाभ्यां प्रणुयाद्यत्र पच्छः पारुच्छेप्यो रेवतं चेत्स्वरेवतीनः

१०

१०

स धमादे रेवाँ इद्रेवतस्तोतेति स्तोत्रियानुरूपौ विंद्रया स्तु पुनः प्र घा न्वस्यौ भूरेक इति नि
ष्केवल्यमभित्यं देवं सवितारमोण्योरित्येका तत्सवितुर्वरेण्यमिति द्वे दोषो आगाद्बृह
द्गाय द्युमद्गाथर्वण॥ स्तहि देवं सवितारं॥ तमु ष्टवं तः सिंधुं सत्तुं सत्यस्य युवानं॥ अद्रो
घवाचं सुजिह्वं॥ स घा नो देवः सविता सावि षद्वसुपतिः॥ उभे सुक्षिती सुधातुरिति वैश्व
देवस्य प्रतिपदनुचरौ इत्युत्तमं सूक्तं त्रीणी दमित्था रौद्रमिति प्रागुत्तमायाः षेय
शे नेत्यावपेत तस्या अर्द्धर्चशः प्रागुत्तमायाश्चतुर्थ्याः स्त्रिरेव शास्त्वा स्वस्ति नो मिमीता
मश्विना भग इति तत्र च इति वैश्वदेवं॥१॥ होत्रकाणां द्विपदा स्विहोक्थ्यषु सूक्तं वैतेन तु ऊर्ध्वम
नुरूपेभ्यो विहृतानि शिल्पानि त्रं सेमु मैत्रा वरुणस्याग्ने त्वं नो अंतमाग्ने भव सुषमि
धा समिद्ध इति स्तोत्रियानुरूपौ वधवाल खिल्या विहरेत्तदु क्तं षोळशिनां सूक्तानां प्रथ
मद्वितीये पच्छस्तृतीय चतुर्थे अर्द्धर्चशोऽऋक्शः पंचमषष्ठे व्यतिमर्शं वा विहरेत्सर्वस्य प्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रथमां पूर्वस्य

श्रौ·उ·२

११

थर्मामुत्तरस्य द्वितीययोत्तरस्यै द्वितीययातयोर्नानर्चीं प्रथमद्वितीयाभ्यां पादाभ्यामव
स्येत्प्रथमद्वितीयाभ्यां प्रणुयात्तृतीयोत्तमाभ्यामवस्येत्तृतीयोत्तमाभ्यां प्रणुयादेवं स्तु
तिमन्त्रमर्द्धर्चश उत्तरे एवं व्यतिमर्शमृक्श उत्तरे विपरिहरेद्देवोत्तमे सूक्ते गामन्त्रे सर्वत्रै
मानि वां भागधेयानीति प्रागुत्तमाया आहूय दूरोहणं रोहेद्धंसः शुचिषदिति पच्छोऽर्द्ध
र्चशस्त्रिपद्याचतुर्थमनवानमुक्त्वा प्रणुत्यावस्येत्पुनस्त्रिपद्यार्द्धर्चशः पच्छ एव सप्तम
मेतद्दूरोहणमावां राजानाविति निस्प्रमे काहिकमिति नु होंऽङिनावथ महावालभिदेता
न्येव षट् सूक्तानि व्यतिमर्शं पच्छो विहरेद्व्यतिमर्शमर्द्धर्चशो व्यतिमर्शमृक्शः प्रगाथां
तेषु चानुपसंतानम् ऋगावानमेकपदां शंसेदिंद्रो विश्वस्य गोपतिरिंद्रो विश्वस्य भूप
तिरिंद्रो विश्वस्य चेततींद्रो विश्वस्य राजतीति चतस्र एकां महाव्रताहरेत्त्रेयाविंद्रो
तिमष्टाक्षरान्पादान्महानाम्नीभ्यः सपुरीषाभ्यः षोडशिनोक्तः प्रतिगरोन्यत्रैक

११

पदाभ्यो वृकृष्येकपदासु विहरंश्चतुर्थं शंसेत्समानमन्यत्॥२॥ आह्मणाच्छंसिं इमानुकं
भुवनासीषधामेति पंचर्चा या वाजं देवहितं सनेमेति स्तोत्रियानुरूपावपप्राचेंद्रेतिसकी
र्त्तिस्तस्या अर्द्धर्चशश्चतुर्थं मथवृषाकपिं शंसेद्यथा होता ज्याद्यो चतुर्थे पंक्तिशंसं स्त्विहाप्र
णवांतश्च प्रतिगरो द्वितीये पांक्तावसाने तस्मादूर्ध्वं कुंतापं तस्यादितश्चतुर्दश विग्राह्य
निनर्दं शंसेत्तृतीयेषु पादेषूदात्तमनुदात्तपरं य स्त्वथमंतं निनर्दं तदपि निदर्शनायोदा
हरिष्यामः ॥ इदं जना उपश्रुत॥ नराशंस स्तविष्यते॥ षष्टिं सहस्रा नवतिं च कौरम आरु
शमेषु दद्महे ॥ ओथामो दैवोमित्यस्य प्रतिगरश्चतुर्दश पामेकेन द्वाभ्यां च विग्रहः शेषो
र्द्धर्चश एता अश्वा आप्लवंत इति सप्तति पदान्यष्टादश वा नव वा द्यान्यलाबुकं निरवात
कमिति सप्तमयदीहनत्कथं हनत्पर्याकारं पुनः पुनरिति चैतैर्वितततोकिरणौ द्वाविति ष

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰२

१२

ळनुष्टुभौ दुंदुभिमाहननाभ्यां जरितरोथामोदैव कोशबिले जरितरोथामोदैव रजनिग्रंथे
र्मिनां जरितरोथामोदैवोपानहि पादं जरितरोथामोदैवोत्तरां जनीमां जन्यां जरितरोथा
मोदैवोत्तरां जनीवर्त्मन्यां जरितरोथामोदैवेति प्रतिगरो अवसाने द्विर्हि स्थ आगपागु
दगिति चतस्रो द्विधाकारं प्रणवेनार्संतन्वन्ननलाब्वुनि जरितरोथामोदैवो३ मू॥ एषा
तकानि जरितरोथामोदैवो३ मू॥ अश्वत्थपलाशं जरितरोथामोदैवो३ मू॥ पिपी
लिकावटो जरितरोथामोदैवो३ मितिप्रतिगरः प्रणवेषु भुगित्यभिगर इति त्री
णि पदानि सर्वाणि यथानिशं तेभ्या जरि[illegible]तरोथामोदैव पर्णशदो जरितरोथामोदै
वगोशफो जरितरोथामोदैवेति प्रतिगरो वीमे देवा अक्रंसतेत्यनुष्टुप्पत्नीयाय प्रप
ते जरितरोथामोदैव हिता विष्टीमिन जरितरोथामोदैवेति प्रतिगरो वौर्द्धित्याह जरितरं

१२

गिरोभ्यो दक्षिणामनयन्निति सप्रदन्वापदान्योऽह जरितरोथामोदैव तथाह जरितरोथा
मोदैवेति प्रतिगरो व्यत्यासं मध्ये प्रणव उत्तमे स्त्वमिंद्र शर्मरिणेति भ्रूतेछ इत्ति स्म एता अ
नुष्टुभो यदस्या अंहुभेद्या इत्याहनस्या आज्या द्युयो त्वाश्च चतुर्थैकपन्नरोयद्धु प्राचीरजगं
तेति चैते॥ ई३ई३ई३ई३ई३ई३ई३ ई३ई३ई३ई३ई३ई३ई३ ई३ई३ई३ किमयमिदमाहो३ उ॰३ उ॰३ उ॰३ मोथामोदै
वोमित्यासां प्रतिगरो दधिक्राव्णो अकारिषमित्यनुष्टुप्सु तासो मधुमत्तमा इति च तिस्रो वृ
षो अंशुमतीमतिष्ठदिति तिस्रो छामइंद्रमिति नित्यमैकाहिकं॥३॥ अथाछावाकस्य प्रव इंद्रा
यवृत्रहन्तमायेति स्तोत्रियानुरूपौ वथैवया मरुद्रुत्को वृषकपिनो॥ ओ३ ओ ओ ओ ओ ओ ओ
३ ओ ओ ओ ओ ओ ओ ३ ओ ओ ओ मदेमधोर्मदस्य मदिरस्य मदेवो३ ओ३ ओ३ ओ३ मोथा
मोदैवोमित्यस्य प्रतिगरः ऋतुर्जनित्रीतिनित्यान्यैकाहिकान्येवमुक्थानि यत्र यत्र द्विपदास्तु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·२

१२

स्कवीरन्निल्यशिल्पं त्विदमहर्विश्वजिच्चैतौ चेदग्निष्टोमौ यदि वोक्थ्ये षळ्हिप दास्कस्तवीरन्नं
माध्यंदिन एवोर्ध्वमारंभणीयाभ्यः प्रहृतसाद्भिल्यानि त्र्यांसेयुर्बार्हतान्येव सूक्तानि वालखि
ल्यानां मैत्रावरुणः स्कन्दीर्निर्ब्राह्मणाच्छंसी वृषाकपिं च पंक्तिशंसं सैवोर्नय इंद्रेत्यच्छावाकः
प्रत्येव यामरुद्दिस्येतदाचक्षते होतैव यामरुतमाग्निमारुते पुरस्तान्मारुतस्य पछ्छः समा
समुत्तमे पदे षष्ठे त्वेव पृष्ठ्याहन्यहरहः शस्या स्येकभूयसीः शस्त्वा मैत्रावरुणो दूरोहणं
रोहेत्संपातसूक्त एकाहाभवत्स्कन्नत्येकाहाभवत्त्वेहरहः शस्यानि नारंभणीयानकृहु
तः कद्वतां स्थाने नित्यान्प्रगाथान्छस्त्वा संपाताने व संपातवत्त्वेहीन सूक्तानीतरे युस्तत्तो
त्यान्येकाहिकानि संपातवस्कन्तु सर्वस्तोमेषु प्राकृते वैकाहिकैर्हीनसूक्तान्यादितस्तती
यानि साम सूक्तानि सप्रगाथानि सर्वपृष्ठेषु पृष्ठानि पृष्ठ्ये संस्था अग्निष्टोमः प्रथमं षो

१२

ळशी चतुर्थमुक्थ्यानीतरइति पृष्ठ्यः प्रत्यक्षपृष्ठोन्यैः परोक्षपृष्ठ एतैर्वे पस्टैर्वै रूपादीनाम
भावे पृष्ठ्यस्तोमः पवमानभाववापकर्षपृष्ठ्यस्तन्नपृष्ठ्यो होतुश्चैवकेचेत्तनोध्वसे॥४॥अभि
जिद्धृहस्यपृष्ठउभयसामायघ्पिरथंतरं यज्ञायज्ञीयस्य स्थाने पिबवाँस्विहसाम प्रगाथः पि
बासोमं तमु ष्टुहीति मध्यंदिने स्तयोरेकाहिकैः पुरस्तादन्ये वा त्र्यांसमुरेत एवेति गोतमः सप्त
दशात्वात्पृष्ठ्यस्य यावत्यो यावत्यः कुत्राऽनां नवतो दत्रूतो वा निष्के वल्ये तावतिसूक्तो मध्यं
दिनाः स्युरिति महान्यायो मरुत्वतीयस्योत्तमे विपरीते चानुर्विंशकं तती यसवनं मभिप्लव
त्र्यहः पूर्वः स्वरसामानः स्वराणि विहृपृष्ठानि तेषां स्तोत्रियापञ्ज्ञापथाऽपूर्व्यमहस्य
पाथितेमहए मेनं प्रस्येत नेत्याघोवा सर्वेषां वर्ये पत्वास्कतावंत इतितिस्रोह्रहत्यो यस्तेसा
धिष्ठो वसइतिषळनुष्टुभंरस्यनुरूपास्तोत्रिये यथायुक्ताऽहृतीतथानुरूपे स्थायीन्येतानि यथा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰२

१४

रा

बृहद्रथंतरे ॥५॥ विषुवान्दिवाकीर्त्यं उदिते प्रातरनुवाकः पृथुपाजा अमर्त्य इति षड्धाय्याः सामि
धेनीनां स्थाने सोर्यः सवनीयस्योपालंभ्यः सोमापौष्णो वा समुद्रादूर्मिरित्याज्यं यं स्म मे एषं कयाशुभे
ति च मरुत्वतीयं महादिवाकीर्त्यं पृष्ठं विभ्राड्बृहत्पिबतु सोम्यं मधु नमो मित्रस्य वरुणस्य च
क्षस इति स्तोत्रियानुरूपौ यदि बृहद्रथंतरे पवमानयोः कुर्युर्यानि एतयोः शंसेद्रथंतरस्य पूर्वा
मा घेम्ब्रवतोऽन्याभिरपि सन्निपाते उत्तमस्त्विह साम प्रगाथो नरणामुत्वान्तमंगीर्भिरुक्थ्ये
ह्रिति तिस्रो यास्तिग्मशृंगो भिसं मे षमिंद्रस्यनु वीर्याणि त्येन तस्मिन्नैन्द्रो निविद्दं त्रा स्त्वा त्रीं से दे
वो तैणि षट् दिव ऋत्विरस्य सूक्त स्तव मे वृहती ईषामहः प्रमंहिष्ठाय सम षितीहता अर्ध्य मंत
तं स्तस्येकां त्रास्त्वा दूर्य द्वरो हे दिति निष्केवल्यं विकर्णं चेद्बृहत्साम मो धर्म मनुरूपात्तं वोदस्मम
ती षहं मभि प्रवः स्तू राधसमिति ब्राह्मणाच्छंसी त्रैयेत नो धसयो येनीत्रं शंसेन्नो धसस्य

रोहणं प्र

१४

एवं त्रैये तस्योत्तरामेतद्धोत्रकाणां योनिस्थानं यच्च प्रगाथ आह्वानमेताभ्यस्तु संचा
हाव परिमितत्वादुत्तमेनाभिप्लुं विके नोक्तं तृतीयसवनमेकाहिकौ तु प्रतिपदनुचरौ
भासंच यज्ञायज्ञीयस्य स्थाने एक्षस्य रक्षोऽरूपस्यन्तूलह इति स्तोत्रियानुरूपौ मूर्धा
नं दिवो अरतिं पृथिव्या मूर्धा दिवो नाभिरग्निः पृथिव्या इति वान्यास्कू चेदेवं लिंगास्त्व
तोऽनुरूप आहुताः स्वरसामानः ॥६॥ विश्वजितोऽग्निं नरः इत्याज्यं चतुर्विंशेन मध्यं
दिनौ वैराजं तु पृष्ठं सत्यं रवं बृहत ऋयोनिं प्रागेव रूपयोन्याहोत्रकाणां पृष्ठानि राक
रवैरूपरैवतानि तेयोनीः शंसंति वामदेव्यस्य मैत्रावरुण उक्तं ब्राह्मणाच्छंसिनः काले
यस्याच्छावाकः एकाहिकौ स्तोत्रियावेतयोर्योनीनामन्तरेण कद्रुतश्चैतेषामेव पृष्ठा
नां साम प्रगाथान्तस्त्रामदासो यो जात एवविभ्वरेक इति साममस्तानि पुरस्तात्सूक्तानां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·३·२

१५

सुक्तं तृतीयसवनमुत्तमेन पृष्ठ्यार्द्धं काहिकौ तु प्रतिपदनुचरौ बृहच्चेदग्निष्टोमसाम त्व
मग्ने यज्ञानामिति स्तोत्रियानुरूपाविति नवरात्रः सर्वेऽग्निष्टोमा उक्थ्या नेके स्वरसाम्नो
द्वितीयमापि त्वविकं गौरायुरुत्तरेऽन्यह ऋतेते पूर्वस्मात्र्यहात्सवनक्लृप्तो यथांतरं गौरायुरु
त्तरात्र्यषळहस्तू तेयुग्मेभ्यो गौरयुजेभ्य आयुर्दशरात्रे पृष्ठ्यः षळहः पूर्वत्र्यहः पुनश्छंदो
मां नव त्रस्थायि वैरूपं तृतीये प्रथमस्य कांदोमिकस्य द्विसूक्तो मध्यंदिनो वैषुवते निवि
द्धाने पूर्वे च द्वितीयस्य त्रां साम हो महश्चित्वमिंद्र पिबा सोमम भितमस्य द्यावापृथिवी
महां इंद्रो नृवदिति मरुत्वतीयं महदुपि पुरुतमानि तां सकृते कीर्त्तिं तं महां इंद्रयो हदिवश्नि
दस्य तं महां इंद्र तुभ्यमिति निष्केवल्यं तृतीयस्येंद्रः स्वाहा गायत्र साम तिष्ठा हरी प्रमंदि
ने इमाउत्वेति मरुत्वतीयं सं च त्वे जग्मुरिति सूक्ते आ सत्यो मात्वहं भुवं तत्त इंद्रियमि

१५

ति निष्केवल्यमायाहि वनसेमा नु कं विश्वेदेक इति द्विपदा सूक्तानि पुरस्ताद्वैश्वदेव सूक्तानामिति
नु समूळ्हः ॥ ७ ॥ व्यूळ्हश्चेत् पृष्ठ्यस्योत्तरे त्र्यहे मध्यंदिने पुगायत्रौ स्तृचावनुपसंत्रास्यति पु
निर्विद्वो दध्यादिमं नु माथिनं ऊवे त्यमु वः सत्रासाहं मरुत्वाँ इंद्र मीढ्व स्तामिंद्रं वाजया
मस्य येह येन वा इदमुपनो हरिभिः सूतमिति त्रैष्टुभान्येर्णा तृतीये सवनानि चतु
र्थेहन्या देवो यातु प्रद्यावेति वा सिषंप्रक्रभुभ्यः प्रभ्रं औ त्विति वैश्वदेवं वैश्वानरस्य सू
मैतो क ईव्यक्ता अग्निं नर इत्याग्निमारुतं मपादप्रोत्तमे विराजो द्विपदा एकादशामा
रुतं एकविंशति वैश्वदेवसूक्ते पंचमस्यो दुष्य देवः सविता दमूना इति तिस्रो मही द्यावापृ
थिवी इह ज्येष्ठे इति च तस्त्र ऋभुर्विभ्वा स्तक्षेजनमिति वैश्वदेवं हविष्पांतं व पुनुतं दग्नि होता
नागृह पतिः स राजेति तिस्र इत्याग्निमारुतमुत्तमा वैश्वदेवसूक्ते साध्यासोत्तमा जातवेदसे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰२

१६

सर्वत्राध्यासानुपसमस्य प्रणुयात् षष्ठस्येत्युष्यदेव इतिगात्रमिदं किमुश्रेष्ठउपनो वाजा इति
त्रयोदशार्धर्चं चतस्रश्च वैश्वदेवसूक्ते तच्चमंत्यमुद्धरेदिति वैश्वदेवं महश्चवसूक्तं मध्वो वो ना
मसप्रत्नथेत्याग्निमारुतमिति दृष्टव्यः॥८॥ अथ छंदोमाः समुद्राद्भूमिरित्याज्यं मा वा यो भद्
पश्चुचिपा उपनः प्रयाभिर्यासि दाश्वांसमच्छा नो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वरं प्रसोतजी
रो अध्वरेष्वस्थाद्धिवायवइंद्रमादनासो यावां शता तं नियुतो याः सहस्रमित्येकपातिन्यः
प्र यद्वां मित्रावरुणा स्पूर्द्धन्ना गोमता नासत्या रथेना नो देवत्रा वसामा हि शुष्मिन्नावो
यज्ञेषु देवयंतो अर्चन्नक्षोदसा धायसा सस्र एषेति प्रउगं माध्यंदिने सूक्ते विपरिहृ
त्यैतद्द्वयोर्निविदो दध्याद्देवमुत्तरयोश्चतुर्थपंचमे अभि त्वा देव सवितः प्रेतां यज्ञस्य शं
भुवा मंदेवाय जन्मन इति तृचा एभिरग्ने दुव इति वैश्वदेवं नित्यानि द्विपदा सूक्तानि वै

१६

श्वानरो अजीजनदित्येका सविश्वं प्रति चाक्लृपदृतूंरुत्सृजते वशी॥ यज्ञस्य वयउत्तिरन्॥
वृष्णा पावक दीदिह्यग्ने वैश्वानर द्युमत्॥ जमदग्निभिराहुतः॥ प्र यद्वस्त्रिष्टुभं द्भूतं वइत्या
ग्निमारुतं॥९॥ द्वितीयस्याग्निं वो देवमित्याज्यं कविं दंगनमसा यो वृधासः पीवो अन्नां र
यिवृधः सुमेधा उच्छन्नुषसः सुदिना अरिप्रा इत्येकपातिन्य उ त्यं ता हूता न दभाय गोपा
यावत्तरस्तन्वो याव दोज इत्येका द्वे च प्रति वां सूर उदिते सूक्तैरैंद्र नु प्र तन्नस्य काम्यं दुहाना
ब्रह्माण इंद्रोप याहि विद्वान्र्ध्वो अग्निः सुमतिं वस्वो अश्रेदुत स्या नः सरस्वती जुषा
णेति प्रउगं हिरण्यपाणिमूतय इति च तस्रो मही द्यौः पृथिवी च नो भुवाना पितरा पुनरि
ति तृचौ दिवानामिद्व इति वैश्वदेवं मृता वानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिं॥ अजस्रं घ
र्ममीमहे॥ दिविपृष्ठो अरोचताग्निर्वैश्वानरो महान्॥ ज्योतिषा बाधते तमः॥ अग्निः प्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ओ॰उ॰२

१७

त्वेषु धाम सू काम्मोऽद्द तस्य भव्यस्य॥ सम्राळेको विराजति॥ क्रीळं वः शर्द्धो ग्निमळे स्याग्नि
मारुतं॥१०॥ तृतीयस्याऽऽगन्म महे त्याज्यं प्रवीरयाशुच योदद्रिरे तेतेस स्तेन मनसा दीध्याना
दिविक्षयंता रजसः पृथिव्या मा विश्ववाराश्विनागतं नो यं सोम इंद्र तुभ्यं सुन्व आ तु प्र ब्र
ह्माणो अंगिरसो नक्षंत सरस्वती देवयंतो हवंत आ नो दिवो बृहतः पर्वतादा सरस्वत्यभि
नो नेषि वस्य इति प्रउगमेकपातिन्य उत्तमो दोषो आगा त्प्रवां महि द्यवी अभीति तच्चा
विंद्र इषे ददातु न स्तेनो रत्नानि धत्त नेत्येकाहे चये त्रिंशत्तातीति वैश्वदेवं वैश्वानरो न ऊत
य आ प्र यातु परावतः॥ अग्निर्नः सुष्टुतीरुप॥ वैश्वानरो न आगमदिमं यज्ञं सजूरुप॥
अग्निरुक्थेन वाहसा॥ वैश्वानरोऽङ्गिरोभ्यः स्तोमं उक्थं च चाकनत्॥ ऐषु द्युम्नं स्वर्य
मत्॥ मरुतो यस्य हि प्राग्नये वाचमित्याग्निमारुतं॥११॥ दशमेऽहन्यनुष्टुभां स्थानेऽ

१७

ग्निं नरो दीधितिभिरारण्योरितितृचमाग्नेयेऽक्रतौ उषा अप स्वसुस्तम इति पङ्क्तौ द्वि
पदां त्रिष्टुभस्य आ श्वश्वावया तमश्विना स्वश्वेति तृचमाश्विने क्रतौ स्तोक सूक्तस्य
द्वितीयतृतीययोः स्थानेऽग्ने घृतस्य धीतिभिस्तुभेसूक्वं द्रूसर्पिषइत्येते इम्मोपः
प्रवहतेत्येतस्याः स्थाने आपो अस्मान्मातरः शुंधयंत्विति स्यश्चावो अग्निमवसे
प्रत्यस्मा इति तृचयोः स्थानेऽश्चानः शीरश्नोचिषं प्रति श्रुतायवो धृषदिति तृ
चावच्छावाकः परित्वाग्ने पुरं वयमित्येतस्याः स्थानेऽग्ने हंसि न्यत्रिणमित्येकाति
छन्दा वपद्यते त्येतस्याः स्थाने उत्तिष्ठन्नोजसा सह इत्येका रुविष्णो विक्रमस्वेति घृत
याज्या स्थाने भवामित्रो न शेव्यो घृतासुतिरित्येहर हश्वाहर्गणेषु यत्रैतदहः स्या
त्तस्मिन्नीवाल्या अभ्यस्येदित्येके नास्मिन्नहनि केन चित्कस्यचिद्विवाच्यमविवाकय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

औ.उ.२

१८

मिस्येतदाचक्षते तैसंनयेबहिर्वेदिस्वाध्यायप्रयोगोंतवेर्दीत्येकेनव्यंजनेनोपहितेनवार्थः प्र
त्यसित्वा प्रायश्चित्तंजुहुयुरग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैरित्याज्यं पंचाक्षरेण विग्रहो दशाक्षरेणा
वर्तारथंयथोत यद्द्येतस्याःस्थानेत्रिकद्रुकेषुमहिषोयवाशिरमितिसरवाय आत्रि
षामहीतितिस्र उष्णिहो मरुत्वां इंद्रेतिमरुत्वतीयं कपानश्चित्र आभुवदित्येतास्तु रथंत
रंपृष्ठं तस्य योनिं शंसेदूहृतश्च गाणगारि ईन्द्रा रात्रे मुग्मान्वयत्वोत्तार्क्ष्येणैकपदा उप
संज्ञास्य ऋगावानमेकपदाः शंसेदिंद्रो विश्वस्य गोपतिरितिचतस्रउत्तमयोपसंतानो
यइंद्र सोमपातमइतिपंक्तुष्णिहो युध्मस्यतइतिनिष्केवल्यं नत्सवितुर्वृणीमहइत्येतस्याः
स्थानेऽभित्यंदेवंसवितारमोण्योरित्युभुक्षण इत्यार्षवं पश्वानतायुमितिहै पदं समिद्ध
मग्निं समिधागिरागृणइतितृचश्चाहु प्रतीकं जातवेदस्यं चतुर्थेन बहु ल्केस्येत राणि

१८

रूत्त्वानिवामदेव्यमग्निष्टोमसामाग्निंनरोदीधितिभिररण्योरितितिस्रोत्रियानुरूपौव
ग्निष्टोमइदमहत्रूर्ध्वं पत्नीसंयाजेभ्यः ॥१२॥ गार्हपत्येजुहुती हरमेहरमधर्मिहध्व
तिरिहस्वधृतिरग्नेवाटूस्वाहावाछिस्याग्नीध्रीयेउपस्तृजन्धरुणं मातरंधरुणो
धयन् ॥ रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासुदीधरत्स्वाहेतिसदः प्रसृप्यमानसेनस्तु
वतैयर्हिस्तुतंमन्येताध्वर्यविस्याद्भूयीतहोहोतरितीतरआयंगौः पृश्निरक्रमी
दित्सर्पाश्रुतिस्त्रः पराचीः शस्त्वाव्याख्यास्वरेणचतुर्होतृन्व्याचक्षीतदेवावाऽध्व
र्यौःप्रजापतिगृहपतयःसत्रमासतेहोतास्तथाहोतरित्यध्वर्युःप्रतिगृणात्यवसि
तेवसितेदशास्तुपदेषुतपां चित्तिःस्रुगासी३तं ॥ चित्तमाज्यमासी३तं ॥ वाग्वेदिरा
सी३तं ॥ आधीतंबर्हिरासी३तं ॥ केतोअग्निरासी३तं ॥ विज्ञातमग्नीदासी३तं ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰२

१९

प्राणोहविरासी३त्॥ सामाध्वर्युरासी३त्॥ वाचस्पतिर्होतासी३त्॥ मनउपवक्तासी३
त्॥ तेवाएतंग्रहमगृह्णत॥ वाचस्पतेविधेनामन्॥ विधेमतेनाम॥ विधेस्त्वमस्मा
कंनाम्नाद्यांगछ॥ यांदेवाःप्रजापतिगृहपतयऋद्धिमराध्नुवंस्तामृद्धिंरात्स्यामः
स्यपत्रजत्सध्वर्युरथप्रजापतेस्तनूरितरउपांश्वनुद्रवतिप्रत्सोघंचान्नादंचा
न्नपत्नीचभद्राचकल्याणीचानिलयाचापभयाचानाप्ताचानाप्याचानाधृष्या
चाप्रतिधृष्याचापूर्वाचाभ्रातृव्याचेतितन्वोग्निर्गृहपतिरितिहेकस्माहुःसोस्य
लोकस्यगृहपतिर्वायुर्गृहपतिरितिहेकस्माहुःसोंतरिक्षलोकस्यगृहपतिर
सौवैगृहपतिर्योसौतपत्येषपतिर्ऋतवोगृहाः॥ येषांवैगृहपतिंदेवंविद्वान्गृ
हपतिर्भवतिराध्नोतिसगृहपतीराध्नुवंतितेयजमानाः॥ येषांवाअपहतपा

१९

प्मानंदेवंविद्वान्गृहपतिर्भवत्यपसगृहपतिःपाप्मानंहतेपतेयजमानाःपाप्मा
नंघ्नतेध्वर्योक्क्वरात्सैमस्तुञ्चैरेषायाज्यैषवषट्कारेणानुवषट्करोत्सुकंवषट्कारा
नुमंत्रणमरात्स्महोतरित्स्यध्वर्युःप्रत्याहमनसाध्वर्युर्ग्रहंगृहीत्वामनसाभक्षमा
हरतिमानसेषुभक्षेषुमनसोपह्वानभक्षणेमनसात्मानमाप्याय्यौदुंबरींसमन्वार
भ्यवाचंयच्छंस्यानक्षत्रदर्शनात्तत्रान्धरानूपाणींश्चिवकोर्धरन्नूहृन्नूयमानेषु
ध्वर्युमुखाःसमन्वारब्धाःसर्पंत्यातीर्थदेशाद्ध्रुवंतमिंद्रापर्वतापुरोयुधेतिजपंतो
ध्वर्युपथेनेत्येकेदक्षिणस्यहविर्धानस्योपोक्षेणेत्येकेप्राप्यवरान्हुत्वावाचंविसृ
जंतेयदिहोनमकर्मयदत्यरीरिचाम॥ प्रजापतिंतत्पितरमप्येत्वित्यथवाचंनिहृ
वंतेवागेतुवागुपैतुवागुपमैतुवागित्सुत्करदेशेस्कंभस्मण्यांत्रिरोहृत्यवाचंविसृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री·उ·२

२०

जंतैनित्यास्त्विह वाग्विसर्गे एतावत्साग्नं हौत्रकर्मीः न्यत्र महाव्रतात्तदे पाभिमङ्गगाथागी
यतें॥ अतिरात्रश्चतुर्विंशं षळहावभिजित्स्वराः॥ विषुवान्विश्वजिच्चैव छंदोमा दशाम
व्रतं॥ प्रायणीयश्चतुर्विंशोदय्योभिप्लव एव च॥ अभिजित्स्वरसामानो विषुवान्विश्व
जित्तथा॥ छंदोमा दशमं चाह उत्तमं तु महाव्रतं॥ अहीनैकाहःसत्राणां प्रकृतिः समु
दाहृमते॥ यद्यन्यधीयते पूर्वं धीयते तं प्रतिग्रामं त्यहानि पंचविंशति यैवैसंवत्सरो
मितः॥ एतेषामेव प्रभवस्त्रीणि षट्त्रिंशतानि यदितितन्ये केचन छांदोग्येवाध्वर्यवे
वा होत्रामन्त्राः समाम्नातानतान्कुर्यादकृत्स्नत्वाद्धौत्रस्य छंदोगप्रत्येयं स्तोमस्तोत्रि
यः एवं संस्थेत्स्वध्वर्युप्रत्ययं तु व्याख्यानं कामकालदेशाद्दक्षिणानां दीक्षोपसत्प्रस
व संस्थोत्थानानामेतावत्त्वं हविषामुच्चैरुपांशुतायां हविषां चानुपूर्व्यमेतेभ्य एवाहो

२०

श्यौ हीनैकाहानुपश्चात्तरान्व्याख्यास्यामः॥१२॥ एतद्धिदं ब्रह्मचारिणमनिराकृति
नेसंवत्सरावमं चारयित्वा व्रतमनुयुञ्ज्यानुक्रोशिने प्रब्रूयादुत्तरमहर्महानाम्नीरग्र उ
दगयने पूर्वपक्षे श्रोष्यन्बहिर्ग्रामात्स्थालीपाकं तिलमिश्रं श्रपयित्वाचार्याय वेदया
त विदिते व्रते संशयानूर्ध्व द्वालपुमात्राच्छेदा पत्कारितास्युरन्वारब्धे जुहुयादग्नावग्नि
श्चरति प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अधिराज एष॥ तस्मै जुहोमि हविषा घृतेन मा देवानां मोमु
हद्भागधेयं मो अस्माकं मोमुहद्भागधेयं स्वाहा॥ यातिरश्चीनिपद्यते अहं विधरणी इति॥
तां त्वा घृतस्य धारया यजे संराधनीमहं स्वाहा॥ यस्मै त्वा काम कामाय वयं सम्रा
ड्यजामहे॥ तमस्मभ्यं कामं दत्त्वाथेदं त्वं घृतं पिब स्वाहा॥ अयं नो अग्निर्वरिवः कृ
णोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिंदन्॥ अयं शत्रून्जयतु जर्हृषाणोयं वाजं जयतु वाजसा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰२

२१

तौ स्वाहा॥ अस्तृयं त्यै चानुमत्यै च स्वाहा॥ प्रदात्रे स्वाहा॥ व्याहृतिभिश्च चरुं घृ
त्वाहितं स्थालीपाके सर्वमन्त्रानेति भुक्तवन्तमपामंजलिपूर्णमादित्यमुपस्थाप
येत्त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तेन राध्यासमिति स
माप्य संमील्य वाचंयमस्तं कालमभिसमीक्षमाणो यदा समयिष्यंदाचार्येणोक्तरा
त्रमध्यायोपपादनात्त्रिरात्रं वा निःस्वाध्यायेन तमेव कालमभिसमीक्षमाण आ
चार्येहितेन वाससा त्रिः प्रदक्षिणं शिरः समुखं वेष्टयित्वाहितं कालमेवं भूतो स्वप
न्नेवेति तं कालमस्वपन्नासीतानुवक्ष्यमाणे पराजितायां दिश्यग्निं प्रतिष्ठाप्या
सिमुदकमंडलुमन्नमानमित्यक्तत्तरतोग्नेः कृत्वा वत्सतरीं प्रत्युद्गासंश्रयणे ब
ध्वा पश्चादग्नेराचार्यस्तृणेषूपविश्योदपराजितां दिशमभिसमीक्षमाणो ब्रह्म

२१

चारीलेपान्यदिमज्य प्रदक्षिणमग्निमाचार्यं च कृत्वोपसंगृह्य पश्चादाचार्यस्योप
विश्य तृणेष्वेव प्रत्यग्दक्षिणाभिसमीक्षमाणः पृष्टेन पृष्टं संधाय ब्रूयान्मनसा म
हान्नाम्नीर्भो३ अनुब्रूहीति पुनः पृष्टो नु कोऽग्निनेसंमील्येवानुब्रूयात् पुरा पपदात्त्रि
रन्त्यो न्मुच्योल्लीयमादित्यमीक्षयेन्मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्षे मित्रस्य त्वा चक्षुषा स
मीक्षे मित्रस्य वश्चक्षुषानुवीक्षध्वमिति दिशः स संभाराः पुनरादित्यं मित्रस्य त्वा चक्षु
षा प्रतिपश्यामि योस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तं चक्षुषो र्हेतुर्गच्छत्विति दिशमुप
स्थायोदगग्न इळानमइळानमऋषिभ्यो मंत्रकृद्भ्यो मंत्रपतिभ्यो नमो वो अस्तु देवेभ्यः
शिवा नः शंतमा भव सुमृळीका सरस्वति मा ते व्योम संदृशि॥ भद्रं कर्णेभिः शृणुया
म देवाः शं न इंद्राग्नी भवतामवोभिः स्वःपेजनं सुव्रतं नव्यसीभिः कयानश्चित्र आ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भुवदितितिस्त्रः स्योनापृथिविभवेतिसमाप्यसमानं संभारवर्जमिषद्भ्योः स्वाध्यायध
र्मआचार्यवदेकेः फाल्गुनाद्याः श्रवणाद्या अनधीतपूर्वाणामध्यायस्तेष्वाद्यधीतपूर्व
णामधीतपूर्वाणां॥१४॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे उत्तरषट्के द्वितीयोध्यायः॥ ॥

॥ ॥ॐ॥ ॥उक्तप्रकृतयोहीनैकाहाः स्विष्टेरहोभिरष्टामतिदेशो नातिदेशोत्वैकाहो
ज्योतिष्टोमोद्वादशाहात दक्षिणस्तेनत्रास्यमेकाहानांगोआयुषीविपरीते व्यूहानां
महानांपृष्ठ्यम्यहः पूर्वोभिप्लवश्च अहोवैवंप्रायाश्च दक्षिणा अर्वागतिरात्रेभ्यः सा
हस्रास्त्वतिरात्रांव्यहास्त्र्यहाश्च येभ्यांसत्र्यहादहीनाः सहस्रंतेषांत्र्यहे प्रसं
ख्यामान्वहंततः सहस्राणि समावत्येवदक्षिणानयेयुरतिरिक्तास्तूत्तमेधिका
अतिदिष्टानांस्तोमपृष्ठसंस्थान्यत्वोदनन्यभावोनित्यानैमित्तिकाविकाराणाध्यं

दिनेतुहोतुर्निष्केवल्येस्तोमकारितंश्चास्यंतत्रोपजनस्तार्क्ष्यवर्जमग्रेस्सूक्तानांहानौततरवोद्वा
रैयेर्वाक्रियेरतस्तोमास्युस्त्वचापवतत्रस्तूक्तस्थानेषुयथानित्यानिविदोभ्युदियात्॥१॥उक्ता
निचातुर्मास्यानिसोमान्वय्यामः पर्वणांस्थानेयूपकानेकैपरिधोपशंनियुंजंतिवैश्वदेव्यास्था
नेप्रथमंपृष्ठ्याहर्जनिष्ठाउग्रउग्रोजश इतिमध्यंदिनएकाहिकाहोत्राः सर्वत्रप्रथमंसांपा
तिकेषूनसूक्तेकाहीभवत्सकवैश्वानरपार्जन्येहविषी अग्नीषोमीयस्यपश्वोः पशुपुरोळाश्यो
न्यायातयेयुः प्रातःसवनिकेषुपुरोळाशेषुवैश्वदेव्याहवींष्यन्वायातयेयुर्वैश्वदेवः पशुर्बार्ह
स्पत्यान्वंध्यावरुणप्रघासस्थानेप्युहउत्तरस्यांह्नः प्रातःसवनिकेषुपुरोळाशेषुवरुणप्रघा
सहवींष्यन्वायातयेयुर्मारुतवारुणोपशुर्मैत्रावरुण्यन्वंध्याग्निष्टोमरैन्द्राग्नस्थानेसाकमेध
स्थानेप्यहोतिरात्रोतोद्वितीयस्याह्नोनुसवनंपुरोळाशेषुपूर्वेद्युर्हवींषित्रीयेहन्नुपांशुंतर्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ० ३२

२२

मोक्तः सौपौर्णदर्वं प्रातः सवनिकेषु श्रेष्ठिनं माध्यंदिनेषु माहेंद्राणं यंतरेण घृतस्याज्यं दक्षिणे मार्जालि
येपित्र्यां तत्रोपस्थानं यथा नातिप्रणीयं चरतामनूलं ध्यायाः पशुपुरोळाशा आदित्यमन्वायातयेपुरा
ग्नेय्यं द्वाग्नेकादशिनाः पशवः सौर्यान्नूलं ध्याग्निष्टोमः शुनासीरीयायाः स्थाने प्रातः सवनिकेषु पु
रोळाशेषु शुनासीरीयायाहवींष्यन्वायातये सुर्वयव्यः पशुराभिरन्यनूलं ध्यान्वहं पंचाशद्व्यो दक्षि
णाः ॥२॥ अथ रज्जस्सर्याः पुरस्तात्सांवत्सर्याः पौर्णमास्याः पवित्रेणाग्निष्टोमेनेष्टीयाशेहणीयेन य
जेत पौर्णमास्यां चातुर्मास्यानि प्रयुंक्ते नित्यानि पर्वाणि चक्राभ्यां तु पर्वांतरेषु च रंस्त्यहर्विपर्ययं प
शुविपर्ययं वा संवत्सरांते समानपक्षेऽभिषेचनीय द्वादशापेयाउक्थ्यावृहत्स्तस्तउभयसामाभिषेच
नीयः संस्थिते मरुत्वतीये दक्षिणत आहवनीयस्य हिरण्यकशिपावासीनोभिषिक्तामं पुत्रामात्य
परिवृतामराज्ञेशौनः शेपमाचष्टे [illegible] हिरण्यकशिपावासीन आचष्टे हिरण्यकशिपावासीनः प्रति

२२

गृणाति यशो वै हिरण्यं यशसैवैनं तत्समर्धयत्योमित्यृचः प्रतिगर एवं तथेति गाथाया ओ
मिति वै दैवं तथेति मानुषं दैवेन चैवैनं तन्मानुषेण च पापादेनसः प्रमुंचति तस्माद्यो राजा वि
जिती स्यादप्ययजमान आख्यापयेतैवैतच्छौनः शेपमाख्यानं न हास्मिन्नल्पं चनैनः परिशि
ष्यते सहस्रमाख्यात्रे दद्याच्छतं प्रतिगरित्रे यथास्वमासनेषु संसृप्य दिग्भिश्चरित्वा दशापेयेन य
जेत तत्र दश दश एकैकं चमसं भक्षयेयुर्नित्यान् संख्यायेतराननुप्रसर्पयेयुर्ब्रह्मा ततः पितृत
श्च दश पुरुषं समनुष्ठिताविद्यातपोभ्यां पुण्येभ्यश्च कर्मभिर्येषामुभयतो नाब्राह्मण्यं निनयेयुः पि
तृतश्चेत्येके नववत्सः कृतसोमास इंद्रः सरवाहयत्र सखिभिर्नवद्धेविरिति निविद्धानयो राधेयस्सूक्तमु
खीये दस्युक एते प्रतीयात उत्तर आपूर्यमाणपक्षे केशवपनीयो बृहत्स्तोमोतिरात्रो व्युष्टिर्मासयोर्वृ
ष्टिद्व्यहोऽग्निष्टोमः पूर्वमहः सर्वस्तोमोतिरात्र उत्तरमुत्तरस्या आपूर्यमाणपक्षे क्षत्रस्य धृतिरग्निष्टोमः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰२

२४

॥३॥ इति राजसूयं न्याय्यं कृताश्वदक्षिणां अन्यत्राभिषेचनीयदशपेयाभ्यामभिषे
चनीये तु द्वात्रिंशतं द्वात्रिंशतं सहस्राणि पृथगृत्विग्भ्यः षोळश षोळशाहूतीयिभ्योऽष्टा
वष्टौ तृतीयिभ्यश्चत्वारि चत्वारि पादिभ्यः संसृपेष्टीनां हिरण्यमाग्नेय्यां वत्सतरी सा
रस्वत्यां मवध्वस्तः सावित्र्यां श्यामः पौष्ण्यां शितिपृष्ठो बार्हस्पत्यायामृषभ ऐन्द्र्यां महा
निरष्टो वारुण्यां साहस्रो दशपेये रुक्माश्वादिष्टदक्षिणाः सौवर्णस्रग्गुञ्जातुरश्वः अस्ता
तुर्धनुः प्रतिहर्तुः रजः स्कब्रह्मण्यायै हिरण्यप्राकाशावध्वर्योः राजतो प्रतिप्रस्थातुर्द्वादश
पष्ठौह्यो गर्भिण्यो ब्रह्मणो वशा मैत्रावरुणस्य ऋषभो होतुः ऋषभो ब्राह्मणाच्छंसिनः कार्पासं
वासः पोतुः क्षौमी वरासी नेष्टुः रक्तयुक्तं यवाचितमच्छावाकस्यानड्वानाग्नीध्रस्य वत्सतर्युन्नेतु
स्त्रिवर्षः सांडो ग्रावस्तुतः ॥४॥ उशनसः स्तोमेन गरगीर्णमिवात्मानं मन्यमानो यजेतोशना

२५

पत्सहस्येरया तं त्वमपो यद्वेतुर्वशाय्येति सूक्तमुखीये गिरस्तोमः भूमिस्तोमः वनस्पतिसवा नीनता
अर्वाणिरेणुककाटो अभुतेन तानि शंतिन दधाति तस्करो वलिष्ठा पर्वतानां ककाचिद्या वनस्पती
देवेभ्यो वनस्पते हवींषि वनस्पते रशना यामि पृथ्वीति सूक्तमुखीया आधिपत्यकामो ब्रह्मवर्चसका
मो वा बृहस्पतिसवेन यजेत तस्य ऋचाः सूक्तस्थाने ऽग्निर्देवेषु राजती त्यामेयस्तं भुनेतय
तिसूक्तमुखीये इंद्रमरुत्व इह न्नणा मुत्स्वेति माध्यंदिने उदु ष्य देवः सविता हिरण्ययां घृतवती भुवना
नामभिश्रियेंद्र ऋभुभिर्वाजवद्भिः समुक्षितं स्वस्ति नो मिमीतामश्विना भग इति वैश्वदेवं वैश्वान
रं मनसाग्निं निचाय्य प्रयंतु वाजास्तविषीभिरग्नयः समिद्धमग्निं समिधा गिरा गृणा इत्याग्नि
मारुतं होत्रकाणामूर्ध्वं स्तोत्रियानुरूपेभ्यः प्रथमोत्तमां स्तत्वाच्छेसेयुः प्रगाथेभ्यस्तमाध्यंदिने ऽनुस
वनमेकादशैकादश दक्षिणा एकादशैकादश वा सहस्राणि शतानि वाश्वो माध्यंदिनेऽधिको भुवा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·२

२५

थ्यात्वमवानॅंधि भुम्रु दुर्यजेतं स घश्चिक्रियानु क्रियापरिक्रियावास्वर्गकामएकत्रिकेण
र्य्येकेन वान्नाद्यकामो गोतमस्तोमेन यश्छंदानकामामेप्रजा स्यादिस्येतेषां सप्तानां शस्य
मुक्तं बृहस्पतिस्सवेनं त्वं भुवः प्रतिमानं पृथिव्या भुवस्त्वमिंद्र ब्रह्मणा महान्स्तद्योहजा
तो वृषभः कनीनस्त्वं सद्यो अपिबो जात इंद्रा नुत्वाहि घ्ने अधदेव देवा अनु ते दायि मह इंद्रि
याय कथो नु ते परिचराणि विद्वानिति द्वे एकस्य चिन्मे विभ्वस्त्वोजएकं नु त्वा सत्पतिं पां
चजन्यं ऽर्यमामनुषो देवता ताम्र धान्वस्यमह्नो महानी त्यादि स्तोमइन्मदर्द्रमदाय
वावृधइति स्तरू मुरवीर्यां ॥५॥ गोतमस्तोममेतरू कथ्यं कुर्वतित्यग्रहांतरुकथ्यश्वे देनम
रुद्भिः द्वभिः पाइंद्रावरुणाभ्यां मत्स्वेंद्राबृहस्पतिभ्यामिंद्राविष्णुभ्यां सजूरित्याग्निमा
रुतेषु रस्तात्सरिधानी यायाआवपेतोभयोराद्यानमन्यतरस्यामेकउक्थ्यस्तोत्रियेषु वेध

२५

शायज्ञीयेन स्वेर्वा सकृदाद्यमस्तोत्रियांस्तथानुरूपानन्यत्राप्येवं स्तोत्रियानुरूप संनिपातेयध
वेन वैयज्ञायज्ञीयमयोनौ सर्वैरवोक्थ्यसामभिः प्रकृत्यास्या तथा सति ॥६॥ अथ नाजिराभ्यामभि
चरन्यजेताहं मनुर्गर्भे नु सं स्तत्वयामन्यो यस्तेमन्यविति मध्यंदिनौत्र्यो बृहस्पतिस्सवेन सन्नद्रु
लोहितोष्णीषा निःस्त्रिंशिनो याजयेयुः शरमयं बर्हिर्मौसला परिधयो बैभीतकइध्मो वा घातको
र्वाप्यमृत्योरावयेत्सत्रागावये त्वाछिंदन्निव वषट्कुर्युर्दुष्यन्निव जुहुयात्स्तावस्के पूर्वरा वेदिः खल
उत्तरवेदिः खले वाली यूपः स्फ्य ग्रो यूपोच षालः कलापी चषाल इत्यागं तु काविकारा अन्यांश्वाध्व
र्यवो विदुः सिद्धे तु शस्ये होतास्वंभ्रे धान्वस्य स्यात्साप्याकी त्यादि हितौ महारोगेण वाथो वालं प्रजननं
प्रजानन्विंदेत सोग्नि द्युवायजेतेति प्रा हरी यो जात एवेति मध्यंदिनः सर्वाग्नेयश्चेत्स्तोत्रियानुरूपा अ
ग्नेया स्युर्विचारि वापि वा सर्वेषु देवता न्याहृ योग्निमेवाभिसंनमेत्तथा सत्यन्वसमिंद्र स्तुता यजेतेंद्र सो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रो॰उ॰३

२६

मभिंद्रं स्तवेतिमध्यंदिनो भूतिकामो वा ग्रामकामो वा प्रजाकामो वोपहव्येन यजेतैमाउ त्वाय एकइ दि
तिमध्यंदिन इंद्राग्न्योः कुलायेन प्रजातिकामं क्तिछाहरीतमुष्टु हीतिमध्यंदिनं ऋषभेण विजि
गीषमाणो मरुत्वाँ इंद्र युधा स्यत इति मध्यंदिनं स्तीव्र सोमेनान्नाद्यकामः कस्य वीर स्तीव्र
स्याभिवयस इति मध्यंदिनो विघनेनाभिचरं स्तस्य त्रास्यमजिरेणं द्राविष्णू रुरुक्रांतिना स्वर्ग
कामं इमाउत्वाद्योर्नय इंद्रेति मध्यंदिनो यः कामयेत नेत्थि त्वं पाप्मन इयामिति सअंतपेयेन
यजेतं ऋतस्य हि शुरुधः संति पूर्वीरिति सूक्तं मुखीये सत्येन वमस्तान्स क्षयंतिसत्यमियं
पृथिवी सत्यमयमग्निः सत्यम यं वायुः सत्यमसावादित्य इति सोमचमसो दक्षिणा ॥७॥
अतिमूर्त्तिनायक्ष्यमाणो मासं सोयर्न्वां इमसी आभि रीभ्यां यजेत शुक्रं वां इमस्या सोर्य
पितरमत्राह गोरमन्वतनवोनवो भवति जायमानं स्तरणिर्विश्वदर्शतो विश्वं देवानामुद

२६

गा दनीकमिति याज्यानुवाक्याः सई महाँ धुनिमेतोर रम्णात्त्व त्रे नाभ्युष्यात्व मुरिं धुनिं चेति
स्तं मुखीये स्वर्यक्रतायन्त्रास्काम्नः पिबा सोममभी इंद्र स्तवेतिमध्यंदिनो व्योमान्नान्नाद्य कामो वि
श्वदेवस्तकतायन्त्रास्कामः पंचशारदीयेन पशुकामं रते षां त्रयाणां कयाभ्यातदिदासेतिमध्यं
दिनं उभयसामानो पूर्वा उक्थ्यः पंचशारदीयो विश्वो विश्वो वो अतिथिमित्याज्यं कण्व रथंतरं पृष्ठं गो
सवविवधौ पशुकामं इंद्र सोममेताया मेति मध्यंदिनो दश सहस्राणि दक्षिणाः षोळशी काहा आयु
र्गौरिति व्यत्यासं मुद्भिद्बलभिदौ स्वर्गकामं इंद्र सोममिंद्रः पूर्भिदिति मध्यंदिनो विनुत्यभिजित्योरि
पुदस्त्र यो श्व मन्युसूक्ते अभिचरन्यजेत त्विष्यपचित्योः सम्राट् स्वराजो राउ विराजोः शारदस्य चैकाहि
कैउपशारदस्य राज्यमराय यो श्वकया शुभायतदिदासी ये ष्टोति कामराज्ये कामान्नाद्यकामेंद्रिय
कामतेजस्कामानामेतेकामाहृयो इयोर्के विस्तोमा श्रात्यस्तोमा श्व एष्याहानि नाकसदकृतुस्तोमा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·२

२७

दिकृतो माश्वाभिप्लवाहानि ॥८॥ वाजपेयेनाधिपत्यकामः सप्तदशदीक्षाः सप्तदशापवर्गो वा
हिरण्यस्रज ऋत्विजो वाजपेयेषु वैश्वकिंजल्कान्नातयधू राहोतु विश्वजिदाज्यं कयाशुभा तदिदा
सेति मध्यंदिनः संस्थिते मरुत्वतीये बार्हस्पत्येष्टि राज्यभागप्रभृतीळांतां बृहस्पतिः प्रथमं जा
यमानो बृहस्पतिः समजयद्वसूनि त्वामीळते अजिरं दूत्यायाग्निं स्तृणीतिं स्तुद्रां गणंतशति
संयाज्ये यदित्वध्वर्युर्वे आजिं जापयेयुस्तस्थ जत्मातीर्थदेशोमयूखे चकं [illegible] प्रतिमुक्तं तदा कृत्य
प्रदक्षिणमावर्त्यमाने वाजिनां साम गायादाविर्मर्या आ वाजं वाजिनो अग्मन् देवस्य सवि
तुः सुवे ॥ स्वर्गा३ँ अर्वतो जयतः स्वर्गा३ँ अर्वतो जयतीति वा यदि साम नाधीयात्त्रिरेतां मन्त्रं जपे
त्तृतीयेनाभिप्लविकेनोक्थ्यं तृतीयसवनं चित्रवती शुचे त्स्तुवीरं त्वं नश्चित्र ऊत्याग्ने विवस्वदुष
स इत्यग्निष्टोमसाम्नः स्तोत्रियानुरूपौ षोळशी त्वि हृतस्मादूर्ध्वमतिरिक्तोक्थ्यं तोप्रतते अघ्निपि

२७

विश्वनाम प्रतद्विष्णुः स्तवते वीर्येणेति स्तोत्रियानुरूपौ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादिति द्वे दित्सन्प्र राध्यं
तामिळ वसस्पते तं प्रत्नथेति त्रयोदशानामेकां श्रिष्टुं धूप द्रूशेहणं रोहे बृहस्पते युवमिंद्रश्च वस्व
इति परिधानीयाविश्वाद्बृहस्पिबतु सोम्यं मध्विति याज्यातस्य शतं शतानामश्वरथानामश्वानां
साद्यानां वस्त्रानां महानसानां दासीनां निष्ककंठीनां हस्तिनां हिरण्यकक्ष्याणां सप्तदश सप्तदशा
नि दक्षिणां दद्यादन्ये दक्षिणागणा धनानां शतावमा परार्ध्यानां पूर्वान्वा गणान्ब्रह्मण्येभ्यस्थं सप्तदश
सप्तदशा संपादयेदिति वाजपेयं एतेनेष्ट्वा राजा राजसूयेन यजेत ब्राह्मणो बृहस्पतिसवेन ॥९॥
अनिरुक्तस्य चतुर्विंशेन प्रातःसवनं चतृतीयसवनं चाग्न इत्येति तु त्रयोदशा वैश्वदेवं कया
शुभा तदिदासेति मध्यंदिनो होत्रकाउर्ध्वं स्तोत्रियानुरूपेभ्यः प्रथमान्पातान्धं सेयुरहानरू
क्तानि वेदं पूर्वसवने शहत्य ह्येष्व समाम्नातेषु प्रतिकामं विश्वजिच्छिल्पस्तस्य समानं विश्वजिता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·३

२८

प्रगाथेभ्यो बृहस्पतिसवेनाज्यं निष्केवल्यमरुत्वतीयो च तत्रैव ताभ्यां तु पूर्वे एकाहिके होत्रका
उर्ध्वं प्रगाथेभ्यः शिल्पान्यविहृतानि शंसेयुः साम सूक्तानि चार्धर्चशस्त्या न हीन सूक्तानामन्त्या
नामेकाहिकानामुत्तमान् समानं तृतीयसवनं बृहस्पतिसवेन नाभानेदिष्ठस्त्विह पूर्वो वैश्वदेवा
त्चादिवयामरुद्राग्निमारुतेमारुता न यो रुक्शः शस्योपायः ॥१०॥ यस्य पत्नी वो नो प धरे र
न्त न्याव्याभिजनान्निनीत्वेतस्तोमोर्यामेणायजेत माध्यंदिने शिल्पयोनि वर्जमुक्तो विश्वजि
दैकाहेन गर्भकारं चेत्स्तुवीरं स्तथैव स्तोत्रियानुरूपान् रथंतरेणाग्रेततो वैराजेन ततो रथंतरे
ण बृहद्राजाभ्यां वै वमेवं वामदेव्य ब्राह्मरेमैत्रावरुणस्य नोधसेवे रूपे ब्राह्मणाच्छंसिनः ॥२९॥
नेयेत वैरूपे वा कालेय रेवते अच्छावाकस्य सामानंतर्येण द्वौ द्वौ प्रगाथाव गर्भकारमतिरात्र
स्त्विहाच्छपदेत्वस्य श्वेद्वे पुवतं तृतीयसवनं सर्वमाश्विनादतिरिक्तोक्थानि न राबोधतद्विविद्वि

जरमाणः समिध्यसे ऽग्निर्नेंद्रेणाभा त्वग्निः सेत्रस्य पतिना वयमिति परिधानीया सुवंदे
वा ऋतुनापूर्येणोति याज्याय दघक्रद्वृत्रहन्तु हृद्रभिश्रुतामघमानो विश्वाभिः प्रातर्या
वाणा क्षेत्रस्य पते मधुमंतमूर्मिमिति परिधानीया सुवां देवास्त्र यएकादशास इति याज्या तमिं
द्रं वाजयामसि महां इंद्रो य ओजसा नूनमश्विना तं वां रथं मधुमतीरोषधीर्द्याव आप इति परि
धानीया पनाय्यं तदश्विना कृतं वामिति याज्या तो देवा अवंतु न इति स्तोत्रियानुरूपा उत नो धि
यो गो अग्रा इति वा ऽनुरूपस्यात्तमेके द्यावा पृथिवी उ भा उ नूनं दैव्या होतारा प्रथमा पुरोहित इ
ति परिधानीया ऽयं वां भागो निहितो यजत्रेति याज्या यदिन्द्राधीयातुरा गमो कः सरव्यं त्रिविं
वामिति च तस्यो याज्या स्तद्वेगायस्क्तेस चासो त्रामिंद्राय गायत तलमुवः सत्रासाहं सत्राते
अनुरूपस्य प्रतिवा स्तोत्रियानुरूपा ऽ अपरिमिताः परः सहस्रा दक्षिणाः श्वेतश्वाश्वतरीर

॥२९॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ.उ.४

२९

थो होतुर्होतुः ॥११॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे उत्तरषट्के तृतीयोध्यायः ॥ ॥ ॐ ॥ ॥
ज्योतिरर्द्धिकामस्य नवसप्तदशः प्रजातिकामस्य विषुवत्स्तोमो भ्रातृव्यवतो गोरभिजिद्वा गो
रूभयसामा सर्वस्तोमो बुभूषतश्चामुद्रेषुर्व्याधेः पशुकामस्य विश्वजिद्ब्रह्मवर्चसकामवी
र्यकामप्रजाकामप्रतिष्ठाकामानां त्र्यहाहान्यादितः पृथक्कामेरित्यतिरात्रस्तेषामाद्यास्त्र
य एकाहिकत्रास्याहस्त्येकाहाश्चथाहीनाद्यहप्रभृतयो द्वादशरात्रपराश्चाग्निष्टोमाद्याति
रात्रांता मासापवर्गी अपरिमाणदीक्षारेकाहांश्चेतरे यिणः साहस्रत्राश्वदक्षिणा अति
रात्रांश्च सर्वत्रास्तत्राह्नां संख्याः संख्यातोः पश्वेहांताश्च भिन्नवादतिरात्रस्तेत्यः संख्यापू
रणे गृहातानां हानो वैश्वानरोधिकः ॥१॥ आंगिरसं स्वर्गकामो यो वा पुण्योहीनो नुप्रेप्सुः
स्याच्चैत्ररथमन्नाद्यकामः कापिवनं स्वर्गकाम इति द्व्यहाः प्रथमस्य तूत्तरस्याद्वितात्रयं

२९

प

तृतीयसवनं त्वं हि क्षैतवदिति चाज्यं गर्गत्रिरात्रं स्वर्गकामस्तस्य मध्यमस्याह्नो वामदेव्यं पृष्ठं
विद्रोविशीयमग्निष्टोमसाम वारवंतीयमुत्तमे त्वमग्ने वसूंरिति चाज्यं वैदत्रिरात्रं राज्यकामः सर्वे त्रि
वृतो तिरात्राश्छंदोमपवमानांतर्वसू पशुकामः पराकच्छंदोमपराको स्वर्गकाम इति त्र्यहा गर्गत्रिरा
त्रस्यान्त्रेश्च तु व्रंशं वीरकामस्तस्य वीरवंत्याज्यानि यमग्ने वाजसातमेति द्वितीये हन्या
ज्यमग्नायो मर्त्य इति तृतीये ऽग्निं नर इति चतुर्थे षोडशिमच्चतुर्थं तस्याभित्वा वृषभा सुत इति
गायत्रीषु रथंतरं पृष्ठमनुष्टुप्सु बृहती ष्वृष्टह च्चतुर्थं त्वं बलस्य गोमतोपऽज्ञा यथा त्र पूर्व्याति वा
जामदग्नं पुष्टिकामस्तस्य पुरोळाशिन्य उपसदो वैश्वामित्रं मिनात्व्यवान्प्रजाकामो वसिष्ठ
संसर्पमिति चतुरहाः सार्वसेनं पशुकामो दैवं भ्रातृव्यवान् पंचशारदीयं पशुकामो व्रतवंतमायु
ष्कामो वावरं वाक्प्रवदिषुरिति पंच पंचरात्राः पंचशारदीयस्य तु सप्तदशोक्ष्णा ऐंद्रामारुता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·४

३०

मारुतीभिः सह वत्सतरीभिः सप्तदशाभिः सप्तदशाभिः पंचवर्षं पर्यग्निकृताः सवनीयास्ते
षां त्रीं स्त्रीं श्चतुर्थे हः स्वालभेरन्परिशिष्टान्यंच पंचमे श्रन्वतस्तत्तृतीयस्याह्नः स्थानेमहाव्र
तं पृष्ठ्य पंचाहउत्तमः ॥२॥ अतूर्त्तोषड्हं प्रतिष्ठाकामः पृष्ठ्यः समूढ्को व्यूढ्को वा पृष्ठ्यावलं
बं पशुकामः पृष्ठ्य पंचाहोऽभ्यासक्तो विश्वजिच्च संभार्यमायुष्कामः पृष्ठ्यत्र्यहः पूर्वैर्भिप्ल
वत्र्यहश्चर्षिसप्तरात्रमृद्धिकामः प्राजापत्यं प्रजाकामश्छंदोमपवमानव्रतं पशुकामो
जामदग्नमन्नाद्यकामएते चत्वारः पृष्ठ्योमहाव्रतं च व्रतं तु स्व स्तोमं प्रथमे सप्तदशं द्वि
तीये छंदोमपवमानं तृतीये चतुर्विंशो बहिष्पवमानः सप्तदशाऽन्ये पश्चतुर्थे रिंद्रस्तुन्योः
प्रजाबुभूर्षोस्त्रिककुत्काश्चभिजिद्विश्वजिन्महाव्रतं सर्वस्तोमोजनकसप्तरात्रमृद्धिकामो
भिप्लवचतुरहो विश्वजिन्महाव्रतं ज्योतिष्टोमः पृष्ठ्यस्तोमोविश्वजिच्च पशुकामस्य सप्तमोदेव

३०

लमीकृतोऽहरात्रः पृष्ठ्योमहाव्रतं ज्योतिष्टोमो नवरात्रमायुष्कामः पृष्ठ्यस्त्रिककुत्कात्रि
ककुत्काः पृष्ठ्यावलंबवृ इति पशुकामस्यैति नवरात्रौ त्रिककुब्मध्यर्द्धः पृष्ठ्यो महात्रिककुब्व्यूढ्को
नवरात्रः समूढ्कस्त्रिककुप्समूढ्कश्चतुष्टोमस्त्रिककुब्मध्यार्द्धोऽभिप्लव एतैश्चतुर्भिः स्वानोऽश्रे
ष्ठ्यकामो यजेत कुरुकुरुविंदुमृद्धिकामस्त्र्यार्षेयाणां पृष्ठ्याक्रमिकेऽर्क त्रिछंदोमवं तं पशुकामः
पृष्ठ्यावलंबस्य प्राग्विश्वजितश्छंदोमाद्दशमं चाहः पुराभिचरन्ज्योतिर्गौरभिजितो गोरभि
जितं विश्वजिदासुषं त्रालली पित्रं गश्री कामोऽभिप्लवत्र्यहः सर्वस्त्रिरिति दशरात्राः ॥३॥
पौंडरीकमृद्धिकामः पृष्ठ्यस्तोमश्छंदोमा गोतमस्तोमो विश्वजिद्व्यूढ्को नवरात्रो महाव्रतं
वैश्वानरऽतिवोः थसंभार्याव तिरात्रश्चतुर्विंशमध्य द्वौऽभिप्लवः पृष्ठ्यो वैद्र्र दशत्रेभ्यात व्य
वान्पृष्ठ्यस्याद्येऽहनी व्यस्यासमानवरात्रान्महाव्रतं ॥४॥ अथद्वादशाहान्वेयुः सत्राणि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰४

३१

भवेयुरहीनावो ज्योतिरत्रः समूल्होल्यो ज्योतिरतमभितोतिरात्रौ संस्थाप्यमोवैश्वानरमुपदध्या
त्संवत्सरप्रवल्ह्श्रीकामोतिरात्रश्चतुर्विंशो विषुवद्ज्योनवरात्रमहाव्रतमथभरतद्वादशाहमेवैकाह
पृथक्संस्थाभिरुपेयुरतिरात्रमग्निष्टोममथाष्टाउक्थ्यानिथाग्निष्टोममथातिरात्रमिति द्वादशा
हस्तेरात्मनावुभक्षंतः प्रजयापशुभिः प्रजनयिष्यमाणाः स्वर्गलोकमेष्यंतः स्वानां श्रैष्ठ्यमेकं तउ
पेयुर्वायजेतवेति पृथक्कमथसामान्यमपरिमितत्वाद्दुर्मस्यप्रदेशान्वक्ष्यामोयथाहि परिमिता वर्णा
अपरिमितांवाचोगतिमाप्नुवंत्येवमेव परिमितानामङ्गानामपरिमिताः संघाताः सिद्धानित्वहानिति
पांयः कश्च समाहारः सिद्धमेवत्रास्यमङ्गानुसंत्रायेस्तोमपृष्ठसंस्थाभिरेकैव्यवस्थांतेकृत्वं ८ ३१
दृष्टत्वाद्यतिक्रमस्यछंदोगैरेवकृत्वासमयमङ्गोबार्हतराथंतरसैर्यामिकाहेनत्रास्यंराथंतराणां ता
द्वितीयेनाभिपूर्विकेन बार्हतानामपिवैकाश्वभीयतदिदासीयैर्वेनिधिद्धानीयेस्यासामिकाहि

कमितरत्॥५॥ सर्वान्कामानाप्स्यन्त्सर्वाविजितीर्विजिगीषमाणः सर्वाव्युष्टीर्व्युषिष्यन्नश्वमे
धेनयजेनोश्वमुत्सक्ष्यन्निष्टीभ्यांयजेनाग्निर्मूर्द्धन्वाग्निराजोसंयाज्येपोस्योद्वितीयात्वमग्ने
सप्रथाअसिसोमयास्तेमयोभुवइतिसद्दंतौत्वांचित्रश्रवस्तमंयद्वाहिष्ठंतदग्नयइतिसंयाज्ये
अश्वमुत्सृज्यराक्षिणोविधायसावित्र्यस्तिस्त्रइष्टयोहरहर्वैराजनंत्राः सविता सत्यप्रसवः प्र
सवितासवितायइमाविश्वाजातान्यादेवोयातुसवितास्फुरत्नैः सद्यानोदेवः सवितासहावेतिद्वे
समासासुसमामासुदक्षिणतआहवनीयस्यहिरण्यकशिपावासीनोभिषिक्तायपुत्रामात्य
परिवृतायराज्ञैपारिप्लवमाचक्षीतहिरण्मयेकूर्चेऽध्वर्युरासीनः प्रतिगृणात्याख्यास्य
न्नोध्वर्यवित्याह्वयीतहोतहोतरित्तरः॥६॥ प्रथमेहनिमनुर्वैवस्वतस्तस्यमनुष्याविशस्त
इमआसतइतिगृहमेधिनउपसमानीताः स्युस्तानुपदिशत्यृचोवेदः सोयमितिसूक्तं निग

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री उ.४

३२

द्वितीयेहनि यमो वैवस्वतस्तस्य पितरो विशस्त इम आसत इति स्थविरा उपसमानीतास्स्यु
स्तानुपदिशति यजुर्वेदो वेदः सोयमिति यजुषामनुवाकं निगदेत्तृतीयेहनि वरुण आदित्यस्तस्य गं
धर्वा विशस्त इम आसत इति युवानः शोभना उपसमानीताः स्युस्तानुपदिशत्यथर्वणो वे
दः सोयमिति यद्भेषजं निशांतं स्यात्तं निगदेच्चतुर्थेहनि सोमो वैष्णवस्तस्याप्सरसो विशस्ता
इमा आसत इति युवतयः शोभना उपसमानीतास्स्युस्ता उपदिशत्यांगिरसो वेदः सोयमि
ति यद्घोरं निशांतं स्यात्तं निगदेत्पंचमेहन्यर्बुदः काद्रवेयस्तस्य सर्पा विशस्त इम आसत
इति सर्पाः सर्पविद इत्युपसमानीताः स्युस्तानुपदिशति विषविद्या वेदः सोयमिति विषवि
द्यां निगदेत्षष्ठेहनि कुबेरो वैश्रवणस्तस्य रक्षांसि विशस्तानीमान्यासत इति सेलगाः पापकृ
त इत्युपसमानीताः स्युस्तानुपदिशति पिशाचविद्या वेदः सोयमिति यत्किंचित्पिशाच

३२

संयुक्तं निशांतं स्यात्तं निगदेत्सप्तमेहन्यसितो धान्वस्तस्यासुरा विशस्त इम आसत इति कुसी
दिन उपसमानीतास्स्युस्ताननुपदिशत्यसुरविद्या वेदः सोयमिति मायां कांचित्कुर्यादष्टमेहनि मत्स्यः
सांमदस्तस्योदकेचरा विशस्त इम आसत इति मत्स्याः पुंजिष्ठा इत्युपसमानीताः स्युस्तानुपदिश
ति पुराणविद्या वेदः सोयमिति पुराणमाचक्षीत नवमेहनि तार्क्ष्यो वैपश्यतस्तस्य वयांसि वि

=वि=

मे

शस्तानीमान्यासत इति वयांसि ब्रह्मचारिण इत्युपसमानीताः स्युस्तानुपदिशतीतिहासो वे
दः सोयमितीतिहासमाचक्षीत दशमेहनि धर्म इंद्रस्तस्य देवा विशस्त इम आसत इति युवानः
श्रोत्रिया अप्रतिग्राहका इत्युपसमानीताः स्युस्तानुपदिशति सामवेदो वेदः सोयमिति साम
गायेदेवमेतत्पर्यायाः संवत्सरमाचक्षीत दशाभीदशाभी समापयन्संवत्सरं तद्दीक्षेत ॥७॥
त्रीणि सुत्यानि भवंति गोतमस्तोमः प्रथमे द्वितीयस्याह्नः पशोरुपाकरणकाले अश्वमानीय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰४

३३

बहिर्वेद्यास्तावेवास्थापयेयुः स चेदेवं घ्नाप्याडुपवर्तेत बीभत्समध्वं विर्घ्योन चेत्तक गव्यंनो
वाजी स्वभ्य्यमितियजमानं वाचयेत्तमुपस्थितमुपाकरणाय यदक्रंददित्येकादशाभिः स्तोत्यप्र
णुवन्नेनुस्वाध्यायमित्येकेऽध्रिगो शमीध्वमिति त्रिः शूपपूर्वं शतिरस्यवंक्रय शति वामा नो मित्र
इत्यावपेतो पप्रागाच्छसनं वाज्यवेति चतुर्दं संज्ञप्तमश्वं पत्न्याधून्वंतिदक्षिणानके त्रापक्षानुद
ध्येतरान्प्रचत्य सव्यान्करूनाघ्ना नाप्यथान्मेमहिषीमुपनिपातयेतितांहोताभिमेथति माता च
ते पिता चते ग्रे वृक्षस्य क्रीळतः॥ प्रतिलानीतितेपिता गभे मुष्टिमतंसयदिति सा होतारं प्रत्यभि
मेथत्यनु चर्यश्चत्वारांतराजपुत्र्यो माता च ते पिता च ते ग्रे वृक्षस्य क्रीळतः॥ यीयस्यत इव ते मु

३३

खं हातर्मार्लवदो वद्धितिवावातांअलोध्वीमिनामुञ्छयता द्विरेभारं हरन्निव॥ अथास्ये
मध्यमे जलुत्राते वा ते पुनर्निवेति सा ब्रह्माणं प्रत्यभिमेथत्यनु चर्यश्चत्वारांतराजपुत्र्युर्ध्वमेन

मुञ्छयतगिरौ भारं हरन्निव॥ अथास्य मध्यमेजनुञ्याते वा ते पुनर्निवेतिसदः अस्पप्यस्वा
हा कृतिभिश्चरित्वा॥ ८॥ अश्लोध्यं वदंतिकः स्विदेकाकी चरति क उस्विज्जायते पुनः॥ किंस्वि
द्धिमस्य भेषजं किंस्विदावपनं महदिति होताध्वर्युं पृच्छति सूर्य एकाकी चरति चंद्रमा जायं
ते पुनः॥ अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महदिति प्रत्याह किंस्वित्सूर्यसमं ज्योतिः किं समु
द्रसमं सरः॥ कः स्वित्पृथिव्यै वर्षीयान्कस्य मात्रा न विद्यत इत्यध्वर्युर्होतारं पृच्छति ब्र
ह्म सूर्यसमं ज्योतिर्द्यौः समुद्रसमं सरः॥ इंद्रः पृथिव्यै वर्षीयान्गोस्तु मात्रा न विद्यत इति प्र
त्याह पृच्छामि त्वा चितये देवसख यदि त्वमत्र मनसा जगंथ॥ केषु विष्णुस्त्रिषु पदेष्वस्थः के
षु विश्वं भुवनमाविवेशेति ब्रह्मोद्गातारं पृच्छत्यपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मि येषु विश्वं भुवनमा
विवेश॥ सद्यः पर्येमि पृथिवीमुत द्यामेकेनांगेन दिवो अस्य पृष्ठमिति प्रत्याह केष्वंतः पु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रूपश्चाविविन्ना कान्यंतः पुरुषश्चार्पितानि ॥ एतद्वत्सम्नुपवल्हामसि त्वा किंस्विन्नः प्रतिवो
चास्यत्रे सुजाता ब्रह्माणं एकोतिपं चरस्वंतः पुरुषश्चाविविन्ना तान्यंतः पुरुष आर्पितानि ॥ ए
तत्वात्र प्रतिवन्वानो अस्मिन्नमायया भवस्युत्तरो मदितिप्रत्याह अग्नं चमुपनिष्क्रम्यैके क
न्नोयजमानं एकोतिं एकामित्वा परमंतं पृथिव्या इतीयं वेदिः परोंतः पृथिव्या इति प्रस
र्पमहिम्नापुरस्तादुपरिष्टाच्चवपानां चरंति सूर्यः स्वयंभूः प्रथमोमतर्महत्यर्णवे ॥
दधे ह गर्भमृत्वियं यतो जातः प्रजापतिः ॥ होता यक्षत्प्रजापतिं महिम्नो जुषतां वेतु पि
बतु सोमं होतर्यजेति प्रैषस्त्वेवमे लोकाः प्रदिक्षो दिशश्चेति याज्याः श्वोजस्तपरो गो
मृग इति प्राजापत्या वैश्वदेवीकूष्मांडी विंतरे पां पशूनां प्रचरंति पंचमेन पृष्ठ्याह्ना रासस्य व्यू
व्ढस्य ॥ ९ ॥ तस्य विशेषान्वक्ष्यामो ग्निं तं मन्य इत्याज्यं तस्यैकाहिकमुपरिष्टात्मउगतत्त्वैवे

काहिकास्तत्त्वा ग्निं कद्रुके पुमहिषो यवाशिरामिति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदेकात्तच स्थाने एकाहि
कोनुचरः सूक्तेषु चास्य मुहूर्त्यै काहिकमुपसंहारस्यंतस्मिन्निविदं दध्यादेवं निष्केवल्येऽभित्यं देवं
सवितारमोण्योरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदेकात्तच स्थाने एकाहिकोनुचरः सूक्तेषु चैकाहिकान्यु
पसंहारस्यतेषु निविदो दध्यादेवमेवाग्निमारुते चतुर्थं पृष्ठ्याहस्तमं ज्योतिर्गौरायुरभिजिद्विश्वजि
न्महाव्रतं सर्वस्तोमो प्तोर्यामो वाहर्भिपुरुषवर्जं म ब्राह्मणां वित्तानि प्रतिदिशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा ददा नां
ति प्राची दिग्घोतुर्दक्षिणा ब्रह्मणः प्रतीच्यध्वर्योरुदीच्युद्गातुरेता एव होत्रकाणामन्वायत्ता अन्वा
यत्ताः ॥ १० ॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे उत्तरषट्के चतुर्थोध्यायः ॥ ॥ ॐ ॥ ॥ अथैतेषामह्नां यो
गविशेषान्वक्ष्यामो यथायुक्तानि यस्मै यस्मै कामाय प्रभवंत्ययमेवैकाहोतिरात्रे आदौ प्रायणीयप
योंत्य उदयनीयो व्यक्तो मध्ये हीनेषु वैश्वानरस्य एवं तावंतरेण व्यूळ्हो द्वादशरात्रः पाक्षे प्रोतिः सत्राणां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰५

३५

तत्रावापस्थानं मूर्ध्वं द्विरात्रादिकाहार्थे महाव्रतं प्राग्द्विरात्रादितरेषामङ्गानां गव्यहार्थे गोत्रायुषी
अहार्थे त्रिकद्रुकौ अभिप्लवत्र्यहं पूर्वं त्रिकद्रुका इत्याचक्षते चतुरहार्थे त्रिकद्रुकौ महाव्रतं च पंचाहार्थे
भिप्लवपंचाहं उत्तमस्य तु षष्ठ… तीयसवनं षडहार्थे भिप्लवः षडहः एवं न्यायात्वावापः षडहान्तात् पुनः
पुनः पूर्णः पूर्णश्च षडहः स्तं त्रमामेव गच्छति ॥ द्वित्रयोदशरात्रा वृद्धिकामानां प्रथमं दशाहं छन्दोमांश्चा
तरा सर्वस्तोमोतिरात्रो न्यायक्लृप्तं महाव्रतं प्रतिष्ठाकामा द्वितीयं त्रीणि चतुर्दशरात्राणि सार्वकामिकं प्र
थमं द्वे एष्याबावृत्तउत्तरस्तस्मे वोदके वा विवाहे वा मीमांस्य मानाद्वितीयं दशममभितस्त्रिकद्रुकौ न्यायक्लृ
प्तं दशहोपजनं प्रतिष्ठाकामास्तृतीयं चत्वारिंशं चतुर्दशरात्राणि दिवत्वमीप्सतां प्रथमं प्रथमस्य चतुर्दशरात्र
स्य दशममश्वमेधमहाव्रतं ब्रह्मवर्चसकामा द्वितीयं द्वितीयस्य चतुर्दशरात्रस्याग्निष्टुत्त्रायणी मा द्वन्तरः
सात्राहानिकंजन्मौलोकावाप्स्यतां तृतीयं तृतीयस्य चतुर्दशरात्रस्याग्निष्टुत्त्रायणी मस्थाने न्याय

३५

क्लृप्तमत्र्यहोपजनः शेषो न्यायक्लृप्तं त्र्यहोपजनं प्रतिष्ठाकामाश्चतुर्थं पंचदशरात्रं चतूरात्रोपजन
मन्नाद्यकामाः सप्तदशरात्रं पंचरात्रोपजनं पशुकामा अष्टादशरात्रमायुष्कामाः षडहश्चात्र पूर्वं तते
सतंत्रस्योपजनं वक्ष्यामैर एकान्नविंशतिरात्रमेकरात्रोपजनं ग्राम्यानारण्यान्पशून वरुरुत्स्यमा
नो विंशतिरात्रं प्रतिष्ठाकामा अभिजिद्विश्वजितावभिप्लवादूर्ध्वं ॥ द्वावेकविंशतिरात्रौ प्रतिकामा

ष्ठा

नां प्रथमं त्रयाणामभिप्लवानां प्रथमावंतरातिरात्रौ ब्रह्मवर्चसकामा द्वितीयं नवरात्रस्याभिजिद्वि
श्वजितोः स्थाने द्वे एष्याबावृत्तउत्तरः संवत्सरसंमिता इत्याचक्षते द्वाविंशतिरात्रं चतूरात्रोपजन
मन्नाद्यकामास्त्रयोविंशतिरात्रं पंचरात्रोपजनं पशुकामा द्वे चतुर्विंशतिरात्रौ प्रजातिकामाः पशु
कामा वा प्रथमं षडहश्चात्र पूर्वं ततः सतंत्रस्योपजनं वक्ष्यामः स्वर्गलोके वत्स्यंतो ब्रध्नस्य विष्टपं
रोक्ष्यंतो द्वितीयं दशमस्तोमस्त्रयस्त्रिंशो निरुक्तो विशालः दशमस्तोमा एकविंशात्त्रिणवत्रय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·५

॥३६॥

त्रिंशूताः प्रतिलोमाः पूर्वस्मिंस्त्र्यहेऽनुलोमा उत्तरस्मिन्त्सविद्याऽऽलोपिचोत्तरस्य त्र्यहः प्रतिलो
मोऽनुलोमश्चाग्निरुक्तं महाव्रतं पृष्ठ्यस्तोमश्चिरदनिरुक्तौ ज्योतिरुभयसामासंसदोमयनमि
त्येतदाचक्षते पंचविंशतिरात्रमेकरात्रोपजनमन्नाद्यकामाः षड्विंशतिरात्रं द्विरात्रोपजनं प्रति
ष्ठाकामाः सप्तविंशतिरात्रं त्रिरात्रोपजनमृद्धिकामा अष्टाविंशतिरात्रं चतूरात्रोपजनं ब्रह्मव
र्चसकामा एकान्नत्रिंशद्रात्रं पंचरात्रोपजनं परमां विजितिं विजिगीषमाणास्त्रिंशद्रात्रमन्नाद्य
कामाः षळहश्चात्र पूर्यतेऽस्यान्त्रस्योपजनं वक्ष्याम एकत्रिंशद्रात्रमेकरात्रोपजनमन्नाद्यकामा
द्वात्रिंशद्रात्रं द्विरात्रोपजनं प्रतिष्ठाकामाः ॥३॥ त्रीणि त्रयस्त्रिंशद्रात्राणि प्रतिष्ठाकामानां प्रथमं
त्रयाणामभिप्लवानामुपरिष्टादुपरिष्टादतिरात्रो ब्रह्मवर्चसकामा द्वितीयं चतुर्णां पंचरात्राणामा
वृत्त उत्तमं उत्तमोऽन्तरा सर्वस्तोमोऽतिरात्र उभालोका वाप्नुवतां तृतीयं पञ्चानां पंचरात्राणां मध्ये विश्वजि

॥३६॥

दतिरात्र आवृतास्तत्र त्र्यश्चतुस्त्रिंशद्रात्रं चतूरात्रोपजनमन्नाद्यकामाः पशुकामानामुत्तराणि
चत्वारि पंचत्रिंशद्रात्रं पंचरात्रोपजनं षट्त्रिंशद्रात्रे षळहस्तु अत्र पूर्यते सतंत्रस्योपजनं वक्ष्यामः सप्तत्रिं
शद्रात्रमेकरात्रोपजनमष्टात्रिंशद्रात्रं द्विरात्रोपजनमेकान्नचत्वारिंशद्रात्रं त्रिरात्रोपजनममनंताश्रिय
मिच्छंतश्चत्वारिंशद्रात्रं चतूरात्रोपजनं परमां विराजि प्रतितिष्ठंत एकचत्वारिंशद्रात्रप्रभृतीन्युत्तरा
णि न्यायेनाष्टाचत्वारिंशद्रात्रात्संचारद्रात्रप्रभृतीनि चाषष्टिरात्राद्द्विषष्टिरात्रप्रभृतीनि चैकोनशत
रात्रात्तत्रैकरात्रचतूरात्रोपजनानि व्रतवंति ॥४॥ सप्तैकान्नपंचाशद्रात्राणि विपाप्मना वत्सरेतः
प्रथममतिरात्रस्त्रीणि त्रिवृंत्सहान्यतिरात्रो द्वादश पंचदशान्यतिरात्रो द्वादश सप्तदशान्यतिरात्रः
एकविंशतिरात्रो द्वादश एकविंशान्यतिरात्रस्त्रिवृता प्रथमोऽग्निष्टोमः षोळशपुत्तमाः पंचदशानामुक्थ्या
इतरे विधृतयस्त्वा चक्षते यमातिरात्रं समाहुर्गुणाभिवधिर्यमिच्छंतो द्विबधि प्लवो गोआयुषी अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ०सू० ५

३७

तिरात्रोऽहूवभिप्लवौ वा विश्वजिदभिजितावतिरात्रौ वैको भिप्लवः सर्वस्तोम नवसप्तदशावतिरात्रौ महा
व्रतं स्वानां श्रैष्ठ्यकामा सप्ततीमे चतुर्णामेकैः पृष्ठ्याद्भूमिकेकेन नवदश स्तोमेन सवर्गाणां प्रथम पृष्ठ सप्तमोत्त
मान्यहान्यग्निष्टोमा उक्थ्या इतरे महाव्रतं स्वविचुःक कुभ इत्याचक्षते ॥ ५ ॥ अथाणामुत्तरेषोन्यायस्तुन्या
त्रभिप्लवाः प्रथमस्यमतूर्ध्वं चतुर्थी सर्वस्तोमो तिरात्र उपसत्सु गार्हपत्ये गुग्गुलुसुगन्धितेजनपैतुदा
रुभिः पृथक्कृसपं सुविविपच्याज्यं सवनेसन्लेषु नाराशंसेषु जीरत्नाभ्यंजीरंश्चय वर्चसानभाज्यमुर्यवी
त्मानं नेवृजानारस्ता एता उपेयुरांजनाभ्यंजनीया इत्याचक्षते एता एव प्रतिष्ठाकामानां मांजनाभ्यं
जनवर्जमेता सामेव सर्वस्तोमस्थाने महाव्रतमेके मत्यन्त्याः प्रजा बुभूषन्त एतासामेव सर्वस्तोममु द्
सयथास्थानं महाव्रतं संवत्सरकामाना पूर्वं तऽतम मतिरात्रश्चतुर्विंशं त्रयो भिप्लवा नवरात्रा भि
प्लवो गोआयुषी दशरात्रो व्रतमतिरात्रः संवत्सरसंमिता इत्याचक्षत एकषष्टिरात्रं प्रतिष्ठाका

३७

माः ता सामेव पृष्ठ्यावभितो नवरात्रं तयोरावृत उत्तरः शतरात्रमायुष्कामाश्चतुर्दशाभिप्ल
वांश्चतुरहो पजनादृति रात्रिसत्राणि ॥ ६ ॥ अथ गवामयनं सर्वकामाः प्रायणीयचतुर्विंशेउपे
त्यचतुरभिप्लवान्पृष्ठ्यमुपयन्मासान्पर्यं स्यपृथक् संभरं तित्रीनभिप्लवान्पृष्ठ्यमभिजि
तं स्वरसामान इत्याभ्यां पूर्यते होत्याभिति नु पूर्वं पक्षोऽथ विषुवानेकविंशो न पूर्वस्य पक्षस्यो त्त
रस्यावृत्ताः स्वरसामानः षळहाश्वोत्तरस्य पक्षसः स्वरसाम्नो विश्वजितं पृष्ठ्यं त्रीनभिप्लवानिति
सप्तमांद्रि रात्रोनं कृत्वाथ पृष्ठ्यमुपयंश्चतुरभिप्लवांश्चतुरोमासानुपर्यस्य तमं संभरं ति त्रीन
भिप्लवान्गो आयुषी दशरात्रं त्रं महाव्रतोदयनीयाभ्यां सप्तमः पूर्यत इति त्वेक संभार्यमुत्तरं पक्षो यदि
संभार्यं व्रतोदयनीये एवोत्तमस्यं गो आयुषी सप्तमस्य गो आयुषी वा विहरे युर्गो विश्वजितो नं
तरमायुषं पूर्वं दशरात्रादपि वोर्ध्वं विश्वजितः सप्तमं सवनमासं कृत्सो दूरे युर्गो आयुषी दशरा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ०उ०६

३९

र्भं चापि वोत्तरस्य पक्षस्य सोऽहान्येवावर्तेरन्ननुलोमाः षळहाः स्युः षळहा वावर्तेरन्ननुलोमान्यहा
नीति गवामयनं सर्वे वा षळहा अभिप्लवाः स्यु रभिप्लवाः स्युः ॥७॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे
उत्तरषट्के पंचमोध्यायः ॥ ॥ॐ॥ ॥गवामयनेनादित्यानामयनं व्याख्यातं सर्वे त्वभिप्लवास्त्रिवृ
र्मं व्रदशौ मासाश्च पृष्ठ्यमध्यांनवषष्ठसंमितमासान्वधिचा बृहस्पतिसवेंद्रस्तौ चाभिजिद्विश्व ह
जितोः स्थाने सप्तमस्य च मासस्योत्तमयोरभिप्लवयोः स्थाने त्रिवृद्घृतक्कोदशरात्रं उद्भिद्बलभिदो
चोत्तमस्य च मासस्यादौ ये भिप्लवास्त्रय उद्धृत्य ते ऽथाम पृष्ठ्यमथ स्युः पृष्ठ्यमध्यमाः सम्यक्कोदशरा
त्रः ॥१॥ आदित्यानामयनेनांगिरसामयनं व्याख्यातं त्रिवृतस्त्वभिप्लवाः सर्वे पृष्ठ्यादयश्चाघामा ॥३८॥
साः पंच पूर्वस्य पक्षस्य चत्वार उत्तरस्य पृष्ठ्यांता आरंभाद्यं उत्तमस्य च मासस्यादौ ये षळहा
स्त्रयः पृष्ठ्यांता एव ते पि स्युः पूर्वे स्यातामभिप्लवौ ॥२॥ दृतिवातवतोरयनं प्राक्षणीयोतिरात्र त्रि

वृता मासं पंचदशेन मासं सप्तदशेन मासमेकविंशेन मासं त्रिणवेन मासं त्रयस्त्रिंशेन मा
सं व्रतं विषुवत्स्थाने एते एव मासाः प्रतिलोमे पक्ष उत्तरमुदयनीयोतिरात्र एतेषामेवाक्रामति
रात्रा वित्य परमन्यत्राप्यादिष्टे कालपूरणे न चेत्संस्थानियमः ॥३॥ कुंडपायिनामयने मासं दीक्षि
ता भवंतितिमासि सोमं क्रीणंतितिवांद्वादशोपसदो भवंति सोममुपनह्य प्रवर्ग्यपात्राण्युत्सा
द्योपनह्य वा मासमग्निहोत्रं जुह्वतिमासं दर्शपूर्णमासाभ्यां यजंते मासं वैश्वदेवेन मासं वरुण
प्रघासैर्मासं साकमेधैर्मासं शुनासीरीयेण यद्दर्मासः पूर्यते तदहरिष्टिं समाप्याग्निप्रणयना
दि घर्मोत्सादनादि वौपवसथिकं कर्म कुर्वीश्वोभूते प्रस्तुनुसुत्तद्वे क उपसद्य एवानंतरं कुर्वीति
तथा हि वा तासो त्यान्मासानग्निहोत्रादीन्यदंतस्तदनुपपन्नं पञ्चार्थस्याग्निप्रणयनं तस्य च भ्वः
कृत्यानि भिन्नमतिप्रणीत च र्यायां च वैगुण्यं दर्शपूर्णमासयोस्तथाग्निहोत्रस्य सदोहविर्द्धा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रो·उ·६

३९

नान्याग्नीध्रीयाग्नीषोमप्रणयनं वसतीवरीग्रहणानि पश्चार्थानि भवंतीत्यार्थान्ये केचनत्का
लाश्चैव तद्गुणाः सिद्धस्वभावानां न व्यवधानादन्यत्वं यथाहृष्ट्यामिलवयोः सगुणानां त्वेव
कर्मणां गुह्यास्त्रउपजनो वा स्कन्नब्राह्मण्यात्वयंतमनवध्वतेष्कालसंख्यायत्वादुत्सर्गिमेके स्यात्योप
सद्गुणत्वात्क्रियात्वेव प्रवृत्तेस्यंतमगत्वावस्थानेदोषस्त्रिंशतामासं पंचदशेन मासं सप्तदशेन
मासमेकविंशेन मासं त्रिणवेन मासं समष्टादशत्रयस्त्रिंशानि द्वादशानि द्वादशं हानि महाव्रतं
चातिरात्रश्च सर्वेण यज्ञेन यजंते य एतदुपयंति ॥४॥ सर्पाणामयनं गोआयुषी दशरात्रस्तो
मैः अनुलोमे षण्मासान्प्रतिलोमे षट् ज्योतिर्हृदशस्तोमो विषुवत्स्थाने प्रकाशकामाउपे
युस्त्रैवार्षिकं प्रजाकामा गवामयनं प्रथमः संवत्सरो थादित्यानामथांगिरसां चत्वारिता
पश्चितानि शुल्बकता पश्चितं प्रथमं संवत्सरं सदीक्षोपसत्कं तस्य चत्वारः सोत्या मासां गवा

३९

कं

मयनं ... स्य प्रथमषष्ठसप्तमोत्तमास्त्रैवर्षिंता पश्चितं तस्य सोत्यः संवत्सर उत्को गवामयनेन ज्यो
तिर्गौरायुरभिजिद्विश्वजिन्महाव्रतं चतुर्विंशानां वैकैकं द्वादशवार्षिकं ता पश्चितं तस्य चत्वारः
सोत्याः संवत्सरां गवामयनत्रास्याः पूर्वेणैव न्यायेनां पिवोत्तरस्य पक्षसोद्वाविंशतिः सवन
मासाभवेयुस्त्रयोविंशतिः पूर्वस्य षट्त्रिंशद्वार्षिकं महालाम श्चितं तस्य द्वादशा सोत्याः संवत्स
रांगवामयनत्रास्याः पूर्वेणैव न्यायेन प्रजापतेर्द्वादशसंवत्सरं त्रयस्त्रिंशतः संवत्सरास्त्रयः पं
चदशास्त्रयः सप्तदशास्त्रय एकविंशा एतैरेव स्तोमैः शतं त्यानां षट्त्रिंशद्वार्षिकमेकैकेन न
वनव वर्षाण्येतैरेव स्तोमैः साध्यानां शतसंवत्सरमेकैकेन पंचविंशतिः पंचविंशतिर्वर्षाण्येते
रेव स्तोमैर्विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरमेकैकेनार्द्धतृतीयान्यर्द्धतृतीयानि वर्षशतान्यग्नेरग्नि
ष्टोमसहस्रे सहस्रसाव्यमित्याचक्षते ॥५॥ अथ सारस्वतानि सारस्वत्याः पश्चिममुदकांतेदी

त्से

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·६

४०

स्रेरस्तेतत्रैवदाक्षोपसदः कृत्वाग्रायणाग्रं च सरस्वत्यां दक्षिणेन तीरेण शम्याप्रासे शम्याप्रासेऽ
हरहर्यजमाना अनुव्रजेयुः संहार्यउलूखलबुध्नो यूपश्चक्रीवंति सदोहविर्धानान्याग्नीध्रीयं
पत्नीशालं च दक्षिणपुरस्ताद्दाहवनीयस्यावस्थाय प्रास्तां शम्यां प्रहरेत्सा यत्र निपतेत्तत्र गार्हप
त्यस्यायतनं ततोऽधि विहारो विषमे चेन्निपतेद्द्रुह्य समे विहरेयुः यत्र चेद्वारुणं पुरोळाशं नि
र्वपेयुरपान्नप्त्रे च रूमपां न पादात्यस्का उपरस्तं समन्वायं सुपर्यं सन्याद्द्स्यातः समानं सर्वेषां
मित्रावरुणयोरयनेर्कुज्जपाश्विनामयनस्याद्यान्बणमासानावर्त्तयंतो व्रजेयुर्मासिमासि च
गोश्वावृषभौ उपेयुरायुरकुग्मेषु गोर्युग्मेष्विति नु प्रथमः कल्पोऽथ द्वितीयो यथामावास्यायाम
तिरात्रः स्यात्तथा दाक्षेरस्ते मावास्यायामतिरात्रं संस्थाप्य तदहरेवामावास्यस्य सान्नाय्यव
त्सानपाकुर्युस्तत्पक्षमामावास्येन व्रजित्वा पौर्णमास्यां गामुपेयुः पौर्णमासेनोत्तरं व्रजित्वामावा

४०

स्यायामायुषमुपेयुरेवमावर्त्तयंतो व्रजेयुरिंद्राग्न्योरयनं गोआयुषीभ्यामर्यम्णोयनं त्रिककुद्भैः सरस्व
तीपरिसर्पणस्य शास्यमुक्तं गवामयने नैकपातीनित्वहान्यतिरात्राः एष्याद्श्वतुर्थमिति नु गतयोथो
त्थानानिप्लाक्षं प्रस्रवणं प्राप्योत्थानं तेषु यमुनायां कारपचवं वभ्थमप्युपेयुस्तदेत्याग्नयेकामायेष्टिर्वेदा
जतं त्रातस्यामश्वां च पुरुषी च धेनुकेदग्धुरेत द्वत्थानमपृषभैकशतानां वा गवां सहस्रभावे सर्वस्वज्यान्यां
गृहपतिमरणे वा ज्यान्यां त्वत्तिष्ठतो विश्वजिताऽतिरात्रेणोत्तिष्ठेयुर्गृहपतिमरणमायुषा गवां वा सहस्र
भाव इति शास्यं ॥६॥ अथ सवनीयाः कतुपन्नावोवासं तमाग्नेयो वैंद्राग्नो वाग्नेयं वा रथंतर पृष्ठे वैंद्रं बृ
हत्पृष्ठे वैकादशिनान्वा प्रायणीयोदयनीययोरतिरात्रयोः समस्तानालभेरन्नैंद्राग्नमंतर्द्वैवान्वहं
वैकैकशएकादशिनां नत्वेवैकादशिनीन्यूनामालभेरन्नेतेन चेत्यश्वमने नेयुस्तृतीयेहनि द्वारात्रस्ये
द्वात्रिंशतमेकादशिन्यः संतिष्ठंतेत एतस्मिन्नवरात्रेतिरिक्तपशुनालभेरन्नेवैष्णवं वामनमेकविंशेद्वा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·६

४१

ग्नं त्रिणवे वैश्वदेवं त्रयस्त्रिंशे द्यावापृथिवीयां धेनुं चतुर्विंशे तस्या एव वत्सं वायव्यं चतुश्चत्वारिं
शे आदित्यां वशामष्टाचत्वारिंशे मैत्रावरुणीं सविता कैवैश्वकर्मणमृषभं महाव्रते आग्नेय
मुदयनीयेतिरात्रेपि वैकादशिनीमेव त्रयस्त्रिंशे सूर्यस्येयुरभिजिद्विश्वजिद्भ्युवंतिह्निपश्नूनि:
स्युः ॥७॥ अथ सत्रिधर्मा दीक्षणादि पित्र्याणां देवानां च धर्माणामाकृतानां निवृत्तिः सर्वे चाश्व
वर्जयेयुर्ग्रामचर्यासरणं विवृतस्मयनं स्त्र्यभिहासमनार्याभिभाषणमनृतं क्रोधमपां प्रगाह
णमभिवर्षणमारोहणं च वृक्षस्य नावो वा रथस्य वा दीक्षिताभिवादनं दीक्षितस्योपसदमुपोस्म
न्वेतौ समसिद्धान्ता: पूर्वाभिषेणमभितमतरं वा सर्वसाम्य यथावेयान्नृत्यगीतवादितान्यन्यां
श्वाक्रत्योपाचारान्ने चेनान्बहिर्वेदि संदीप्याश्चावयेयुर्नोदक्यान्नो एवाभ्युदियान्नाभ्यस्तमिया
नेषां चेत्किंचिदापदोपनमेत्त्वमग्ने व्रतपा असीति जपेदारव्याय वेतरे भूपहवल्लीमेतावकोणिनिते रे

४१

वदीक्षितद्रव्यैरपर्युप्य पुनर्दीक्षयेयुराग्रयणकाले नवानां सवनीयान्निर्वपेयुर्दीक्षोपसत्सुव्रत
दुघ आदध्येयुस्तेषां व्रत्यानि पयो दीक्षासु व्यतिनीयकालं कुपसदां चतुर्थमेकस्याहुग्धेन तावदे
व त्रिभिस्तनैस्तावद्भ्यामेकेन तावदेवस्कस्यास्मक हविरुच्छिष्टभक्षा एव स्युर्धाना: करम्भः परिवा
पः पुरोळाशः पयस्येति तेषां यद्यत्कामयीरंस्तत्तदुपविगुल्पये युराशिरदुघो दध्यर्थं सौम्यं वा
विगुल्पं निर्वपेयुरिति द्रोणकौयावच्छरावं मन्येरन्वैश्वदेवमेके बार्हस्पत्यमेके सर्वान्वानुस
वनमपि वान्यत्रासिद्धं गार्हपत्ये पुनरधिश्रित्योपव्रतयेरन्नन्यान्वा पथ्यान्भसानामूलफ
लेभ्य एतेन वर्तयेयुः पशुना च ॥८॥ तस्य विभागं वक्ष्यामो हनू सजिह्वे प्रस्तोतुः श्येनं वक्ष
उद्गातुः कण्ठः काकुदः प्रतिहर्तुर्दक्षिणा श्रोणिर्होतुः सव्या ब्रह्मणो दक्षिणं सक्थि मैत्रावरु
णस्य सव्यं ब्राह्मणाच्छंसिनो दक्षिणं पार्श्वं सांसमध्वर्योः सव्यमुपगातॄणां सव्योंसः प्रति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰ उ॰ ६

४२

प्रस्थातुर्दक्षिणं दोर्नेष्टुः सव्यं पोतुर्दक्षिण उरुरच्छावाकस्य सव्य आग्नीध्रस्य दक्षिणो बाहुरा
त्रेयस्य सव्यः सदस्यस्य सदं चानूकं च गृहपतेर्दक्षिणो पादो गृहपतेर्व्रतप्रदस्य सव्यो पादो गृ
हपतेर्भार्यायै व्रतप्रदस्यौष्ठ एनयोः साधारणो भवतीति तं गृहपतिरेव प्रशिंष्यात् जाघनीं पत्नीभ्यो
हरंति तां ब्राह्मणाय दद्युः स्कंध्याश्च मणिकास्तिस्रश्च कीकसा ग्रावस्तुतस्तिस्रश्चैव कीकसा
अर्द्धं च वैकर्तस्योन्नेतुरर्द्धं चैव वैकर्तस्य क्लोमा च शमितुस्तद्ब्राह्मणाय दद्याद्यद्यब्राह्मणस्या
च्छिरः सुब्रह्मण्यायै यः श्वः सुत्यां प्राह तस्याजिनमिडा सर्वेषां होतुर्वा ता वा एताः षट्त्रिंश
तमेकपदा यज्ञं वहंति षट्त्रिंशदक्षरा वै बृहती बार्हताः स्वर्गा लोकाः प्राणेषु च स्वर्गेषु
च लोकेषु प्रतितिष्ठंतो यंति स एषः स्वर्ग्यः पशुर्य एनमेवं विभजंत्यथ ये तोन्यथा तद्यथा से
लगा वा पापकृतो वा पशुं विमथ्नीरंस्तादृक्तं तां वा एतां पशोर्विभक्तिं श्रौत ऋषिर्देवभागो

४२

विदां चकार तामु हाप्रोच्यैवास्माल्लोकादुच्चक्राम तामु ह गिरिजाय बाभ्रव्यायामनुष्यः प्रोवा
च ततो हैनामेतदर्वाङ्मनुष्या अधीयते ॥१॥ सर्वे समानगोत्राः स्युरिति गाणगारिः कथं ह्याप्र
सक्ता निभवेयुः कथं प्रयाजाद्यपि नानागोत्राः स्युरिति शौनकस्तत्राणां व्यापित्वात् गृहपतिगो
त्रान्वयाविशेषात्तस्य राद्धिमनुराध्नुः सर्वेषां प्रवरास्त्वावर्तेरन्नावापि धर्मित्वाज्जामदग्ना वत्सा
स्तेषां पंचार्षेयो भार्गवच्यावनाप्नवानौर्वजामदग्नेत्यथ ह जामदग्नानां भार्गवच्यावनाप्नवाने
त्यार्ष्टिषेणानां भार्गवच्यावनाप्नवानार्ष्टिषेणानूपेति बिदानां भार्गवच्यावनाप्नवानौर्वबैदेति
यस्कवाधौलमौनमौकशार्करास्तिसार्ष्टिसावर्णिशालंकायनजैमिनिदैवंत्यायनानां भार्गव
वैतहव्यसावेतसेति त्र्यैतानां भार्गववैन्यपार्थेति मित्रयुवां वाध्र्यश्वेति त्रिप्रवरं वा भार्गवदैवोदास
वाध्र्यश्वेति शुनकानां गृत्समदेति त्रिप्रवरं वा भार्गवशौनहोत्रगार्त्समदेति ॥१०॥ गोतमानामांगि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ०उ०६

४२

रसायास्यगौतमेत्युचथ्यानामांगिरसौचथ्यगौतमेति रहूगणानामांगिरसराहूगण्यगौतमेतिसोम
राजकीनामांगिरससोमराज्यगौतमेति वामदेवानामांगिरसवामदेव्यगौतमेति बृहदुक्थानामां
गिरसबार्हदुक्थ्यगौतमेति पृषदश्वानामांगिरसपार्षदश्ववैरूपेत्यष्टादंष्ट्रं हैके ब्रुवतेऽतीत्यांगिरस
मष्टादंष्ट्र पार्षदश्ववैरूपेत्यृक्षाणामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजवांदनमातवचसेति कक्षीवतामां
गिरसौचथ्यगौतमौशिजकाक्षीवतेति दीर्घतमसामांगिरसौचथ्यदैर्घतमसेति भरद्वाजाग्निवे
श्यानामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजेति ॥११॥ मुद्गलानामांगिरसभार्म्यश्वमौद्गल्येति तार्क्ष्यं है
के ब्रुवतेऽतीत्यांगिरसं तार्क्ष्यभार्म्यश्वमौद्गल्येति विष्णुवृद्धानामांगिरसपौरुकुत्स्यत्रासदस्यवे
ति गर्गाणामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजगार्ग्यशैन्येत्यांगिरसशैन्यगार्ग्येति वा हरितकुत्सपिं
गशंखदर्भभैवगवानामांगिरसांबरीषयौवनाश्वेति मांधातारं हैके ब्रुवतेऽतीत्यांगिरसं मांधा

४२

त्रांबरीषयौवनाश्वेति संकृतिपूतिमाषतंडिशंबुशैवगवानामांगिरसगौरिवीतसांकृत्येति शाक्त्यो
वाम्हलं शाक्त्यगौरिवीतसांकृत्येति ॥१२॥ कण्वानामांगिरसाजमीढकाण्वेति घोरमु हैके ब्रुव
तेऽवक्षष्याजमीढमांगिरसघौरकाण्वेति कपीनामांगिरसामहीयवौरुक्षयसेत्यथ यएते द्वि
प्रवाचना यथैतच्छौंगशैशिरयो भरद्वाजा ह शुंगाः कता शैशिरयस्ते षामुभयतः प्रवृणीते
कमितरतो द्वावितरतो द्वावेतरतस्त्रीनितरतो न हि चतुर्णां प्रवरोऽस्ति न पंचानामतिप्रवरणमां
गिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजकात्यात्कीलेति ॥१३॥ अत्रीणामात्रेयार्चनानसश्यावाश्वेति ग
विष्ठिराणामात्रेयगाविष्ठिरपौर्वातिथेति चिकितगालवकालववमनुतंतुकुशिकानां वैश्वा
मित्रदेवरातौदलेति श्रोमतकामकायनानां वैश्वामित्रदेवश्रवसदेवतरसेति धनंजयानां वैश्वामि
त्रमाधुछंदसधानंजय्येत्यजानां वैश्वामित्रमाधुछंदसाज्येति रोहिणानां वैश्वामित्रमाधुछंदस

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ॰उ॰६

४४

रौहिणेयस्य ष्टकानां वैश्वामित्रमाधुछंदसाष्टकेति पूरणवारिधापयंतानां वैश्वामित्रदेवरात
पौरणेति कतानां वैश्वामित्रकात्यात्कीलेत्यघमर्षणानां वैश्वामित्राघमर्षणकौशिकेति
रेणूनां वैश्वामित्रगाथिनरैणवेति वेणूनां वैश्वामित्रगाथिनवैणवेति शालंकायनशाला
क्षलोहिताक्षलोहितजह्नूनां वैश्वामित्रशालंकायनकौशिकेति कश्यपानां काश्यपावत
सारासितेति निध्रुवाणां काश्यपावत्सारनैध्रुवेति रेभाणां काश्यपावत्साररैभ्येति शां
डिलानां शांडिलासितदेवलेति काश्यपासितदेवलेति वा ॥१४॥ ॥अथ परशिष्टं॥ ॥
॥ ॥भृगूणां न विवाहोस्ति चतुर्णामादितो मिथः ॥ शेषेतादयस्त्रयस्तेषां विवाहो मि
थ इष्यते ॥१॥ पञ्चानां वै गोतमादीनां विवाहो नेष्यते मिथः ॥ दीर्घतमा औचथ्यः कक्षीवां
श्चैकगोत्रजाः ॥२॥ भरद्वाजाग्निवेश्यरूक्षाः शुंगाः शैशिरयः कताः ॥ एते समानगोत्रा

४४

स्तु गर्गानिकेवदंतिवै ॥३॥ एवं दश्वामुद्गलाविष्णुवृद्धाः कण्वो गस्त्योत्हरितः संकृतिः क
पिः ॥ यस्कश्चैषां मिथ इष्टो विवाहः सर्वैरन्यैर्जामदग्न्यादिभिश्च ॥४॥ यावत्समानगो
त्राः स्युर्विश्वामित्रोनुवर्त्तते ॥ तावद्वसिष्ठश्चात्रिश्च कश्यपश्च पृथक्पृथक् ॥५॥ त्र्या
र्षेयाणां त्र्यार्षेयसंनिपातेऽविवाहः ॥ त्र्यार्षेयाणां पंचार्षेयसंनिपातेऽविवाहः ॥
॥६॥ विश्वामित्रो जमदग्निर्भरद्वाजोथ गोतमः ॥ अत्रिर्वसिष्ठः कश्यप इत्येते सप्त ऋ
षयः ॥७॥ सप्तानामृषीणामगस्त्याष्टमानां यदपत्यं तद्गोत्रमित्याचक्षते ॥८॥ एक
एव ऋषिर्यावत्प्रवरेष्वनुवर्त्तते ॥ तावत्समानगोत्रत्वमन्यत्र भृग्वंगिरसां गणादित्य
समानप्रवरैर्विवाहः ॥९॥ ॥इति परशिष्टं समाप्तं॥ ॥वासिष्ठेति वसिष्ठानां ये

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रौ·उ·६

न्यउपमन्युपराशरकुंडिनेभ्यउपमन्यूनौं वासिष्ठाभरद्वस्विंद्रप्रमदेतिपराशराणां वा
सिष्ठशाक्त्यपाराशर्येतिकुंडिनानौं वासिष्ठमैत्रावरुणकौंडिन्येत्यगस्तीनामागस्त्य
दार्ढच्युतेध्मवाहेतिसोमवाहावोत्तमआगस्त्यदार्ढच्युतसोमवाहेतिपुरोहितप्रवरो रा
ज्ञामथ यदि सार्ष्टं प्रवृणीरन्मानवैलपौरूरवसेतीतिसत्राणि तान्यदक्षिणानि ते
षामंते ज्योतिष्टोमः पृष्ठ्यशमनीयः सहस्रदक्षिणोन्यो वा प्रज्ञातदक्षिणो दक्षिणा
वतापृष्ठ्यानि शमयेरन्निति विज्ञायते स एव हेतुः प्रकृतिभावे प्रकृतिभावेन नमो ब्रह्म
णे नमो ब्रह्मणे नम आचार्येभ्यो नम आचार्येभ्यो नमः शौनकाय नमः शौन
काय॥१५॥ ॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे उत्तरषट्के षष्ठोध्यायः॥ ॥ ॥

४५

श्रौ·उ·६

॥इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे उत्तरषट्कः समाप्तः॥ ॥संवत् १८४० आनंदनामसंवत्सरे श्रावणशुक्लैका
दशीभृगुवासरे तद्दिने भडकंबकरोपनामकचिंतामणदीक्षितेन काश्यां विश्वेश्वरसन्निधौ लिखि
तं स्वार्थपरोपकारार्थं च॥ ॥भडकंबकरोपनामकपांडुरंगदीक्षितस्येदं पुस्तकं॥ ॥श्रीरस्तु॥ ॥
॥श्रीकाशीविश्वेश्वरार्पणमस्तु॥ ॥श्रीसीतारामचंद्रार्पणमस्तु॥ ॥

४६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ इति श्रीतत्त्वसङ्गुत्तरखण्डः समाप्तः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=19.08.19 12:15
,TRANSFERRED=2019/08/19 at 12:40:30
,PAGES=119
,TYPE=STD
,NAME=S0001496
,Book Name=M-715-SHROTSUTRA
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection